

Педогогічний вісник

2025
№ 4

ШАНОВНІ ОСВІТЯНИ ЧЕРКАЩИНИ!

Щиро вітаємо вас з Новим 2026 роком!

Нехай цей рік принесе довгоочікуваний мир та перемогу, яка надихне на нові звершення та відкриє світлі горизонти для нашої країни та української освіти.

Прийміть найщиріші побажання міцного здоров'я, невичерпної енергії, творчого натхнення та професійних успіхів. Зичимо, щоб кожен ваш день був наповнений радістю від плідної праці, повагою від учнів та колег, а педагогічна діяльність завжди приносила глибоке відчуття реалізованості та нові значні перемоги.

Ми щиро захоплюємося вашими невтомними зусиллями та професіоналізмом. Нехай 2026 рік надихне вас на створення нових успішних методик, і сподіваємось, що ви обов'язково поділитесь ними з колегами на сторінках нашого Вісника.

Хай у ваших серцях завжди живе віра у краще майбутнє, а всі мрії та найзаповітніші бажання здійсняться!

Із Новим роком! З новими надіями!

Із повагою, в.о.ректора комунального навчального закладу
«Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук,
Заслужений працівник освіти України, головний редактор журналу
Наталія ЧЕПУРНА і редакційна колегія

Фото. URL: https://happy-moments.kiev.ua/ua/copy_novohodniaia-otkrytka-2024-na-hod-drakona-z-novym-rokom-ny701107/7911?srsId=AfmBOop2Z4ulX9KdqTtaeueJ_5Xrd9ayxl2zg3ghxa_QENVwK99pmHwO

Засновник журналу:
Черкаський обласний інститут
послідипномної освіти педагогічних
працівників

Реєстраційне свідоцтво
ЧС № 1034 ПР від 20.09.2018

Журнал видається з березня 1995 року
щоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський
обласний інститут послідипномної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради", кандидат педагогічних наук, Заслужений
працівник освіти України, доцент
(головний редактор)

Г. А. Назаренко, проректор
з наукової-методичної роботи інституту,
доктор педагогічних наук, професор
(науковий редактор)

К. М. Криворот (заступник головного редактора)

Н. І. Лісова, проректор з питань зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу якості
освіти інституту, доктор педагогічних наук

Ю. І. Завалевський, заступник директора
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,
доктор педагогічних наук, професор

Т. В. Черкашина, доктор
педагогічних наук

Т. К. Андрющенко, доктор
педагогічних наук, професор

С. А. Гаряча, кандидат педагогічних наук

О. В. Крутенко, кандидат
педагогічних наук

Ю. М. Зоря, кандидат
педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка

В. М. Шемшур

Відповідальний за друк **В. М. Шемшур**

Думка редакції не завжди збігається
з думкою автора

Редакція рукописів не рецензує
і авторам не повертає

За достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей
відповідають автори публікацій

Рекомендовано до друку
вченою радою ОПОПП
Протокол №4 від 21.10.2025
Підписано до друку 23.12.2025
Папір друкарський №1

Умовн. друк. арк. 5.25

Зам. №1765

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,

КНЗ "ЧОПОПП ЧОР",

т. +380-472-64-21-78

e-mail: redaktor6@ukr.net

ОСВІТА 21 СТОЛІТТЯ

Результати моніторингового дослідження стану
дотримання мовного законодавства у закладах
загальної середньої освіти (витяг).....2
Гаряча С.А. Бути людиною — головний урок
педагогіки XXI століття. Про обласні читання з гуманної
едагогіки.....6

НАУКА – ШКОЛІ

Черкашина Т.В. Самоаналіз як засіб формування
ментальної культури у вимірі особистості ефективності.....9
Гаряча С.А. Концепти української ідентичності
в педагогічній спадщині.....12
Теслюк П.В. Вплив розлучення батьків на формування
особистості дитини.....15

МЕТОДИКА. ДОСВІД

Бузовська С.В. Інтегрований підхід на уроках хімії
у 7 класах Нової української школи.....18
Сорокіна Л. В., Андрійчук О.В. Граючи – вчимося:
готові ігрові моделі на уроках української мови
у 7-8 класах НУШ.....20
Осипчук В.С. Формування ринкових відносин. Розвиток
промисловості. Розробка уроку із історії України. 9 клас.....24
Луцки О.М. Використання нумізматичного матеріалу
в навчальній роботі з учнями базової школи.....26
Бережа Л.Т. «Червона калина – моя Україна». Розробка
інтегрованого заняття для дітей підготовчої групи 5-6 років.....27
Токарева О.М. Комплексний розвиток дитини через гру.
Із досвіду роботи використання нейрогігор у навчанні дітей
раннього віку.....29
Макаренко В.В. Додавання і віднімання
раціональних чисел. Розробка уроку з математики
для учнів середньої школи.....31
Осауленко Л.О. Уживання апострофа. Тренувальні вправи.
Розробка уроку з української мови для учнів 5 класів НУШ.....34
Волосянко С.С. Корисні копалини Житомирської області.
Розробка інтегрованого уроку з математики,
української мови та предмета «Я пізнаю світ». 4 клас
(науково-педагогічний проект «Інтелект України»).....36
Тарнавська І.В. «У Петриківцях, у селі живуть крапельки
малі». Розробка уроку трудового навчання для учнів
початкових класів.....38
Демиденко Н. В., Доброштан Л. М., Дубовик В. О.,
Подрушняк Л. І., Тарасенко М. В. «Досліджуй! Пізнавай!
Оберігай!». Розробка гри-подорожі для
учнів 5-6 класів.....40
Хлівнюк Л.П. Зростаєте добрими людьми.
Розробка уроку позакласного читання у 3 класі.....43

**ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ, РОЗВИТОК ТА МЕДІАОСВІТА
У ДОШКІЛІ**

Глиб Л.І. Steam-потенціал блоків Дьенеша для дітей
дошкільного віку.....46
Томенко Н.В. Дидактичні палички Ж. Кюїзенера –
ефективний та багатофункціональний інструмент в активізації
пізнавальної активності дітей дошкільного віку.....49
Гурічева Г.І. Сімейна медіаосвіта – вимога сьогодення.
Педагогічні поради батькам.....52

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ПРАКТИКУМ ДЛЯ ПЕДАГОГА

Вейлерт Ю.К. Творчі техніки навчання для дітей з
мовленнєвими освітніми труднощами.....55
Юхно Н. Дитина з розладами аутичного спектру у
звичайній групі ЗДО: що має знати вихователь.....57
Дудко С.А. Робота з текстом на уроках української літератури
Методичні поради для учителів, які працюють
з дітьми з особливими освітніми потребами.....61

**ЗРОСТАЄМО У ПАТРІОТИЗМІ: РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ
ЗАХОДІВ**

Стецюк А. С., Завіновська І. В. Україна в серці кожного з
нас. Розробка виховного заходу для учнів 5-9 класів.....65
Бандура Л.В. Історичні пам'ятки мого міста.
Віртуальна подорож епохами.....67
Роїк Л.В. «Ще не вмерла Україна, ще не вмерла
і не вмере!». Розробка виховного заходу до річниці
Української революції.....70
Бойко І.А. «Козацька Покрова». Сценарій військово-
патріотичного заходу для здобувачів освіти 10-11 класів.....74
Лучанинова С.І. Золотоноша – місто, оповите легендами.
Історично-патріотична подорож у часі з учнями 7-9 класів.....77
Маціборко В.С. Свято українського гарбуза. Розробка
виховного заходу для учнів 5 – 9 класів.....81

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ДОТРИМАННЯ МОВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Упродовж квітня–травня 2025 року Державною службою якості освіти України спільно з Уповноваженим із захисту державної мови проведено III цикл моніторингового дослідження стану дотримання мовного законодавства у закладах загальної середньої освіти. Дослідження є логічним продовженням системної аналітичної роботи, спрямованої на вивчення мовної ситуації в освіті, зокрема в умовах воєнного стану, змін демографічної структури та посилення уваги до питань національної ідентичності.

Моніторинг здійснюється з 2023 року та охоплює три цикли. Проведення чергового, III циклу, дозволяє не лише зафіксувати актуальний стан функціонування державної мови в освіті, але й порівняти динаміку змін, виявити сталі тенденції, нові виклики та результати впроваджених управлінських рішень.

Метою дослідження є виявлення та відстеження тенденцій щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, а також визначення чинників, що впливають на мову спілкування учасників освітнього процесу у повсякденному житті та сприяють посиленню їхньої мотивації до підвищення рівня володіння українською мовою.

Звіт за результатами III циклу містить глибокий аналіз мовного середовища закладів освіти, тенденцій мовного розвитку учнів, рівня впровадження державної мови у професійну діяльність учителів та повсякденне життя, а також висвітлює регіональні особливості, зміни у динаміці, вплив повномасштабної війни на мовну поведінку та ставлення до державної мови як чинника єдності українського суспільства.

Редакція журналу подає скорочений варіант документа «Результати моніторингу щодо забезпечення функціонування державної мови в освітньому процесі у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році» (Державна служба якості освіти України, 2025).

ПОДІЛ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ВІДПОВІДНО ДО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗТАШУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

З метою узагальнення та порівняльного аналізу результатів моніторингового дослідження заклади загальної середньої освіти згруповано за шістьма територіальними одиницями — п'ятьма макрорегіонами та окремо м. Київ. Поділ здійснено з урахуванням адміністративно-територіального розташування закладів освіти, а також для забезпечення репрезентативності вибірки на регіональному рівні.

Захід охоплює 42 заклади освіти з восьми областей: Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької.

Північ представлений 16 закладами з Житомирської, Київської, Сумської та Чернігівської областей.

Центр включає 16 закладів освіти з Вінницької, Кіровоградської, Полтавської та Черкаської областей.

Південь складається з 12 закладів, розташованих у Миколаївській, Одеській та Херсонській областях.

Схід об'єднує 24 заклади з Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської та Харківської областей.

Місто Київ розглядається як окрема територіальна одиниця, у межах якої до дослідження залучено 14 закладів загальної середньої освіти.

В опитуванні III циклу моніторингу взяли участь 35 716 респондентів:

- учні / учениці — 5 727 учасників (77 % опитаних здобувають освіту в закладі освіти, що розташований у місті / селищі, 23 % — у селі);
- батьки, інші законні представники здобувачів освіти — 25 695 учасників
- (у 84 % опитаних батьків діти здобувають освіту в ЗЗСО, що розташовані у місті / селищі, у 16 % — в селі);
- учителі — 4 294 учасники (77 % опитаних учителів працюють у ЗЗСО, що розташовані у місті / селищі, 23 % — у селі).

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Результати дослідження свідчать про посилення української мовної самоідентифікації серед учасників освітнього процесу. Після зниження показників у минулому навчальному році цього року зафіксовано зростання частки респондентів, які вважають українську мову рідною. Найвищий рівень ототожнення з українською мовою традиційно спостерігається у Західному макрорегіоні. Водночас суттєве зростання цього показника зафіксовано на Півдні та в Центральній Україні. У той же час на Сході країни та у місті Києві частка тих, хто вважає українську рідною, залишається нижчою, а подекуди навіть демонструє незначну негативну динаміку.

Використання української мови в освітньому процесі стабілізувалося та продовжує демонструвати позитивну динаміку. Зросла частка педагогічних працівників, які послідовно застосовують державну мову не лише під час уроків, а й у неформальному спілкуванні — на перервах, у взаємодії з батьками та між собою. Зафіксовано найвищі показники за весь період проведення моніторингового дослідження.

Особливо помітні позитивні зміни спостерігаються у Східному, Центральному та Південному регіонах, де, за оцінками учнівства, частка вчителів, які використовують українську мову на перервах, зросла на 16–17 % порівняно з попереднім роком. Натомість у місті Києві зафіксовано зниження цього показника на 7 %.

Позитивною є також тенденція до скорочення вживання російської мови серед здобувачів освіти. Порівняно з 2023/2024 навчальним роком, на 4 % зменшилася частка учнів / учениць, які спілкуються переважно або виключно російською мовою як під час навчання, так і на перервах. Водночас російська мова залишається присутньою в шкільному середовищі:

загалом кожен десятий учень / учениця продовжують використовувати її у спілкуванні з однолітками. Особливо це актуально для Східного регіону та міста Києва, де частка таких дітей сягає приблизно 40 %.

Тішить той факт, що зросла частка педагогічних працівників, які послуговуються українською мовою поза межами школи, що свідчить про сталу мовну позицію та послідовність у щоденній комунікації.

Для учнівської молоді активне використання української мови більш притаманне саме середовищу ЗЗСО. У повсякденному спілкуванні частка тих, хто користується державною мовою, знижується. Особливу увагу привертає зростання кількості батьків, які зазначили, що останнім часом почали частіше використовувати російську мову у побуті. Імовірно, це також позначається на мовній поведінці дітей поза освітнім процесом, зокрема в родинному та побутовому спілкуванні.

У регіональному розрізі найбільш проблемними залишаються міська місцевість, Східний регіон і місто Київ, де зберігаються сталі російськомовні практики.

У межах дослідження також з'ясувалося, чи змінювалася мова спілкування учасників освітнього процесу впродовж останнього часу. Найбільші зрушення у бік активнішого використання української мови зафіксовано серед батьків — 47 % опитаних зазначили, що стали частіше послуговуватися державною мовою. Схожі тенденції спостерігаються і серед учнівства — про зростання частоти вживання української повідомили 43 % школярів.

Фіксується зниження рівня споживання україномовного інтернет-контенту серед учнівства: лише 54 % зазначили, що здебільшого або виключно користуються українськомовними ресурсами — проти 71 % два роки тому. Водночас 38 % орієнтуються передусім на зміст, незалежно від мови, а 6 % — споживають контент винятково російською.

Разом із тим зростає підтримка україномовного дубляжу фільмів серед усіх категорій респондентів, що свідчить про поступову зміну мовних уподобань у культурному споживанні.

Серед учителів зростає частка тих, хто користується українською в онлайнкомунікації, що корелює з підвищенням рівня мовної самоідентифікації.

Рівень володіння державною мовою загалом оцінюється позитивно, особливо серед педагогічних працівників. Водночас щодо учнівства спостерігається певна стриманість в оцінках з боку дорослих. Так, 73 % старшокласників вважають, що вільно володіють українською мовою. Однак батьки оцінюють мовний рівень своїх дітей нижче — на 63 %, а педагоги ще стриманіше — на 60 %.

Серед основних чинників, які стримують дітей від активного використання державної мови в усіх сферах життя, учасники опитування найчастіше називали мовну ситуацію в родині (переважно спілкуються російською мовою). До інших значущих чинників належать мова контенту, який діти споживають в інтернеті та соціальних мережах, а також упереджене або зневажливе ставлення до української мови з боку окремих представників найближчого оточення. Визначені чинники демонструють, що формування стійкої україномовної поведінки учнівства потребує комплексного підходу: підтримки родин, якісного україномовного медіапростору та розвитку позитивного ставлення до державної мови на всіх рівнях соціальної взаємодії.

Прийнятною тенденцією є зростання запиту на підвищення рівня володіння українською мовою серед учнівства, зокрема у Східному регіоні. Так, 22 % опитаних здобувачів освіти зі Сходу України зазначили, що хотіли би покращити свої знання з української мови. Це свідчить про внутрішню

мотивацію та усвідомлення цінності державної мови як інструменту соціальної інтеграції та особистісного розвитку.

Цікаво, що серед тих учнів / учениць, які висловили бажання вдосконалити володіння українською мовою, 3 % наразі перебувають за кордоном. Причому переважна більшість із них — 70 % — є представниками Східного регіону.

Зниження у 2024/2025 навчальному році показників визнання української мови рідною, а також частоти її використання в повсякденному житті серед учасників освітнього процесу в місті Києві може бути зумовлене низкою чинників. Передусім варто враховувати демографічні зміни, спричинені повномасштабною війною. Столиця стала одним із головних центрів розміщення внутрішньо переміщених осіб, серед яких значну частку становлять російськомовні громадяни зі Східного та Південного регіонів.

Моніторингове дослідження засвідчило поступове зміцнення позицій української мови в освітньому середовищі та у повсякденному житті учасників освітнього процесу. Водночас регіональні відмінності, зокрема у Києві та на Сході країни, залишаються викликом для освітньої політики. Посилення уваги до мовної складової у школі, підтримка мовної стійкості в сім'ях та цифровому просторі — ключові напрями, які потребують послідовної реалізації.

МОВНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ

У межах дослідження з'ясовано, яку мову респонденти вважають рідною. Відповідно до статті 1 Закону України «Про засади державної мовної політики», рідна мова — це перша мова, якою особа оволоділа в ранньому дитинстві. Отримані відповіді дозволяють оцінити мовну самоідентифікацію учасників освітнього процесу — учнів / учениць, їхніх батьків і педагогів.

Частка учнів / учениць, які вважають українську мову рідною становить 78 %, що на 4 % більше порівняно з 2023/2024 навчальним роком. Водночас 15 % респондентів зазначили, що вважають рідною як українську, так і російську мови однаковою мірою, а 4 % — лише російську мову.

Серед батьків здобувачів освіти 82 % вважають українську мову рідною — цей показник залишився незмінним порівняно з попереднім роком. Ще 12 % респондентів зазначили, що вважають рідною як українську, так і російську мови однаковою мірою, а 4 % — російську мову.

Що стосується учителів, то переважна більшість (92 %) вважають рідною українську мову. Ще 5 % респондентів однаковою мірою вважають рідними українську та російську мови, тоді як лише 1 % назвали рідною виключно російську.

Отже, українська мова залишається домінуючою рідною мовою серед усіх учасників освітнього процесу. Водночас частка респондентів, які вважають рідною російську мову або обидві мови однаковою мірою, зосереджена переважно в регіонах Сходу (близько половини) та в місті Києві (приблизно третина).

Аналіз динаміки мовної самоідентифікації учасників освітнього процесу свідчить про загальну тенденцію до зростання частки тих, хто вважає українську мову рідною, після спаду у 2023/2024 навчальному році.

Найвиразніше це зростання простежується серед учителів — із 86 % у 2023/2024 до 92 % у 2024/2025 навчальному році. Водночас серед учнів частка тих, хто ідентифікує себе як україномовних, зросла з 74 % до 78 %, що демонструє поступове, але стабільне відновлення. Стабільною залишається ситуація серед

батьків: 82 % у 2023/2024 та 2024/2025 навчальних роках.

Загалом, спостерігається позитивна тенденція до посилення україномовної ідентичності. Це створює передумови для ширшого використання державної мови у щоденному житті.

МОВА У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ

Мова є важливим компонентом не лише освітнього процесу, але й повсякденного спілкування, яке формує культурний та соціальний простір здобувачів освіти, педагогів та їхніх родин. Використання державної мови у повсякденному житті сприяє утвердженню національної ідентичності, розвитку мовної компетентності та забезпечує ефективну комунікацію у різних соціальних контекстах.

У рамках дослідження встановлено, що більшість учителів й поза межами закладу освіти продовжують спілкуватися українською мовою. Якщо у минулому навчальному році цей показник коливався в межах від 73 % до 85 %, то у 2024/2025 навчальному році він зріс і становить від 77 % до 91 %.

Водночас аналіз регіональних відмінностей свідчить про збереження певної мовної різноманітності, що обумовлено історичними, культурними та соціальними чинниками. Зокрема, у багатомовних містах, таких як Київ, а також у Східних регіонах, частина педагогів і далі використовують російську мову у повсякденному спілкуванні. Проте варто відзначити позитивну тенденцію — на 2 % зменшилася частка вчителів, які спілкуються з родиною та друзями російською або змішаною мовою.

При цьому важливо розуміти, що мовна практика педагогів не обмежується лише спілкуванням у родині чи з близькими. Значна частина тих, хто вважає російську переважною мовою спілкування вдома, одночасно послуговуються українською мовою у професійному середовищі: у спілкуванні з учнями, їхніми батьками та колегами поза межами закладу освіти. Це свідчить про високий рівень мовної адаптації і відповідальності педагогів щодо дотримання мовного законодавства та підтримки державної мови в освітньому просторі.

Підтримка педагогів, які свідомо переходять на українську в особистому спілкуванні, є не лише інструментом реалізації мовної політики, а й важливим елементом формування довіри до мови як цінності. Такі приклади мають ставати об'єктами уваги як на локальному, так і на національному рівнях, адже вони демонструють, що мова — це не лише засіб комунікації, а й складова національної гідності.

Як свідчать результати дослідження, активне використання української мови учнями / ученицями є більш характерним для шкільного середовища, тоді як поза його межами частка спілкування державною мовою знижується. Водночас майже половина опитаних зазначили, що користуються виключно українською мовою у спілкуванні з друзями та в родинному колі, а ще близько чверті — переважно українською.

Вартий уваги і той факт, що серед тих учнів / учениць, які у повсякденному житті надають перевагу російській мові (виключно або переважно), кожен четвертий вказує, що українська мова є для нього рідною. Переважна більшість цих респондентів проживають у міській місцевості (97 %).

Регіональні особливості у використанні мов залишаються помітними. Більшість дітей, які послуговуються у повсякденному житті російською мовою, мешкають на Сході країни (приблизно половина), а ще третина — у місті Києві.

На рівні минулорічних показників залишилися відповіді батьків учнів / учениць щодо мовного

спілкування їхніх дітей удома. Також простежується регіональна специфіка: у Східному регіоні та місті Києві частіше фіксується використання російської мови в родинному середовищі. Це співвідноситься з відповідями самих дітей та свідчить про сталість мовних практик у побуті. Водночас варто звернути увагу на те, що серед тих респондентів, які зазначили російську мову як основну в родинному спілкуванні, 16 % наразі перебувають за кордоном.

Такі результати підкреслюють потребу в цілеспрямованій підтримці родинного використання української мови — не лише в Україні, а й серед тимчасово переміщених громадян за кордоном. Підтримка української мови в родинних, особливо в умовах нових культурних контекстів, стає важливою умовою збереження мовної спадщини та національної ідентичності дітей.

Серед 72 % учнів / учениць, які зазначили, що вдома спілкуються виключно або переважно українською мовою, спостерігається певна зміна мовної поведінки у неформальному спілкуванні з друзями. Зокрема, кожен десятий респондент цієї групи у спілкуванні з однолітками переходить на російську мову. Така мовна зміна найчастіше фіксується серед учнів із міста Києва (третина випадків) та жителів Сходу України (приблизно п'ята частина).

Результати дослідження свідчать, що протягом трьох циклів у 2024/2025 навчальному році найнижчим залишається показник використання української мови батьками — як удома, так і на роботі. Водночас зросла частка тих, хто почав послуговуватися російською мовою, що, ймовірно, позначилося і на зниженні рівня використання державної мови учнівством у повсякденному житті поза школою.

3-поміж респондентів, які наразі перебувають за межами України, 15 % учнів / учениць та 7 % батьків зазначили, що у повсякденному житті спілкуються виключно російською мовою. Це може свідчити про збереження звичних мовних практик у середовищі вимушених мігрантів, де вживання української мови у щоденному спілкуванні ускладнене, а мовна адаптація часто відбувається не на користь рідної мови.

Якщо проаналізувати відповіді батьків та учнівства, які наразі проживають за кордоном і вдома спілкуються російською, то мовний розподіл у цій групі респондентів переважно збігається з їхньою мовною самоідентифікацією. Зокрема, 82 % опитаних батьків зазначили, що вважають рідною мовою російську і вживають її в родинному середовищі. Подібна ситуація і серед учнівства: 87 % тих, хто назвав російську рідною, послуговуються нею у повсякденному домашньому спілкуванні. Це свідчить про відносну сталість мовної поведінки в умовах міграції, коли мовна ідентичність зберігається разом із мовною практикою, попри зміну географічного середовища.

Показовим є те, що у разі звернення до респондентів російською мовою, більшість із них все ж відповідає українською. Так, виключно українською мовою відповіли би 91 % учителів (у минулому році — 87 %), 76 % батьків (без змін) та 64 % учнів / учениць (минулоріч — 60 %). Розподіл таких відповідей за макрорегіонами загалом збігається з результатами попереднього року: найбільша частка — на Заході, найменша — на Півдні. Водночас на Сході частка респондентів, які відповіли б українською, зросла на 2 %—8 % (рис. 25).

Результати дослідження свідчать, що українська мова залишається основною у повсякденному спілкуванні більшості педагогів, значної частини учнівства та їхніх батьків. Водночас у приватному

спілкуванні — у родинному колі та серед друзів — зберігається регіональна мовна різноманітність, а подекуди спостерігається тенденція до переходу на російську мову, навіть серед тих, хто зазвичай користується українською. Найвиразніше це проявляється у Східних регіонах та місті Києві.

Робота з батьками також має стати невід'ємною частиною підтримки українськомовного середовища. Щоб забезпечити сталий розвиток державної мови, доцільно посилювати її підтримку у сімейному спілкуванні, зокрема через інформаційні кампанії, активне обговорення мовних питань під час батьківських зборів, а також залучення родин до мовних ініціатив у закладі освіти.

Зміцнення позицій української мови у повсякденному житті сприятиме не лише формуванню мовної стійкості здобувачів освіти, а й утвердженню державної мови як інструмента національної єдності та ідентичності.

МОВА І ІНТЕРНЕТ

Інтернет є невід'ємною частиною сучасного життя, що впливає на комунікацію, дозвілля та навчання. Цифрове середовище формує нові мовні практики не лише серед учнів / учениць, а й серед їхніх батьків та педагогів. У цьому розділі проаналізовано, якими мовами користуються учасники освітнього процесу під час спілкування в інтернеті, споживання інформаційного контенту, а також як інтернет впливає

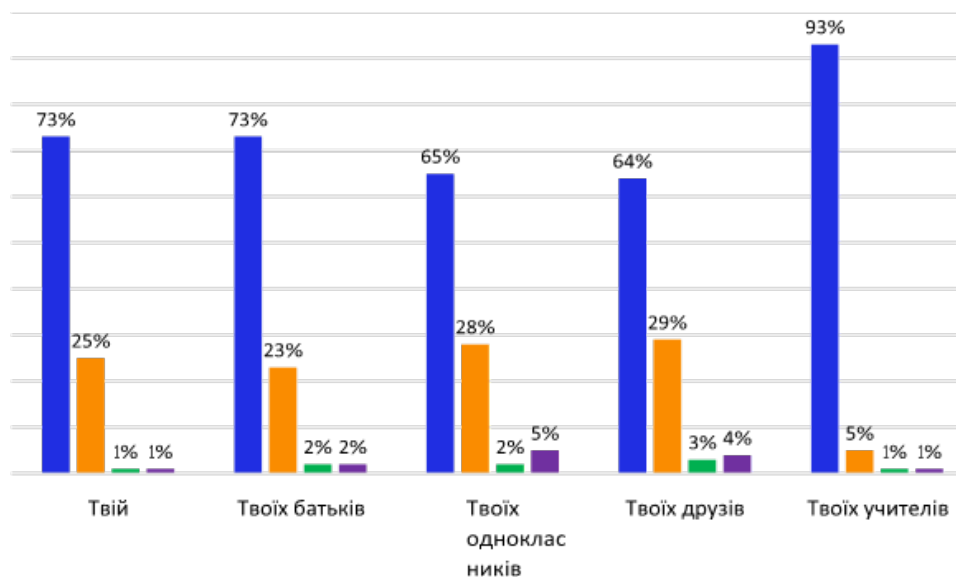
Зберігається, хоч і незначна, частка учнівської молоді (6 %), які зазвичай споживають інтернет-контент виключно російською мовою. Варто зазначити, що це найнижчий показник за останні навчальні роки: у 2022/2023 н. р. він становив 7 %, а у 2023/2024 — 9 %.

Водночас, згідно з відповідями, для 38 % опитаних мова контенту не є вирішальною — головним критерієм залишається його зміст. Ці респонденти однаково сприймають інформацію як українською, так і російською мовами

РІВЕНЬ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Оцінка рівня володіння українською мовою є одним із ключових компонентів аналізу мовної ситуації в системі освіти. У межах дослідження респонденти не лише самооцінювали власний рівень володіння українською мовою, а й визначали, як, на їхню думку, володіють державною мовою інші учасники освітнього процесу – батьки, вчителі та учні / учениці.

Результати дослідження (рис. 32–34) свідчать про високу однаковість в оцінюванні рівня володіння українською мовою педагогічними працівниками. Абсолютна більшість старшокласників (93 %) і їхніх батьків (91 %) високо оцінили мовну компетентність учителів. Своєю чергою 95 % педагогів позитивно оцінили власне володіння державною мовою, а 93 % — рівень мовної компетентності своїх колег. Така узгодженість в оцінках демонструє сталу мовну впевненість педагогів.

на мовну поведінку та мовні вподобання.

На запитання «Чи має для тебе значення мова медіапростору?» 53 % старшокласників відповіли ствердно, 27 % зазначили, що мова для них не має значення, ще 20 % обрали варіант «важко відповісти». Серед батьків учнів / учениць ситуація дещо інша: 72 % респондентів підтвердили, що мова медіаконтенту для них має значення, 17 % — вважають, що не має, а 11 % — не змогли визначитися з відповіддю. Отримані результати свідчать про вищий рівень уваги до мовного питання серед батьків, порівняно зі старшокласниками. Ймовірно, це зумовлено більш сформованими поглядами дорослих щодо ролі мови як чинника національної ідентичності та безпеки інформаційного простору.

Динаміка використання україномовного контенту свідчить про поступове зниження його частки серед учнівства: у 2022/2023 навчальному році виключно українською мовою споживали контент 71 % опитаних, у 2023/2024 — 63 %, а у 2024/2025 — лише 54 %.

Мал. 1. Рівень володіння українською мовою середовища учнів / учениць (відповіді учнів / учениць)

Результати опитування свідчать про стабільно високий інтерес до вивчення та вдосконалення української мови серед учнівства. Переважна частка старшокласників, батьків і педагогів підтримують створення безкоштовних курсів, мовних клубів і онлайн-ресурсів для вивчення мови.

У зв'язку з цим доцільно рекомендувати закладам освіти активніше інформувати здобувачів освіти та їхні родини про можливості вивчення української мови, зокрема щодо доступу до освітніх платформ та мовних ініціатив. Також варто ініціювати створення або підтримку неформальних мовних клубів, особливо у сільській місцевості, і заохочувати учнівство до участі в позакласних заходах, пов'язаних із культурним україномовним середовищем — наприклад, показах фільмів, прослуховуванні музики чи участі в театральних гуртках.

С.А. Гаряча,

завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук

БУТИ ЛЮДИНОЮ — ГОЛОВНИЙ УРОК ПЕДАГОГІКИ ХХІ СТОЛІТТЯ ПРО ОБЛАСНІ ЧИТАННЯ З ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ПРОСТІР ПРОФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ ТА ОСМИС- ЛЕННЯ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Моє велике бажання — бути людиною.

Багато зустрічаю осіб, але мало серед них людей у повному значенні того слова.

Зустрівшись із такою людиною, ви відходите від неї кращі.

Блаженніший Любомир Гузар

У сучасному світі, де освітній процес часто вимірюється результатами, рейтингами та цифровими показниками, гуманна педагогіка нагадує про головне — про Людину як серцевину освіти. Саме ця думка стала провідною під час обласних читань з гуманної педагогіки, що зібрали педагогів, керівників освітніх закладів, методистів і науковців для щирого професійного діалогу. Учасники заходу розмірковували над вічними цінностями виховання, місією вчителя в умовах сучасних викликів і тим, як зберегти у школі простір добра, любові й поваги до особистості дитини.

Захід традиційно проходить на базі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», Обласного центру Гуманної Педагогіки, часто — за участі представників Всеукраїнської громадської організації «Всеукраїнська асоціація гуманної педагогіки», Інституту проблем виховання НАПН України.

Як кожне добре дерево має свої корені, так і ці читання мають свої витoki — історію, що бере початок у становленні гуманної педагогіки як філософії любові до Дитини.

ДО ВИТОКІВ ІСТОРІЇ

Історія педагогічних читань з гуманної педагогіки тісно пов'язана з розвитком самого гуманно-особистісного напрямку в педагогіці. В контексті України ключові моменти виникнення цього руху пов'язані з такими іменами:

1. Витoki ідеї (Шалва Амонашвілі)

Основною філософською та практичною базою для Гуманної Педагогіки є ідеї видатного педагога, академіка **Шалви Олександровича Амонашвілі**. Він розробив концепцію гуманно-особистісного підходу до дитини ще у 60-70-х роках ХХ століття. Його система ґрунтується на трьох "китах":

Любов до дитини.

Особистість дитини як найвища цінність.

Співробітництво вчителя і учня.

2. Заснування Читань

Сама традиція проведення **Міжнародних педагогічних читань з гуманної педагогіки**

(засвйчай під керівництвом Ш. О. Амонашвілі та його послідовників) виникла як форма обміну досвідом та популяризації цієї філософії серед широкого кола вчителів. Ці читання стали місцем, де педагоги з різних країн збираються, щоб обговорити, як втілювати принципи гуманності у реальному освітньому процесі.

3. Поява в Україні

Гуманна педагогіка знайшла багато прихильників в Україні, оскільки її ідеї гармонійно переукуються з українською класичною педагогічною спадщиною, зокрема з роботами **Василя Сухомлинського**.

Початок 90-х: Після здобуття Україною незалежності інтерес до альтернативних та гуманних моделей виховання значно зріс.

Регіональний рух: Обласні та регіональні читання, як ті, що проводяться на базі Черкаського ОІПОП, почали виникати як відповідь на запит педагогів на нові, більш духовні та особистісно орієнтовані методики. Вони стали місцем, де українські вчителі адаптують світові гуманно-педагогічні ідеї до національного контексту та викликів.

Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнська асоціація гуманної педагогіки» та Обласний центр гуманної Педагогіки відіграли ключову роль у науково-методичному забезпеченні та організації цих зустрічей, забезпечуючи їх високий науковий рівень.

Черкаські Обласні читання є частиною цієї потужної традиції. Від перших зустрічей до сьогодні обласні читання з гуманної педагогіки пройшли шлях становлення й утвердження, перетворившись на вагомий освітнянський форум. Сьогодні вони об'єднують педагогів різних поколінь, для яких гуманність є не лише професійним принципом, а й життєвою філософією. Отже, конкретно про головне.

ОБЛАСНІ ЧИТАННЯ З ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ – 2025

Зазначена вище тема цьогорічних Обласних читань розкривалася через такі основні напрямки:

Сенси та цінності Гуманної Педагогіки, як створювати гуманний освітній простір. Учасники

обговорили, як трансформувати освітнє середовище, щоб воно стало справжнім простором любові, гідності та поваги до дитини як до найвищої цінності, навіть коли навколо панує напруга та невизначеність.

Людський вимір нашого життя. Випробування та їх проходження. Як бути людиною. Цей напрямок заглибився у питання внутрішньої стійкості, морального вибору та збереження людяності перед обличчям глобальних викликів і особистих втрат. Йшлося про те, як виховати у собі та у дітей здатність бачити світло навіть у найтемніші часи.

Учитель, діти та війна. Джерела нашої стійкості. Центральне місце було відведено ролі вчителя як духовного наставника. Обговорювалися практичні методики підтримки психічного здоров'я дітей та педагогів, пошук внутрішніх резервів та джерел надії, які дозволяють не лише вистояти, а й продовжувати якісно навчати та виховувати справжніх громадян України.

Ключове значення філософії "Бути людиною"

Ключове значення філософії "Бути людиною" для провідних науковців України і педагогів Черкаської області, особливо в контексті Гуманної Педагогіки та сучасних викликів (як було зазначено у темах читань), полягає у переорієнтації освітнього процесу з передачі знань на формування особистості з високими моральними якостями та внутрішньою стійкістю.

У ході заходу розглядалися такі питання як «Сенси та цінності Гуманної Педагогіки», «Уроки серця: як любов творить майбутнє», «Формування етичних цінностей в умовах цифрового суспільства: Гуманна Педагогіка як моральний компас для сучасних дітей», «Гуманний освітній простір крізь призму вивчення мистецтва», «Мистецтво бути людиною», «Щоб стати Людиною, потрібно в собі виховати людину», «На відстані слова», «Хто не жив посеред бурі-той ціни не знає силі», «Сила прикладу: вчитель як провідник моральних цінностей», «Волонтерство як простір гуманної педагогіки», «Країна душ, обпалених війною», «Війна залишає найглибші рани не на землі, а в серцях дітей», «Берегині дитинства у воєнну добу», «Учитель і сьогодні», «Стійкість серця. Вчитель і діти у час війни», «Життя без випробувань не має сенсу», «Мій шлях», «Пастки мислення на шляху до себе», «Бути людиною – гуманістичний виклик сучасності».

Особлива увага зверталася на тему війни і роль учителя в школі. Адже російсько-українська війна трансформувала школу з місця суто для здобуття знань на простір боротьби за ментальне здоров'я та національну ідентичність, де роль учителя стала критично важливою для збереження покоління: педагог сьогодні є не лише надавачем знань, але й первинним психологом, який допомагає дітям керувати тривогою, навчає навичкам самодопомоги в укриттях та підтримує їхню віру в перемогу, а також провідником історичної правди, формуючи стійку, патріотичну особистість, здатну до критичного мислення, що є життєво необхідною основою для майбутньої відбудови України на засадах гідності та етики. Як зазначила завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Обласного

інституту, кандидат педагогічних наук, «Відмінник освіти України», віце-президент Всеукраїнської культурно-освітньої асоціації Гуманної Педагогіки, Лицар Гуманної Педагогіки **Світлана Анатоліївна Гаряча**, «Учитель у воєнний час – це той, хто щодня сіє зерна Людяності у душі дітей. І саме це зерно – наша найбільша і найміцніша зброя, наше нездоланне джерело стійкості». І ключовим завданням освітнього процесу стає створення **гуманного простору**, заснованого на принципах **Гуманної Педагогіки**. Це вимагає відмови від авторитарності на користь **педагогіки співробітництва** (діалог, спільна діяльність), перетворення уроку на **радість пізнання** та пошук Істини, а також використання **оцінки як інструменту заохочення** (наголос на процесі, а не лише на результаті). Зрештою, **особистість педагога** є основою цього простору: він має постійно працювати над власним духовним самовдосконаленням, володіти **«Мовою Серця»** та демонструвати **співпереживання (емпатію)**, що дозволяє виховувати в дітях ту Людяність, яка є **«найбільшою і найміцнішою зброєю»** української нації. Як було презентовано, для формування гуманного простору потрібно дотримуватись таких принципів:

1. Педагогіка співробітництва.

Відмова від авторитарності. Вчитель – не контролер, а **Старший Друг, Помічник, Наставник**. Це діалог, а не монолог.

Спільна діяльність і прийняття рішень.

2. Урок як життя.

Урок має бути насичений радістю пізнання, пошуком Істини, а не лише передачею знань. Мета – запалити іскорку інтересу та здивування.

«Ефект здивування».

3. Оцінка як заохочення.

Уроки очима вчителів гуманної педагогіки

- Урок – радість
- Урок – доброта
- Урок – сердечності
- Урок – усмішка
- Урок – пошук
- Урок – життя
- Урок – творчість

Оцінка має бути якісною, а не кількісною (бали). Наголос на процесі, а не лише на результаті. Помилка – це крок до знання, а не трагедія.

4. Роль педагога: «Бути Людиною» для інших

Моральний імператив: педагог повинен постійно працювати над власним духовним самовдосконаленням. Не можна вимагати від дитини того, чого не робиш сам.

Мистецтво спілкування:

«Мова Серця»: уникайте іронії, сарказму, підвищеного тону; говоріть з повагою, звертаючись до кращого в дитині.

Співпереживання (емпатія): здатність побачити світ очима дитини, відчути її страхи та радощі.

Справді, ключове значення філософії «Бути людиною» для педагогів, особливо в контексті Гуманної Педагогіки та сучасних викликів, полягає у переорієнтації освітнього процесу з простої передачі знань на глибоке формування особистості з високими моральними якостями та незламною внутрішньою стійкістю. Ця філософія пропонує вчителям методологічну основу для виховання покоління, яке, керуючись принципами гідності, любові та етики, буде здатне не лише витримати випробування сьогодення, а й свідомо будувати майбутнє України, де людяність є найвищою цінністю. Розглянемо основні аспекти:

1. Гуманізація освітнього процесу

Філософія "Бути людиною" повертає педагога до його **першочергового завдання** – не лише вчити, а й виховувати.

Дитина як Цінність: Для вчителя це означає безумовне прийняття дитини, визнання її унікальності та гідності. Педагог має сприймати учня як **Особистість**, а не просто об'єкт навчання.

Створення Гуманного Простору: Вчитель стає архітектором освітнього середовища, де панують **Любов, Довіра, Повага та Співробітництво**. Це вимагає відмови від авторитарних методів, оцінювання, що принижує, та заміни їх на підтримку і натхнення.

Емоційний Інтелект: Педагог навчається бачити та розпізнавати не лише знання, але й **внутрішній світ дитини**, її переживання та страхи, що особливо важливо після пережитих випробувань.

2. Формування внутрішньої стійкості (Рефлексія)

Ця філософія є критично важливою для самого педагога, слугуючи **джерелом його стійкості** в складні часи.

Моральний Компас: "Бути людиною" — це постійний пошук **сенсів та цінностей** (як зазначалося у темі читань). Педагог, який усвідомлює свої цінності (гідність, відповідальність, справедливість), стає **моральним взірцем** для учнів.

Проходження Випробувань: В умовах війни та соціальної напруги, філософія вчить вчителя **зберігати людяність**, знаходити **джерела стійкості** всередині себе та допомагати дітям осмислювати їхні випробування без втрати надії. Це прямий заклик до **емпатії та служіння**.

Самовдосконалення: Педагог-гуманіст постійно працює над своїм духовним зростанням, розуміючи, що він може "запалити" лише тим світлом, яке **горить у його власному серці**.

3. Виховання Справжнього Громадянина

Наслідуючи філософію "Бути людиною", педагоги області зможуть виховати покоління, здатне відбудувати країну на засадах гідності та етики.

Перехід від слова до дії: Педагогічний процес має бути спрямований на практичне втілення високих ідеалів. Уроки та виховні заходи стають **сценаріями єднання**, де діти учаться **активно**

проявляти любов до Батьківщини через вчинки, взаємодопомогу та відповідальність.

Сенс життя та Служіння: Філософія допомагає учням знайти **особистісний сенс життя**, який виходить за межі матеріального і пов'язаний зі **служінням** — родині, громаді та Україні.

Зазначимо, що саме розуміння людяності, любові та духовності у часи великих змін та війни стало ключовим у цьогорічних педагогічних читаннях. Традиційно, щороку гостями заходу є представники Всеукраїнської асоціації гуманної педагогіки. Цьогоріч до читань долучилися:

Бак Вікторія Федорівна — учитель біології Бахмутського НВК №11 Донецької області, учитель-методист, Відмінник освіти України, віце-президент Всеукраїнської культурно-освітньої асоціації Гуманної Педагогіки, кандидат педагогічних наук, Лицар Гуманної Педагогіки.

Матяшук Валентина Петрівна — доцент кафедри педагогіки Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук, Лицар Гуманної Педагогіки.

Вони глибоко **розкрили філософію людяності, любові та духовності як непохитну основу** для виховання та стійкості особистості **у часи повномасштабної війни та кардинальних соціальних змін**. Головний меседж їхнього виступу, який став ключовим для всіх учасників читань, звучав як: **«Бути Людиною – гуманістичний виклик в епоху великих змін»**, підкреслюючи необхідність морально-етичного лідерства педагогів у сучасному світі.

Сподіваємось, що для педагогів Черкащини філософія "Бути людиною" стане **наріжним каменем** для формування нового покоління, яке зможе гідно пройти випробування сьогодення і побудувати щасливе майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування загальної середньої освіти. URL <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. Вид. 2-ге, доопрац. і доп. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
3. Амонашвілі Ш.О. Кожний для мене Учитель. Хмельницький, 2014.
4. Амонашвілі Ш.О. Без серця що зрозуміємо? Хмельницький, 2006. 68 с.
5. Амонашвілі Ш.О. Школа життя. Хмельницький, 2002. 172 с.
6. Гнатишин О. Блаженніший Любомир. Думки у спадок. Львів : Свічадо, 2019, 112 с.
7. Захаренко О.А. Слово до нащадків. Київ: СПД Богданова А.М., 2006. 216 с.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям роботи. Харків : «Акта», 2012, 538 с.
9. Матеріали із власного досвіду.
10. Фото. Коротко про гуманну педагогіку. URL:<https://vseosvita.ua/library/embed/0100fwic-668c.docx.html>.

Т. В. Черкашина,

професор кафедри педагогіки і освітнього менеджменту комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», доктор педагогічних наук

САМОАНАЛІЗ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ВИМІРІ ОСОБИСТОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

У числі ефективних психолого-педагогічних технологій, які забезпечують подальший розвиток, саморозвиток, самовдосконалення особистості педагога актуальним завданням постає формування ментальної культури, спрямоване на зростання особистої ефективності, досягнення більш високого рівня професіоналізму, педагогічної культури, подальшого розвитку ментальної працездатності.

Теоретико-методичний ресурс формування ментальної культури у вимірі особистої ефективності уміщує три базові компоненти, що утворюють аналітико-функціональну модель: структурно-змістовний, структурно-процесуальний, структурно-аналітичний компоненти.

Структурно-змістовний компонент, що визначає конструктивні особливості моделі включає три основні етапи: самоконтроль, самоаналіз, трансформацію активізованих до перетворення якостей з характерною постановкою завдань та адекватними засобами з їх вирішення (рисунк 1).

Умовно виділений, необмежений часом етап самоаналізу ґрунтується на ментальній

працездатності та забезпечується технологічними засобами самодисципліни та самокритики.

Етап самоаналізу характеризує стійке прагнення до узагальнення набутих знань про самого себе, про можливості застосування індивідуального ресурсу сил, специфічні особливості пам'яті, бажань, емоцій як ознак сформованості ментальної працездатності.

У динаміці саморозвитку внаслідок системного осмислення емоційно-вольових та ментально-чуттєвих інтеракцій формується здатність до розмежування проявів «зла у добрі» та «добра у злі» у міжособистісних комунікаціях, усвідомлення особистої межі між «добрим» та «злом». Індивідуальний ресурс сил, сповнений різномірними за якістю почуттями, дозволяє проводити системний самоаналіз та дійти об'єктивних висновків сформованості культури бажань, спонукань, думок на рівні об'єктивних самооцінок. Самоаналіз у загальному уявленні розглядається як аналіз, оцінка своїх вчинків і переживань [4]. В контексті проблеми самоаналізу розглядається як засіб виховання волі на основі самодисципліни та самоорганізації, з

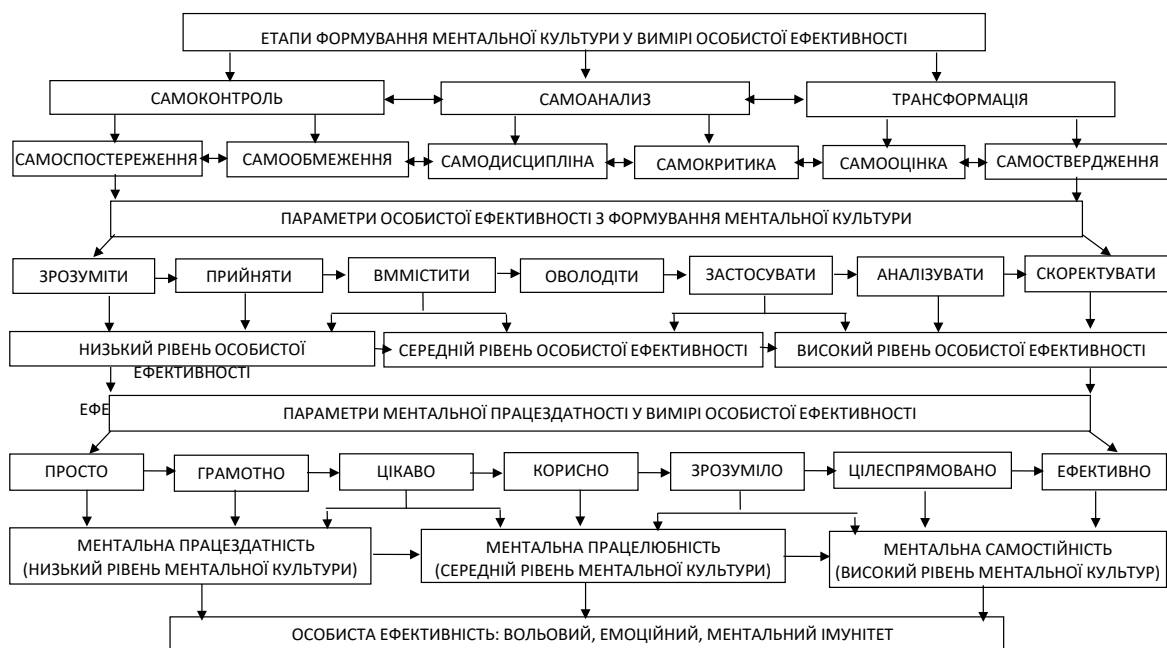

Рисунок 1. Структурно-змістовний компонент аналітико-функціональної моделі ментальної культури у вимірі особистої ефективності

прогнозованим результатом у вигляді розвиненого почуття міри, самовладання, критичного мислення. Самоаналіз у системі особистих досягнень з самоконтролю та самокерування індивідуальним ресурсом сприяє застосуванню уніфікованих підходів зростання особистої ефективності [1].

Самоаналіз як засаднича структурно-процесуальна компонента, сприяє вирішенню внутрішніх суперечностей у системі детермінуючого зв'язку спонукальних мотивів «хочу → можу → потрібно», встановлюючи безумовний пріоритет суттєвої категорії «потрібно» в ієрархічному підпорядкуванні інших складових представленого ряду. Ефективність самоаналізу досягається завдяки самодисципліні, самоорганізації, конструктивній самокритиці. Змістовими складовими у структурі умовно виділеного етапу самоаналізу є самодисципліна і самокритика у їхньому взаємозумовленому зв'язку.

Самодисципліна (дисциплінованість, організованість) – навичка, що дозволяє усвідомлено координувати свою діяльність для виконання намічених справ, що ведуть до досягнення довгострокових цілей [4]. Самодисципліна, як уміння підкоряти свої дії певним вимогам, у процесі системного пізнання себе забезпечує входження в етап свідомого самовдосконалення, що ґрунтується на трансформації виявлених неповноцінних якостей у динаміці зростання особистої ефективності.

Характер прихованих і виявлених взаємозв'язків у структурі індивідуального ресурсу сил у вигляді розумності (вольового імунітету), душевності (емоційного імунітету), духовності (ментального імунітету) важко вкладається у рамки будь-яких обмежених схем внаслідок нескінченного процесу удосконалення себе у напрямку зростання особистої ефективності. У підсумку, самодисципліна розуму сприяє досягненню мудрості, самодисципліна душі – милосердя, самодисципліна духу – мужності за логікою творення добра.

У контексті розгляду, акцентуємо прямий зв'язок конструктивної самокритики на зростання особистої ефективності розумно мислячого субєкта з досягнення певних успіхів у розвитку свого інтелекту та формуванні моральних якостей, передусім миролюбності, правдивості, вдячності, відповідальності.

Під самокритикою розуміють критику своєї роботи, з'ясування своїх недоліків. Самокритику розглядають і як критику своїх помилок, виявлення недоліків у своїй роботі, у своїй поведінці, і як відображення рефлексивного ставлення людини до себе, здатність до самостійного пошуку помилок, оцінки своєї поведінки та результатів мислення [4].

Нааявність критики себе вважається умовою психічного здоров'я, але надмірна самокритика може розглядатися як ознака ментального нездоров'я. Розвиток самокритики досягається у міру зростанням моральної якості миролюбності у поступово-поступовій динаміці якісних перетворень у вигляді: миролюбності, терпіння, розуміння, прощення, милосердя, співчуття, любові. Починаючи з етапу «прощення», самокритика, як особлива форма моральної самосвідомості набуває статусу своєрідного регулятора індивідуального ресурсу сил (бажань і прагнень, емоцій і почуттів, спонукань і думок) та послуговує проєкцією з забезпеченням рівня загальноприйнятих поведінкових норм у різноформатних комунікаціях (на рівні сім'ї, колективу, групи, спільноти тощо), сприяє розвитку

відповідальності, вдячності, скромності з оцінки особистих невдач та досягнень.

Процесуальні параметри ментальної працелюбності «вмістити, опанувати, застосувати» [2], як приналежність етапу самоаналізу, ґрунтуються на методичних засадах, аналогічних етапу самоконтролю, зокрема загальних вимогах, що зумовлюють єдиний процес пізнання особистих сил та можливостей. Таким чином, категорія вмістити, забезпечує між етапний динамічний перехід, а отже опанування новими технологічними засобами з оволодіння набутими знаннями про себе.

Параметр «оволодіти» (оволодіти – підпорядкувати собі, надати чомусь потрібне напрям [4]) включає індивідуалізовані засоби з реалізації продуктивного плану дій: доцільного за змістом, сумірного за силами, необхідного за часом та місцем виконання. Продуманий план дій стосовно вивчення себе дозволяє виконати поставлені завдання з мінімальними витратами, дотримуючись обраного індивідуального ритму зростання особистої ефективності відповідно до формули: «доцільно + сумірно + необхідно = головному» [2].

Параметр «застосувати» (застосувати – здійснити на ділі [4]) засвідчує рівень ментальної самостійності (самостійний – незалежний, рішучий, що володіє ініціативою, що здійснюється власними силами, без стороннього впливу, без чужої допомоги [4]) у докладанні в практичну площину набутих знань про себе у форматі ефективних трансформацій бажань, емоцій, думок як прояву культури слів та дій у повсякденних комунікаціях.

Узагальнюючи вище зазначене, акцентуємо, що істотною ознакою етапу самоаналізу є досягнення рівня *ментальної працелюбності*. Наведемо визначення ментальної працелюбності: ментальна працелюбність – це здатність до осмисленого прийняття рішень та здійснення обдуманих дій у форматі існуючих законів (громадянських, моральних, духовних) та персональної відповідальності за проявлені наслідки від генерованих спонукань, думок, прагнень [3].

Дотримання необхідних та достатніх умов у вигляді поступовості, поступальності, постійності у повсякденні сприяє ефективній трансформації активізованих до перетворення якостей за універсально-індивідуальним ритмом формування ментальної культури з застосуванням ментально-часових характеристик за особистими силами та можливостями.

Набуття умінь з самокерування пам'яттю, бажаннями, емоціями, думками сприяє гармонізації внутрішнього та зовнішнього комунікативного зв'язку, зміцненню миру у собі та ззовні. Позитивні перетворювання в пам'яті дають можливість зберегти та розширити особистий досвід досягнень та поразок як творчих здобутків розуму та волі; у бажаннях розвинути почуття міри, вміння долати спокуси, здобувати перемоги над собою; в емоціях – стриманість, спокій, самовладання у напружених, конфліктних ситуаціях; у думках – здатність критично оцінювати себе, виявляти милосердя до інших та прощати свого ворога [3].

Якість зовнішніх комунікацій як проєкція внутрішніх трансформацій у напрямку позитивних самозмін характеризується сформованістю ключових компетенцій, зокрема за поданою схемою:

1. Дивитися і бачити (глибше зрозуміти себе, інших та те, що відбувається навколо).
2. Слухати і чути (неупереджено прийняти нові знання про себе, конструктивна самокритика).

3. Думати і розуміти (зосередженість на головному, усвідомлення причин і наслідків генерованих думок та дій).

4. Розуміти і сприймати (уміння викорінювати причини негативних наслідків, досягати сумірних цілей самопізнання).

5. Сприймати і реагувати (співмірність набутих знань та умінь з реалізацією освітніх цілей і завдань, зростання особистої ефективності).

6. Реагувати і аналізувати (доцільність обраних засобів з подальшого особистісно-професійного зростання, об'єктивація самооцінки сформованості критичного мислення).

7. Аналізувати і застосовувати (технологічний інструментарій подальшого підвищення рівня ментальної культури у вимірі особистої ефективності за свідомою потребою, за викликами соціокультурних змін).

Системна ментальна праця з вивчення особистісних можливостей створює особливий ритм узгодження у структурі індивідуального ресурсу сил, підпорядковуючись правилам координації та субординації у вимірі творчої праці. Ритм у параметрах координації дозволяє встановити доцільне співвідношення між особистими потребами та можливостями, підкоряючись усвідомленій необхідності, у субординації – відповідати суворим правилам ієрархії, спираючись на здоровий глузд та персональну відповідальність у формуванні ментальної культури у комунікаціях повсякдення.

Розкриття потенційних можливостей з досягнення усвідомленої мети може бути представлена у вигляді показового зв'язку вмотивованих прагнень: спонукання → думка → дія. В ідеальному варіанті утворюється синергія цілеспрямованої взаємодії впливових прагнень, що суттєво переважає ефект особистих сподівань з підвищення рівня ментальної та комунікативної культури [3]. Зазначимо, що кожний наступний складник представленої схеми передбачає домінування ментальної праці у її різновекторному спрямуванні. Гармонійне поєднання складових сприяє подальшому зростанню ментальної працездатності у форматі повноти ціннісних накопичень розумності, душевності, духовності.

До об'єктивних істотних закономірностей формування ментальної культури у вимірі особистої ефективності віднесено, насамперед комунікативні закони, що несуть особливу практичну цінність у напрямку позитивних самозмін у міжособистісних взаємодіях, серед них: закон причин і наслідків, ієрархії, свободи вибору, дзеркального відображення, магнітного тяжіння, аналогії, доцільності, сумірності, необхідності.

У загальному поданні культура взаємодії із законом може бути представлена у вигляді послідовно змінюваних етапів: «Ти і закон», «Ти до закону», «Ти із законом», «Ти в законі», «Закон із тобою», «Закон у тобі», «Закон через тебе» [2]. Під «законом» тут розуміється будь-який закономірний взаємозв'язок із сфери розумно-душевно-духовних здобутків за схемою:

1. «Ти і закон» – суб'єкт знає про закони, які діють у сфері духовно-моральних, етичних, соціально-орієнтованих комунікацій.

2. «Ти до закону» – суб'єкт сприймає об'єктивність дії таких законів в умовах сучасного соціокультурного, зокрема освітнього простору.

3. «Ти із законом» – суб'єкт уміщує суттєві та процесуальні засади духовно-моральних, соціально-етичних законів, що діють у міжособистісних, професійних, суспільних комунікаціях.

4. «Ти в законі» – суб'єкт оволодіває нормативно-правовими засадами, що регламентують дію комунікативних законів у сфері духовно-моральних, соціально-значущих настанов;

5. «Закон з тобою» – суб'єкт застосовує у різновекторних комунікаціях духовно-моральну, соціально-орієнтовану норму, закладену у об'єктивно діючих законах як усвідомлену необхідність.

6. «Закон у тобі» – суб'єкт аналізує особисті емоційно-вольові та ментально-чуттєві прояви у різновекторних комунікаціях та порівнює їх з духовно-моральною, соціально-орієнтованою нормою, закладеною у законах.

7. «Закон через тебе» – суб'єкт свідомо трансформує активізовані до перетворення якості, що мають певну розбіжність з духовно-моральною етичною, соціально-орієнтованою нормою, закладеною законом, що забезпечує якість генерованих думок, слів та дій.

Запропонована схема взаємодії суб'єкта освітньої діяльності із законом засвідчує специфічні рівні сформованості ментальної та комунікативної культури за умовною диференціацією: низький, що відповідає вище наданої характеристики 1, 2, 3 позиції схеми; середній – характеристиці 3, 4, 5 позиції; високий – 5, 6, 7 позиції. Слід підкреслити, що кожна остання позиція умовного угруповання (3, 5, 7 позиції) є першою в наступному угрупованні, як ознака безперервності та постійності поступово-поступального зростання особистої ефективності, критичного мислення, культури спілкування у повсякденних міжособистісних комунікаціях, відповідно до норми чинних законів [3].

Отже, головним завданням етапу системного самоаналізу є набуття додаткових компетенцій з подальшого розвитку ментальної працелюбності, об'єктивації самооцінки індивідуального ресурсу сил внаслідок цілеспрямованого самоконтролю та самоспостереження за динамікою саморозвитку, особистісно-професійного самовдосконалення у соціально активній діяльності.

Зміст та структура представленого етапу свідчить про цілісність аналітико-функціональної моделі формування ментальної культури з урахуванням можливостей прогнозованого зростання особистої ефективності, розвитку індивідуальних творчих сил (розуму, волі, духу) у вигляді ментальної працелюбності, згодом ментальної самостійності розумно мислячого суб'єкта освітньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євтух М. Б., Черкашина Т. В. Педагогічна система самопізнання та особистісно-професійного самовдосконалення: підручник: для педагогічних працівників. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 340 с.
2. Самопізнання та самовдосконалення в схемах, формулах, таблицях: навчально-методичний посібник / За загальною редакцією Пінковської Е. А., Черкашиної Т. В. Черкаси. Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 152 с.
3. Черкашина Т. В. Ціннісно-смилова сфера суб'єкта педагогічної діяльності у вимірі особистісно-професійного самовдосконалення: навчально-методичний посібник для післядипломної освіти педагогічних працівників. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2022. 254 с.
4. Словник.ua. Тлумачний словник української мови.

С.А. Гаряча,

завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту комунального навчального закладу « Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук

КОНЦЕПТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ

Основою існування будь-якої цивілізаційної системи є самоідентифікація, тобто усвідомлення людиною своєї приналежності до конкретної суспільної групи, спільноти, категорії. Ідентичність нації – це своєрідний цивілізаційний бренд, політико-економічна, соціо-культурна ніша країни без якої вона існувати не може. Тому наразі, у зв'язку із сучасними викликами та загрозами, що постали перед Україною, виникла необхідність формування у нас самих і нашого підростаючого покоління *української ідентичності* – ототожнення себе з українським народом, його цінностями, культурою, символами, історією, територією, політичними й економічними інтересами, державними і правовими інституціями.

Про нагальність вирішення цієї проблеми зазначено у багатьох стратегічних державних документах, таких як Указ Президента «Про першочергові заходи щодо сприяння національній єдності та консолідації українського суспільства», Законах України «Про освіту», «Про культуру», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Постанові Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» (2023р.). Мета формування національно-культурної ідентичності відповідає викликам і реаліям сьогодення – це становлення громадянина-патріота України, який усвідомлює свою приналежність до українського народу, причетність до долі країни, її ролі у світовому співтоваристві, а також є носієм української культури, мови, береже історичну пам'ять, цінує культуру, традиції, готовий боронити, розбудовувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, державу.

Вивченням і обґрунтуванням сутності національно-культурної ідентичності у різні часи займалися філософи, психологи і педагоги, зокрема В. Андрущенко, В. Антонович, М. Драгоманов, В. Кремень, В. Малачов, І. Огієнко, Г. Сковорода. Зокрема, теоретичні умови патріотичного виховання громадян як однієї із головних складових української ідентичності, закладені у працях В. Сухомлинського, який підкреслював діяльний характер патріотизму, необхідність вчити дітей шукати своє місце в житті країни, включати їх в боротьбу з недоліками в житті суспільства. Різноманітні аспекти патріотичного виховання, особистісної та національної ідентифікації досліджували І.Д. Бех, національної самосвідомості – М. Боришевський. Питання конструювання ідентичності через рефлексію висвітлювала у своїх працях Н. Висоцька, а ідею культурно-гуманістичної психології – О. Морозська. Окремі аспекти формування національно-культурної самосвідомості особистості вивчали Г. Ващенко, О. Вишневський, О. Захаренко, В. Євтух.

У нашій статті ми більш детально зупинимось на доцільності формування української ідентичності

з педагогічного погляду. У канву ідеї формування української ідентичності вписані імена **Григорія Ващенка, Василя Сухомлинського, Олександра Захаренка, Олексі Тихого**. Педагоги-новатори, кожен у свій час, пропонували не тільки якісно нові підходи до виховання, а і пріоритетні у вибудовуванні виховання громадянина-патріота своєї держави моральні чесноти (повага, співпереживання, готовність прийти на допомогу), основи формування патріотизму і української ідентичності.

Концепція виховання та навчання відомого педагога, психолога, письменника Григорія Ващенка ґрунтувалася на національних традиціях українців та християнських цінностях. У сенсі розуміння сутності національного вихованого ідеалу, його складових і витоків Г. Ващенко писав: «Традиційний ідеал – це не вишита сорочка, яку можна скинути і все ж таки залишатися українцем. Ідеал людини – це те краще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення» [3, с. 108]. У своїй роботі «Виховний ідеал» педагог формулює положення, які би сприяли формуванню національно-культурної ідентичності. В першу чергу це:

- державна незалежність, можливість для українців вільно творити своє майбутнє;
- об'єднання всіх українців незалежно від їх проживання, віри, соціального стану в єдину спільноту;
- справедливий державний устрій, який би забезпечував права і свободи громадян;
- високий рівень народного господарства, який би забезпечував добробут громадян;
- духовний розвиток українського народу;
- високий релігійно-моральний рівень українського народу;
- високий рівень здоров'я українського народу.[3]

Видатні українські педагоги-гуманісти велике значення приділяли патріотичному вихованню, любові до свого краю, українського народу. Серед усього розмаїття питань, що стояли і стоять перед школою, В. Сухомлинський вважав провідним виховання почуття патріотизму. Він розглядав патріотизм як найскладніше і найбагатогранніше почуття любові до Батьківщини, в якому органічно переплітається любов до рідної природи, рідного села й міста, матері, батька, рідної мови з усвідомленням патріотичного обов'язку перед своїм народом. Педагогічні казки В. Сухомлинського непомітно, але цілеспрямовано виховували і наразі виховують у дітей найкращі людські почуття. Твори педагога і сьогодні допомагають малюкам комфортно входити у багатовимірний світ людських стосунків і спілкування, закладають основи патріотизму. Невід'ємною частиною розвитку поняття «патріотизм» у Сухомлинського є *рідна мова* – «безцінне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість, славу, культуру, традиції». Сприймаючи мову як одну з основних ознак нації, педагог прагнув добитися того, щоб кожне слово, яке входить у словниковий запас дитини, пов'язувалося

з конкретним образом, щоб діти могли відчуті і те тепло, і ту ласку серця, що вклав народ у слова про Вітчизну, і той біль, ті страждання, що вкладено у слова про її минуле.

Також на теренах педагогіки виділяються дві постаті педагогів-патріотів, які жили, працювали, відстоювали українську ідентичність у різних регіонах нашої батьківщини: *центральної – Черкащина і східної – Донеччина* у часи авторитарного СРСР. Народились вони з невеликою різницею у часі, не могли заспокоїти свою учительську совість, спостерігаючи, як нівелювалась українська мова, національна культура, як освітній простір авторитарної педагогіки не хотів звільнятися від авторитарних принципів та приймати вічні цінності свободи, добра, духовності. Мова йде про **Олександра Антоновича Захаренка**, видатного педагога-гуманіста, Заслуженого учителя України, народного учителя, академіка АПН України, директора Сахнівської школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської області і **Олексія Івановича Тихого**, український дисидента, правозахисника, учителя, мовознавця-аматора, члена-засновника Української геліосинської групи.

Довідково. О.І. Тихий. Виступав на захист української мови і проти зросійщення Донбасу. Народився і більшу частину життя прожив на хуторі *Іжівка Костянтинівського району Донецької області*. Батько, Іван Петрович, помер у 1957, коли син вперше був засланий у *молдовські табори*, мама, Марія Кіндратівна – під час другого ув'язнення. Закінчив філософський факультет Московського державного університету. Працював учителем і завучем у школах Запорізької та Сталінської областей, викладав історію і суспільствознавство, українську мову й літературу, фізику й математику. За його словами, «у школі знайшов своє покликання».

Це був універсальний учитель, який міг і хотів створити свою школу таку, яку створив Олександр Захаренко (далі про нього у статті).

Захаренко створив власну Авторську школу, яка стала об'єктом дослідження і для науковців, і для педагогів-практиків. Досвід Сахнівської школи є безцінним, оскільки там було створено унікальну систему навчально-виховної роботи, яка забезпечувала формування толерантної особистості школяра, готової до співробітництва, сприяла розвитку здібностей кожної дитини до творчої діяльності.

Саме Олександр Антонович залишив нам неоціненний спадок, в якому особливе місце займає формування у зростаючої особистості *української ідентичності*. Його педагогічна концепція пронизана глибокою любов'ю до рідної землі, до української культури та традицій. В основу виховного простору Сахнівської школи закладені імперативи, розроблені Олександром Антоновичем і співзвучні із Концепцією формування у підлітків національної ідентичності, як от:

- Від любові до школи діяльної, активної, беруть витоки багато найкращих поривань душі.
- Уміння бачити духовний світ учнів, глибоке розуміння їхніх запитів – основна причина того, що діти тягнуться до вчителя.
- Середовище, у якому вихованець безпосередньо спілкується, має бути сповнене досвідом *віддачі духовних сил людям, суспільству*.
- Примножувати духовні багатства – це означає вдосконалювати наявні цінності, видозмінювати шкільне життя, створювати нові духовні цінності.
- Невід'ємною рисою шкільного життя є повага вихованців до себе, їхнє прагнення до самовираження. *Дух самоповаги* утверджується, насамперед, у тому, що зусилля педагогічного колективу спрямовуються на виявлення *постійної уваги до здобутків, досягнень учнів*.
- *Особисті перспективи та інтереси учнів, неминуче переплітаючись із колективними, надають*

громадського звучання повсякденній діяльності. У процесі досягнення подібної мети колективний результат праці стає особистісною цінністю.

- Повноцінне життя колективу немислиме без його морального благородства, без емоційної чутливості.

- Емоційна чутливість – це сприятливий ґрунт, на якому виростають тонкощі взаємин, почувань, прагнень...

- В центрі уваги, спостережень, роздумів, планів вчителів повинна бути конкретна особистість. [4].

На думку Олександра Захаренка, найперша і найголовніша задача педагога, – **це формування у своїх вихованців почуття самоповаги**. На наш погляд, це є дуже важливим аспектом у сенсі того, що українці часто нівелюють свої здібності, виявляють неповагу до себе і всього українського. Олександр Антонович вважав, що *самоставлення дітей до себе як до цінності* викликає потребу у самопізнанні власного внутрішнього і оточуючого світу, дослідження роду і родини. Роль педагога, стверджував Захаренко, полягає в тому, щоб сформувати у школярів потребу у самовихованні, стимулювати їхню цікавість до власного внутрішнього світу, ненав'язливо керувати процесом їх виховання і самовиховання.

Звернення до пам'яті предків, спадкоємності поколінь, утвердження національних традицій важливе, за переконанням О. Захаренка, не лише для формування відчуття тожественності з громадою, нацією, родом, а й має суто педагогічну мету – виховання сильних сторін **окремого українця**: працьовитості, здатності господарювати, гордості за свій край, бережливості [5, с. 31]. Він учив підростаюче покоління бути гордим за себе і свою справу, за свою родину, мужнім у своїх вчинках. Наводимо основні постулати діяльності **Школа – берегині українського національного духу і культури, Школи любові до людства, школою добрих справ**:

- **Поєднання навчання з життям.** Захаренко стверджував, що знання мають бути тісно пов'язані з життям, з досвідом дитини. Разом з учителями він організовував екскурсії, трудові проекти, що дозволяло учням не лише здобувати знання, а й відчувати себе частиною своєї спільноти, своєї землі.

- **Виховання поваги до історії та традицій.** У школі Захаренка велику увагу приділяли вивченню історії України, її культурних надбань. Діти брали участь у відтворенні народних свят, виготовляли українські сувеніри, що сприяло формуванню поваги до свого народу та його звичаїв.

- **Розвиток національної свідомості через мову.** Українська мова в школі Захаренка була не лише предметом вивчення, а й засобом спілкування. Діти співали українські пісні, читали українську поезію, писали твори.

- **Виховання любові до природи.** Захаренко створив у своїй школі унікальний природничий куточок, де діти доглядали за рослинами, спостерігали за тваринами. Це сприяло формуванню екологічної свідомості та любові до рідної природи.

- **Формування громадянської позиції.** Учні школи Захаренка активно долучалися до громадського життя села, брали участь у волонтерських акціях. Це виховувало в них почуття відповідальності за свою країну та спільноту.

На жаль, ім'я Учителя **Олексі Тихого** до цього часу не дуже відоме в українській педагогіці. Думки його про освіту, виховання, про необхідність навчати дітей рідною мовою, висловлені в 60-70-х роках минулого століття, актуальні й сьогодні, особливо у нас, на Донбасі.

Ця Людина мислила категоріями понадчасовими. Справжній Гуманний педагог, вірний прихильник Істини й Добра, діяльний Світлоносець, який боровся з невіглаством і вадами людства в час розквіту

авторитаризму. Людина, яка знала, для чого живе: «*щоб жило людство, мій народ, мій рід*». Служитель своєї місії, свого обов'язку. Учителі і Батько, який прагнув «*до останнього подиху вчитися і, по можливості, без насильства й примусу навчати всіх*», хто бажає вчитися в нього. Син свого народу, який відчував відповідальність за все.

Ще в молодому віці він склав для себе життєве кредо: «**Для чого я живу?**», і все життя намагався неухильно дотримуватися того, щоб його «я» було гідне наймення «людина». У всьому, завжди, незалежно від обставин чинити згідно зі своїм сумлінням..., допомогти кожному усвідомити себе людиною..., вивчати, підтримувати, розвивати мову, культуру, традиції свого народу..., позбутися і сприяти іншим позбутися всього низького, підлого, чужого духові людства».

Прагнув зберегти людську гідність, національну самосвідомість, рідну українську мову – не лише для себе, а й для своїх земляків із Донеччини.

У 70-х роках захопився історією розвитку української мови, зокрема на Донеччині, що пізніше вилилося у ґрунтовну працю «Думки про рідний Донецький край». Писав відгуки на статті в пресі, свої роздуми, пропозиції до законів. Посилав їх до редакцій газет, один із дописів 1972 року був визнаний антирадянською агітацією і пропагандою, став приводом визнання Тихого націоналістом і небезпечним рецидивістом. Його статті не друкували в газетах, але люди передруковували їх, переховували і передавали з рук у руки друзям та однодумцям.

Педагог закликав своїх земляків-педагогів: «*Вкрай необхідно сьогодні відмовитися від радянської свідомості, відчути себе українцями, щоб нарешті учителі ніде не соромились говорити рідною українською мовою, щоб послідовно, вперто, завзято, з любов'ю вкладали в душі дітей та їх батьків свідомість належності до української нації, розкривали культурні та мовні багатства народу, постійно доводили, що людина без патріотичних устремлінь, без свідомої праці на користь свого народу, без свідомого творення добра – це віл, вартий тільки того, щоб його запрягали в ярмо*».

Глибоко переживав за стан рідної мови в Україні, найважливішим напрямком виховання вважав патріотичне. «*Патріотизм, національна гідність, любов до свого народу, свого міста, села, любов до рідного слова, до рідної пісні, природи, історії – ось зерна, які ми повинні б сяти в душі дітей і в сім'ї, і в школі, ... і через літературу, кіно, телебачення*» («Думки про рідний донецький край»). Відповідальність покладав на тих, хто міг би протистояти русифікації, але нічого не робив для цього (цитата на слайді).

Чи часто замислюємось ми, для чого живемо? Чи спонукаємо замислюватися наших учнів? Олекс Тихий говорив: «Я – для того, щоб жов мій народ, щоб підняти голос його культура, щоб голос мого народу достойно віс свою партію в багатоголосому хорі світової культури. Для того, щоб моя Донеччина давала українських спеціалістів-патріотів, українських письменників, українських композиторів та акторів».

«Тихий – це явище глибоко повчальне на всі часи, – писав Євген Сверстюк. – Це свого роду притча на вірність собі... Той чоловік належав до породи людей, що гинуть в неволі, гинуть в муках, знівечені й скривджені, з тугою до світу іншого. Але не втрачають обличчя й гідності». А Василь Овсієнко зазначав «Тихий був не книжний герой, а жива героїчна особистість. Людина глибокої внутрішньої культури, він сам збудував себе, виховав, загартував, закував у залізни лати воїна, постійно себе вдосконалював і цілком підпорядковував себе справі визволення України. І свідомо поклав за неї світлу свою голову».

Нехай більше скажуть про Вчителя Тихого книги, більшість яких вийшли завдяки старанням його сина,

Володимира Олексійовича, і Людмили Родіонівни Огнєвої. Ті, хто зустрів на життєвому шляху Олексу Івановича, назавжди були вражені його внутрішньою духовною силою, що нагадувала, за словами Михайла Гориня, «глибоку, повноводну степову річку... і шалене полум'я, яке вибухає спонтанно, несподівано, готове запалити все суще і самому спопелитися. І ніщо не може його ні зупинити, ні загасити».

Чи треба говорити з дітьми про пошук сенсу життя, про усвідомлену приналежність до українського народу? Чи треба розповідати їм про Героїв Духу, що віддають життя в ім'я майбутнього своїх дітей, свого українського народу, всього Всесвіту? Зважаючи на виклики, перед якими стоїть Україна, – відстоювання власної територіальної цілісності, становлення політичної нації, зростання ролі власної причетності і відповідальності за долю України вимагають уваги до виховання підрастаючого покоління та актуалізують формування у підлітків національно-культурної ідентичності. Також багато сучасних науковців, зокрема І.Д. Бех, К.О. Журба, І.М. Шкільна, звертають увагу на такі негативні чинники у вихованні національно-культурної ідентичності підлітків:

- зросійщення, відлученість від української мови значної частини населення;
- перекичування історичних фактів та заперечення автентичності української мови та культури та самого існування нації;
- ностальгія за радянським минулим.
- Усі зазначені чинники, спрямовані на нівелювання національних цінностей, виключення молоді з національно-культурного контексту, формування меншовартісної свідомості та самосвідомості. [2]

Ця проблема є проблемою державної ваги. Сучасний політолог, футуролог, громадський діяч Олексій Толкачов у книзі «ОМРІЯНА Україна. Ключ до майбутнього» зазначає «Ми, УКРАЇНЦІ, виборюємо своє право жити в майбутньому як нація, що спроможна самостійно обирати свій шлях розвитку». «Насправді важкий шлях українців, шлях випробувань – унікальний досвід, який дозволяє народу прозріти, зрозуміти чимало речей. Він дає мудрість, загартує і відкриває двері майбутньому». «Змінити майбутнє можна, лише змінивши національну колективну свідомість українців».

На сьогоднішній час, зважаючи на ідеї і педагогічну спадщину педагогів, які відстоювали і працювали над ідеями формування української ідентичності, можна відмітити виклики, які стоять перед сучасним вихованням і торкаються формування національно-культурної ідентичності і духовної безпеки нації, які зазначені у Концепції з формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах [1]. Цитуємо:

1. Ключовим внутрішнім фактором духовної безпеки нації виступає національна самоідентифікація, яка втілюється у почуттях-цінностях - «Я-Українець»; «Ми – Українці». Сутність цих почуттів-цінностей полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова.

2. Особистість має прийняти історичну естафету вищих духовних надбань нації, жити і діяти на її основі та примножувати їх з урахуванням викликів теперішнього часу. Низький рівень цього фактору, коли недостатнє почуття єдиного національного роду спричиняє недостатню консолідацію суспільства, низьку соціоцентрованість членів суспільства, за якої вони свідомо обмежують себе у суспільно значущих домаганнях, цілях, продуктивних способах удосконалення існуючої соціокультурної ситуації, їхню переважаючу Еґо-орієнтованість з відповідними утилітарними цінностями, перебільшення ролі міжрегіональної самобутності.

Підсумовуючи зауважимо, що новий демократичний український вимір створюють люди, які завдяки своїм ідеям та здатності приймати важкі рішення беруть

на себе відповідальність за зміни. Це їхній вибір і покликання. Їхня мета часто більша за них самих. Саме так проявлялося лідерство в минулому і наразі (на фронті, у суспільстві).

І сьогодні ті (науковці, педагоги), хто займається важливою справою формування української ідентичності, – це продовження справи тих, хто раніше створив для нас можливості, які ми маємо наразі, і віра в те (за словами Андрія Шептицького), що «Україна звільниться від свого упадку та стане державою могутньою, з'єднаною, величавою, яка буде дорівнювати іншим високорозвинутим державам. Мир, добробут, щастя, висока культура, взаємна любов і злагода будуть панувати в ній».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д., Журба К.І. Концепція з формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. Формування національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу: збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (до 100-річчя від заснування Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка) / [редкол.: С.А. Копилов (співголова, наук.ред.), І.Д. Бех (співголова) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. 108.

2. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: Монографія / [К.О. Журба, І.Д. Бех, О.М. Докукіна, С.В. Федоренко, І.М. Шкільна]. Київ, 2019. 150 с.

3. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 1994. С.108.

4. Захаренко О.А. П'ять напрямків виховної роботи. Виступ на районній освітянській конференції. Корсунь-Шевченківський. 1978 р., січень. 4 с. / Приватний архів родини Захаренків.

5. Академік із Сахнівки / Під редакцією професора Кузьмінського А.І. Черкаси: Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 448 с.

6. Захаренко О.А. Слово до нащадків. Київ: СПД А.М.Богданова. 2006. 216 с.

7. Міхно О. Олекса Тихий та його педагогічна візія. URL: <https://pmu.in.ua/news/online-lekcija-oleksa-tihij-1927-1984-ta-jogo-pedagogichna-vizija/>

П.В.Теслюк,

доцент кафедри психології комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат психологічних наук, доцент

ВПЛИВ РОЗЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Сучасна сім'я має свої особливості, які слід враховувати освітянам, що взаємодіють з нею. Наразі можна констатувати велику кількість негативних змін, що мають об'єктивний характер і обумовлені умовами воєнного стану в країні, економічними негараздами, політичною нестабільністю, низкою соціальних чинників, що позначаються на характері внутрішньосімейного життя, а саме:

- збільшення кількості сімей з низькими доходами, погіршення матеріального забезпечення дітей;
- збіднення найбільш шанованих раніше у суспільстві людей – інтелігенції, зокрема освітян, представників науки і культури, літніх людей тощо, що призводить до знецінення освіченості та до морального зубожіння суспільства;
- більшість сучасних бабусь і дідусів тривалий час віддають перевагу своїй роботі, а не сім'ї; вони прагнуть соціального визнання і відчуття своєї значущості для суспільства. Повсюдчас зменшується кількість терплячих, ласкавих, мудрих бабусь і дідусів, які виховують онуків;
- підсилення нервової напруженості, зростання кількості стресів, а також екстремальних ситуацій, які доводиться розв'язувати сім'ї. Внаслідок цього збільшується кількість сімей, в яких звичайними стають сварки, незгоди, непослідовність вимог до дітей, емоційна неврівноваженість у спілкуванні з ними;

- формалізація стосунків дорослих членів родини з дитиною внаслідок зайнятості батьків, скорочення часу, відведеного на спілкування з дітьми;
- відсутність справжнього культу материнства, жіночності. В переважній більшості сімей матері працюють, цим самим знецінюється їхня праця з догляду і виховання дитини. Працююча мати виявляє менше ніжності й турботи, часто буває занадто вимогливою і жорсткою у взаєминах з дітьми;
- переважання у багатьох сучасних сім'ях матеріальних орієнтацій над духовними, що сприяє виникненню тенденції до прояву у дитини прагматизму, скнарості, зневажливого ставлення до етичної сфери взаємин.

У зв'язку із зазначеними обставинами зростає кількість подружніх розлучень. Розлучення істотно впливає на все подальше життя кожного з членів родини. У зв'язку із розлученням виникає ціла низка нових проблем: економічні негаразди, зміна звичок, смаків, характеру стосунків зі спільними друзями й родичами. Розлучення – це часто трагедія для чоловіка і жінки та подвійна трагедія для дітей [5].

Основними причинами розлучень виступають:

- затяжні подружні конфлікти;
- вступ до шлюбу без кохання;
- зрада одного з членів подружжя;
- нове кохання;
- холодність в емоційних стосунках;

- потреба розпочати нове життя, більш радісне і більш насичене подіями;
- невдоволення розподіленням подружніх ролей і обов'язків;
- проблеми в сексуальній сфері;
- втручання батьків;
- соматична чи психічна хвороба одного з членів подружжя;
- хронічне захворювання у дитини;
- відсутність теплоти і довіри в стосунках;
- різні цінності;
- експлуатація одним з членів подружжя іншого;
- недотримання культури поведінки і норм повсякденного життя одним з членів подружжя;
- погані матеріальні і житлові умови життя;
- сумісне проживання з батьками;
- нав'язливі ревності з боку одного з членів подружжя;
- різний рівень освіти і соціального статусу;
- безплідність одного з членів подружжя;
- алкогольна, наркотична чи комп'ютерна залежність одного з членів подружжя;
- пристрасть до азартних ігор одного з членів подружжя;
- втрата смислу життя одним або обома членами подружжя.

Психологічні причини розлучення, як правило, так чи інакше пов'язані з відчуттям одного чи обох з членів подружжя, що особисте щастя і подружня любов у даному шлюбі неможливі. Перехід від такого відчуття до бажання розлучитись ускладнюються наступними причинами:

- страх перед засудженням з боку родичів, друзів, оточуючих;
- уявлення про те, що дітям потрібні обидва батьків;
- низька економічна самостійність і соціальне нерівноправ'я жінки;
- негативне відношення до розлучення на рівні суспільної свідомості;
- гіпертрофована орієнтація на почуття обов'язку на протигагу орієнтації на задоволення своїх потреб [6].

Виділяються наступні стадії розлучення:

1. Стадія заперечення. *Спочатку реальність того, що відбувається заперечується подружжям. Зазвичай людина витрачає на близькі стосунки багато часу, енергії і почуттів, тому одразу змиритися з розлученням складно. На цій стадії сприйняття ситуації викривляється психологічними захистами, шлюбні стосунки знецінюються за допомогою раціоналізації.*

2. Стадія злості. На цій стадії від душевного болю захищає гнів на партнера. Нерідко на цій стадії маніпулюють дітьми, намагаючись перетягти їх на свій бік.

3. Стадія перемовин. Члени подружжя роблять спроби відтворити шлюб, використовуючи для цього багато маніпуляцій по відношенню одне до одного, що включають сексуальні стосунки, загрозу вагітності чи вагітність. Іноді застосовують тиск на партнера за допомогою оточуючих.

4. Стадія депресії. Коли заперечення, агресія і перемовини не приносять результатів, настає пригнічений емоційний стан. У членів подружжя знижується рівень самооцінки, вони можуть уникати інших людей, перестають довіряти їм.

5. Стадія адаптації. Діапазон проблем, що виникають після розлучення і до яких потрібно адаптуватися, доволі широкий: від фінансових труднощів до виховання дітей. При вирішенні цих проблем важливу роль відіграє вміння жити без партнера і долати самотність [6].

Багатьом батькам здається, що розлучення позбавляє дитину майбутнього. Для того, щоб дитина легше пережила травму розлучення, у неї мають зберегтися хороші стосунки як з батьком, так і з матір'ю. Також необхідно, щоб той з батьків, котрий житиме окремо від дитини, брав участь в її вихованні.

Для дитини не має великого значення, одружені її батьки офіційно, чи вони живуть в неофіційному шлюбі. Проте, якщо батьки і були одружені, юридичне розлучення відіграє в сімейних стосунках лише другорядну роль, оскільки звичайно минають місяці або навіть роки між фактичним і офіційним розлученням. Багатьом розлученням передують довгі конфлікти батьків, під час яких вони можуть не раз на деякий час розлучатися.

Розлучення від всіх інших видів розлуки (за винятком смерті одного з батьків) відрізняє остаточність, безповоротність або ж зміна звичних життєвих обставин. Звичайно ця ситуація виникає тоді, коли дитині повідомляють, що «тато і мама розлучаються», що «тато (або мама) їде назавжди», що «тато (або мама) не буде більше з нами жити» і т.д. Ця обставина перетворює розлучення на переживання втрати одного з батьків.

Більшість дітей, навіть ті, які були протягом довгого часу постійними свідками конфліктів між батьками, сприймають звістку про розлучення як шок. Цьому шоку відповідає і страх батьків перед повідомленням дитині свого рішення. Вони бояться реакцію дитини, яку (свідомо або підсвідомо) сприймають як докір. Батьки бояться також втратити любов дитини, і, перш за все, ті з них, які були ініціаторами розлучення всупереч намірам партнера. Ті батьки, які не хотіли розлучення, часто прагнуть представити перед дітьми «другу половину» як «злого» батька чи матір.

Чим слабше реагує дитина на інформацію про розлучення, тим легшою є ситуація для батьків. Проте відсутність видимих афектів ще не означає, що ці діти не страждають від почуття печалі та образи, що вони не переживають почуття вини або гніву унаслідок заподіяного їм болю. Якщо такі зримі реакції відсутні, то це, як правило, має важкі наслідки для подолання душевної кризи дитини [1].

Багато батьків намагаються звільнитися від своєї частини вини по відношенню до дітей перекладанням вини на іншого. Наслідки подібних звинувачень виявляються для дітей дуже обтяжливими, аж до спустошуючих. Дитина може опинитися ніби «між двох вогнів» – не хоче вірити у все те, що стверджує матір про батька (або навпаки) і в той же час не наважується їй (йому) суперечити. Такі конфлікти лояльності під впливом факту розлучення приголомшують дитину і здатні остаточно вивести її з душевної рівноваги. Діти потрапляють в конфлікт лояльності незалежно від об'єктивної вини (якщо така взагалі існує) кого-небудь з батьків.

Інший варіант звільнити себе від почуття провини перед дитиною – це тривале приховування від неї факту розлучення. Наприклад, мати говорить, що тато виїхав працювати за кордон, пояснюючи це тим, що чим старшою буде дитина, тим легше вона перенесе звістку про розлучення. Проте подібні приховування несуть в собі додаткову небезпеку, що лежить у фантазіях дитини, яка одного разу може помітити, що «тут щось не так». Оскільки здається, що все гаразд, дитина не може ні з ким поділитися своїми фантазіями, які часто є набагато жахливішими за реальність. Страх і побоювання дитини в цьому випадку можуть ставати гротескно перебільшеними. Внаслідок цього дитина втрачає довіру до дорослих, а також може втратити віру в безперервність відносин всупереч тимчасовому розставанню. Такі люди у своєму дорослому житті постійно проявляють потребу контролювати улюблену людину, щоб впоратися зі страхом її втратити.

Багато батьків у момент необхідності інформувати їх дочку або сина про розлучення починають поводити себе, як діти, що провинилися. Вони намагаються уникнути відповідальності, знайти відмовки, звинуватити інших, щось приховати тощо. Подібні регресії дорослих в поєднанні з розлученням можуть мати для дітей важкі наслідки, оскільки при цьому відбувається обмін ролями, і батьки починають виступати в ролі дітей, а діти в ролі дорослих, яким довірено право виносити ухвали про винність і невинність. Це відбувається саме в той момент, коли діти найбільше потребують «дорослих» батьків, які в змозі відповідати за те, що вони роблять, яким можна довірити своє майбутнє. Відтак, найважливіше, але і найважче, завдання, яке стоїть перед батьками, полягає в тому, щоб узяти на себе відповідальність за заподіяний дітям біль. Одночасно ця позиція (відповідальність за вину) є важливою умовою того, що розлучення зрештою зіграє також і позитивну роль для дитини [1].

Часто батьки змагаються один з одним за любов дитини. Якщо дитина проявляє любов до одного з батьків, то вона таким чином ставить в небезпеку свої відношення з іншим. Це приводить дітей до важких конфліктів лояльності. Діти, чиї ранні об'єктні відношення були обтяжені конфліктами лояльності, дорослішаючи, змушені постійно жити з відчуттям необхідності вибору між двома (або декількома) персонами, відносинами. Вони можуть бути захоплені страхом ранили відсутній «третій» об'єкт або втратити його прихильність. Внаслідок цього можуть виникати невротичні симптоми або формуватися відповідні риси характеру.

Конфлікт лояльності, що виникає через агресивні відносини батьків, може протиставляти себе мотиву наслідування одного з батьків тієї ж статі. Внаслідок цього дівчинка може ідентифікувати себе з батьком, а хлопчик – з матір'ю, оскільки бути, як мати, для дівчинки може означати ненависть до батька, а для хлопчика бути, як батько, означатиме відмову від матері. Ідентифікація з одним із батьків іншої статі є способом утримати Едипів об'єкт любові «в собі», і веде разом з проблематикою самооцінки до негативного впливу на розвиток статевої ідентифікації цих дітей. Якщо дитина все-таки ідентифікує себе з кимось із батьків однієї статі з нею, може виникнути небезпека, що вона внаслідок цієї ідентифікації «вживеться» в ненависть до іншого з батьків, внаслідок чого постраждають Едипові любовні стосунки, а разом з ними здатність до подальшого щасливого гетеросексуального життя [3].

Діти, чиї батьки розлучаються після завершення Едипової фази, менш схильні до майбутніх порушень душевного розвитку, ніж ті, для яких розлучення батьків відбулося до шестирічного віку. Агресивні конфлікти між батьками, їх ревнива боротьба за дитину, підміна Едипового конфлікту у дітей конфліктом лояльності, забирають у багатьох дітей шанс протистояти травмі.

У психології сім'ї пропонується розрізняти неспецифічні і специфічні довгострокові наслідки розлучення. До «невигідних збігів обставин», які можуть погіршити довгострокові прогнози дитини, відносяться не тільки більш-менш відкриті конфлікти між розведеними батьками, але й взагалі повне припинення контактів з неопікаючим батьком або матір'ю. Сюди ж можна віднести ситуацію, коли на дитину перекладають відповідальність за те, з ким вона хоче залишатися після розлучення – з татом чи мамою, а разом з цим і провину за її вибір.

Втягуючи дитину в суперечку за опіку, батьки символічно вкладають їй в руки ніж, яким вона у відчаї «вбиває» в своєму внутрішньому світі одного з батьків, з яким не залишається, тобто скоює щось, за що потім мститиме собі й іншим, можливо, впродовж всього життя.

Проміжну позицію між неспецифічними і специфічними довгостроковими наслідками розлучення займає проблема агресії. Діти, які переживають розлучення батьків, схильні до агресивних конфліктів: образи, відмова в головних потребах, регресивні процеси і процеси розділення, процеси ідентифікації (коли сваряться батьки) і віддзеркалення почуття провини неминуче приводять до зростання агресивної сторони дитячого об'єктного відношення до одного або обох батьків.

Результат такої невротичної переробки конфліктів може бути різний у різних дітей. Дитина може боятися власної агресії, зупиняти її, що, ймовірно, буде створювати їй проблеми в подальшому житті, оскільки вона боїтиметься показати роздратування або гнів з приводу пережитих невдач і несправедливості, не насмілюватиметься активно захищати свої інтереси. Інші діти можуть спрямовувати агресивність проти власної персони і постійно відчувати себе винними або відображати почуття вини депресивними настроями. Можливо також, що первинний конфлікт виявиться витісненим, але утвориться схильність до перманентної агресивної «готовності до докору», так що для цих людей навіть незначне розчарування набудуватиме форми первинної (травматичної) невдачі, і вони реагуватимуть на нього (для стороннього спостерігача) непомірною агресивністю [2].

Розлучення батьків та їх новий шлюб найчастіше представляють собою первинну причину прояву симптомів психопатології, які в подальшому самим батькам приносять багато занепокоєння. Симптоми, що проявляються після розлучення батьків, добре описані в літературі: занепокоєння, безсоння, агресивність та ін. У дітей можуть виникати проблеми з дисципліною в школі і в сім'ї, іноді у дітей розвиваються психосоматичні симптоми, такі як болі в шлунку, головні болі та ін. Більшість дітей, чиї батьки розлучились, проявляють підвищену дратівливість, часто відчують страх, смуток; майже у кожної дитини спостерігається зростання агресивного потенціалу, який знаходить свій вихід на комусь із батьків чи на інших дітях. Деякі діти реагують, навпаки, замкнутістю, а також відставанням у соціальному і емоційному розвитку. Всі ці симптоми супроводжуються зниженням уваги і погіршенням навчання [4].

Розлучення, навіть для дітей, що зуміли добре пристосуватись, залишають глибокі сліди в їхній психіці. Тож слід намагатися зрозуміти проблеми конкретної дитини; зрозуміти, яке значення мають саме її способи реагування на розлучення батьків, які психічні процеси «запускаються» розлученням і як це може відобразитися на душевному розвитку дитини. У такому випадку стає можливим надання допомоги дитині в подоланні її конкретної кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кабанцева А.В., Корнєєва О.Л. Підтримка дитини в умовах емоційного напруження: навчально-методичний посібник. Київ: КВІЦ, 2018. 136 с.
2. Корнієнко І., Пачковський Ю. Насильство в молодіжному середовищі та основні причини, що його породжують. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. №7. С.4–9.
3. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. Київ: Академічне видавництво, 2006. 424 с.
4. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу: Навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Войцях Т.В., Гриців І.П. та ін. Київ. 2023. 149 с.
5. Рубін Л.О. Сім'ї на межі розпаду. Київ: Наука, 1998. 237 с.
6. Цільмак О.М., Лефтеров В.О. Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі. Київ: Ліра-К, 2024. 266 с.

С. В. Бузовська

учитель хімії Золотоніської гімназії ім. С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради Черкаської області

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД НА УРОКАХ ХІМІЇ У 7 КЛАСАХ НУШ

«Я чую і я забуваю. Я бачу і я пам'ятаю. Я роблю і я розумію»
Конфуцій

Викладання хімії у 7 класах Нової української школи є послідовним продовженням тих реформ, які були започатковані у попередніх класах. А саме, навчання учнів акцентується на співпраці, наочності, інтеграції. Саме на цьому зупинимось детальніше.

Інтегрований підхід на уроках хімії у 7 класах Нової української школи полягає в тому, щоб поєднати її з іншими науками, предметами, виробити практичні навички. Цей підхід є надзвичайно ефективним, адже дозволяє учням бачити хімію в контексті сучасного світу та розуміти, як вона застосовується у реальному житті. Він може включати практичні вправи, дослідження та розв'язування задач в групах. Виходячи з цього, учні можуть працювати над різними проектами, ділитися своїми знаннями та вміннями. Це допомагає не тільки покращити базу знань з природничих наук, але й навчитися працювати в команді, обговорювати ідеї та розв'язувати проблеми, а також розвивати навички критичного мислення.

Важливо зазначити, що при використанні інтегрованого підходу на уроках хімії необхідно враховувати вікові особливості учнів та рівень їхньої підготовки. Також при плануванні такого уроку потрібно, щоб інтеграція хімії з іншими предметами допомогла краще зрозуміти тему чи новий матеріал, а не переобтяжила зайвою інформацією.

Розглянемо кілька ідей, які застосовувалися на уроках хімії з учнями нашої школи з використанням інтегрованого підходу.

ХІМІЯ + МАТЕМАТИКА

Під час проведення інтегрованого уроку з математики «Подорож до школи магії Хогвартс» з теми «Тотожності та їх властивості» одним із етапів було застосування елементів використання знань з хімії. Оскільки урок побудований за темою Гаррі Потера, нам потрібно було приготувати чай, який завжди роздають у потязі. Клас був розділений на 6 груп і кожній було роздано набір хімічного посуду (колби, пробірки, склянки, циліндри...) різного об'єму та поставлені такі проблемні запитання:

1. *Погляньте на посуд, який розташований у вас на столах і дайте відповідь на запитання чи можна вважати його тотожно рівним?*

Учні відразу відповіли, що – ні, та коли у кожному посудину було налито 100 мл рідини (*рівень рідини у кожній посудині був різний*) було задане наступне питання.

2. *Чи тотожнорівна кількість рідини у цих посудинах?*

Знаючи поняття тотожності, учні відразу відповіли, що посудини не тотожно рівні, а кількість рідини однакова, тобто тотожно рівна.

Щоб діти відчули себе справжніми чарівниками, вони воду перетворили на малиновий чай (натрій гідроксид + фенолфталеїновий індикатор).

Щоб повторити правила техніки безпеки — запитала:

Чи кожний пасажир потягу потрапить до чарівної школи Хогвартс, якщо скуштує нашого малинового чаю?

Отже, предмет хімію ми легко інтегрували у таку складну, на перший погляд, тему як тотожності.

ХІМІЯ+ ГЕОГРАФІЯ+ МАТЕМАТИКА

Вивчаючи тему «Масова частка хімічного елемента в речовині», пропонуємо учням ознайомитися та вивчити склад гірських порід, мінералів та ґрунтів.

Задача 1. Геологи, які досліджували родовище міді, під час експедиції знайшли три різні зразки мінералів Купруму: малахіт $\text{Cu}_2(\text{CO}_3)(\text{OH})_2$, ковелін CuS , халькозин Cu_2S .

Завдання:

1. Розгляньте зразки мідних руд. Поміркуйте, чи можна за виглядом руди дійти висновку, де більший вміст в ній Купруму.

2. Обчисліть масову частку Купруму у кожному мінералі.

3. На фізичній карті знайдіть найбільші мідні родовища в Україні і відмітьте їх на контурній карті (кожному роздано контурну карту, яку вклеюємо у зошит)

4. З допомогою комп'ютера та програми Microsoft Word створіть таблицю з результатами вмісту масової частки Купруму та побудуйте діаграму будь-якого виду

Задача 2. Ви – науковець у відділі мінералогії та геології, який спеціалізується на аналізі складу дорогоцінних каменів. Ваша робота – вивчення рубінів для визначення їхнього хімічного складу.

Довідка. Рубін – це найпоширеніший мінерал алюмінію оксиду. Рубін належить до різновиду корунду. Дорогоцінний камінь буває як червоним, так і темно-бордовим — колір залежить від процентного вмісту хрому. Рубін — твердий самоцвіт, який практично не піддається фізичному впливу ззовні, по міцності поступається тільки діаманту.

Ви зібрали три зразки рубінів і провели аналіз вмісту алюмінію в кожному з них. Ось дані, які ви отримали:

1. Запишіть формулу рубіну.

2. Обчисліть відсоток маси алюмінію у складі кожного рубіну.

3. Визначте середній відсоток маси алюмінію у трьох рубінах.

4. На фізичній карті знайдіть родовища цього дорогоцінного мінералу в Україні і відмітьте їх на контурній карті

5. Зробіть висновок про хімічний склад рубінів на основі отриманих даних.

Розв'язування задач на знаходження масової частки елемента в речовині важливо для розуміння складу та властивостей речовин. Розв'язування таких задач передбачає використання знань про хімічні формули, молекулярні маси, пропорції та обрахування середнього арифметичного. Цей процес розвиває логічне мислення та вміння працювати з числами. Вміння аналізувати склад мінералів та корисних копалин сприяє розвитку критичного мислення, навичок роботи з даними та розуміння екологічних аспектів їх використання. Отже, розв'язування хімічних задач є важливою складовою процесу вивчення хімії, оскільки дозволяє учням закріпити теоретичні знання

та навички практичного застосування їх у реальних ситуаціях.

Використовуючи гаджети та новітні застосунки на них, учні мають змогу на уроках поєднати хімію та географію, розвиваючи не тільки інтелектуальні навички, але й здатність застосовувати знання в різних сферах життя, включаючи науку, технологію, економіку тощо.

ХІМІЯ + БІОЛОГІЯ

Вивчення теми «Фізичні властивості чистих речовин» збіглося з проведенням загальногімназійного проєкту картопляний тиждень «Potato week»!

Інтегрований підхід дав змогу не лише добути чисту речовину і дослідити її властивості, а й дізнатися більше про будову зазначеної рослини, селекцію, визначити більш розповсюджені сорти картоплі, які вирощують в родинах наших гімназистів. Пріоритетним чинником у дослідженні було: добування та дослідження вмісту крохмалю у різних сортах картоплі.

Дослідження проводилося протягом 3 днів. Клас був розділений на 5 груп, у кожній групі був певний сорт картоплі: Фінська синя, Міранда, Адретта, Синьоока, Белларосса.

Для цього учням запропоновані наступні кроки:

1. Скласти карту знань з теми «Сорти картоплі», «Морфологічні особливості картоплі».
2. Провести опитування серед однокласників про найживаніші сорти картоплі у їх родині (опитування оформити у вигляді діаграми).
3. Добути крохмаль із запропонованих зразків.
4. Описати фізичні властивості добутої речовини у будь-який доцільний спосіб (таблиця, схема...)
5. Оформити свій проєкт у вигляді лепбуку.

По завершенню роботи всі ділилися своїм досвідом і враженнями. Учні переконалися, що взявши однакові наважки картоплі - добули різну кількість крохмалю. Найменше крохмалю виділили з Фінської синьої, найбільше - з білого сорту, Белларосси. Зробили висновок: вміст крохмалю однозначно залежить від сорту картоплі та від способу добування.

ХІМІЯ + ФІЗИКА

Хімію можна інтегрувати з різними предметами. Зокрема, вивчаючи тему «Досліджуємо й моделюємо речовини. Механічні суміші й системи речовин», можна чітко побачити змішування компонентів у певних пропорціях, виконавши випробування «Все постійно змінюється». Це проєкт виготовлення неньютонівської рідини та дослідження її кислотності. Інтеграція хімії та фізики у виготовленні неньютонівської рідини включає застосування як хімічних, так і фізичних принципів для створення матеріалу з особливими реологічними властивостями. Фізика включає вивчення того, як рідина змінює свою в'язкість під дією зусиль. Хімічні принципи використовуються для визначення правильних пропорцій компонентів, щоб отримати потрібну в'язкість. Це вимагає точного вимірювання та змішування інгредієнтів. Для випробування клас поділила на групи.

хочеш все побачити тисни сюди

Крок за кроком

1. Нашинкуй капусту. Вкин в ємність. Долий пів літра гарячої води.

2. Подрібни блендером. Дай охолонути. Тобі потрібна рідина насиченого синього кольору.

3. Перелий рідину, за допомогою сита чи марлі, в іншу ємність.

4. Змішай в мисці 500 грам крохмалю та 125 грам синьої рідини. Має вийти щось схоже на тісто

небесно-блакитного кольору. За потреби, додай більше крохмалю чи рідини. Розклади тісто по трьох мисках порівну.

5. Змішай в горнятку соду з охолодженою водою у пропорції 1:2. Набери в шприц разом з частиною осаду.

6. Набери в інший шприц оцет.

Випробування

- До однієї миски почни потроху додавати оцет (по 2 мл). Перемішуй. Додай стільки, щоб вийшла неньютонівська рідина. Спостерігай за зміною інтенсивності кольору.

- До іншої миски так само додавай розчин соди. Якого кольору вийшла ця неньютонівська рідина?

- Змішай дві рідини. Спостерігай як змінюється колір.

- Додай трохи оцету. Мають з'явитися бульбашки. Перемішай. Якого кольору стала рідина: рожевого чи блакитного?

Факт

Весь секрет зміни кольору в... pH, індикатором якого є капустаний розчинний. pH показує нам ступінь кислотності чи навпаки лужності речовин. Ми не можемо його виміряти лінійкою чи вагами, але можемо побачити по зміні кольору індикатору. Якщо додати в капустаний розчин щось досить кисле, наприклад, лимонний сік, він набуде малинового кольору. А якщо щось лужне, то, залежно від ступеня цієї лужності, розчин набуде синього, зеленого, або навіть жовтого кольору. У нашому випадку, оскільки оцет це кислота, він перефарбовує неньютонівську рідину у рожевий. А розчин соди (луг) — в ціановий. Але чому, коли ми їх змішуємо, вся рідина стає насичено блакитною? Ті бульбашки, що ми їх бачимо, показують, що сода вступає у взаємодію з оцтом. Луг нейтралізує кислоту, рідина стає все більш лужною і набуває блакитного чи навіть синього кольору.

Таким чином, виготовлення неньютонівської рідини є чудовим прикладом того, як хімія і фізика співпрацюють для створення матеріалів з унікальними і корисними властивостями.

Викладаючи лише перший рік у пілотному класі НУШ, я провела невеликий експеримент — опитала своїх учнів щодо того, якими мають бути уроки хімії?

Питання анкети були наступні:

1. Якими мають бути уроки хімії?

- а) цікавими; б) креативними;
в) стандартними; г) однотипними.

2. Як би ви хотіли урізноманітнити уроки хімії?

- а) досліджувати щось нове (екскурсії, подорожі);
б) мене все влаштовує;

в) як скаже вчитель.

3. Яке місце проведення уроків ви обрали б?

- а) класна кімната; б) уроки на свіжому повітрі;
в) вдома дистанційно.

4. Чи хотіли б ви взяти участь у хімічному конкурсі чи олімпіаді?

- а) так; б) ні.

Отже, підсумовуючи варіанти відповідей, можна зробити певні висновки: 87% опитаних дітей сказали, що уроки повинні бути цікавими та креативними, тобто сприяти вираженню їхньої творчості та індивідуальності; 81% учнів виявляють бажання до подорожей, екскурсій, досліджень чогось нового; 63% вказали, що уроки повинні бути поза навчальною аудиторією, тобто на свіжому повітрі; 23% учнів бажають брати участь у конкурсах та турнірах;

Дивлячись на бажання дітей, можна впевнено сказати, що ми рухаємося у правильному напрямку. Ті ідеї, які покладено в основу Нової української школи, дають нам змогу обрати правильний вектор для навчання учнів хімії. Таким чином, інтеграція між навчальними предметами є неодмінною складовою сучасного освітнього процесу. На інтегрованих уроках учні працюють із захопленням і з легкістю засвоюють різноманітний за змістом та обсягом матеріал.

Можна сказати, що успішна інтеграція предметів в освітній процес не лише робить навчання цікавішим, а й забезпечує глибше розуміння світу. Учні, які бачать зв'язок між різними дисциплінами — наприклад, між хімією та біологією, фізикою чи навіть мистецтвом — вчаться мислити критично та творчо.

Такий підхід допомагає школярам формувати цілісну картину світу, розвивати дослідницькі навички та вміння працювати в команді. Зрештою, це готує їх не тільки до успішної здачі іспитів, а й

до реального життя, де вміння знаходити зв'язки та застосовувати знання з різних галузей є ключовим.

Учні вчаться **критично мислити**, аналізувати інформацію з різних джерел, **працювати в команді** та знаходити нестандартні рішення. Інтегровані уроки сприяють розвитку **креативності та ініціативності**, адже вони вимагають від школярів не простого відтворення знань, а їх практичного застосування у міждисциплінарних проєктах. Це робить освітній процес більш цілісним і змістовним, готуючи молоде покоління до викликів майбутнього.

Л. В. Сорокіна,

учитель української мови та літератури вищої кваліфікаційної категорії, старший учитель Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №10 Смілянської міської ради Черкаської області;

О.В. Андрійчук,

учитель української мови та літератури вищої кваліфікаційної категорії, старший учитель Смілянського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів №15» Смілянської міської ради Черкаської області

ГРАЮЧИ – ВЧИМОСЯ: ГОТОВІ ІГРОВІ МОДЕЛІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 7-8 КЛАСАХ НУШ

У сучасному освітньому середовищі квест-уроки стають потужним інструментом залучення учнів до активного навчання. Вони перетворюють уроки української мови на захопливу пригоду, де кожне завдання – це виклик, а кожна правильна відповідь – крок до перемоги.

Розглянемо, як квестові технології допомагають формувати мовні компетентності, мотивують учнів до навчання та розвивають критичне мислення. Також детально проаналізуємо ефективні методики організації таких уроків, їхні ключові елементи та інструменти, які роблять навчання динамічним і результативним.

Зазначимо, що квест-уроки – це формат інтерактивного навчання, у якому учні виконують серію завдань, об'єднаних спільним сюжетом. Вони можуть подорожувати уявними світами, виконувати місії чи розгадувати загадки, щоб дістатися фіналу. Такий підхід допомагає не лише засвоювати матеріал, а й розвивати критичне мислення, організовувати командну роботу та мотивацію до навчання.

Основними перевагами квест-уроків є:

- **підвищення мотивації** – ігровий формат робить навчання цікавим і захопливим;
- **розвиток навичок співпраці** – багато квестів передбачають роботу в командах;
- **інтерактивність** – використання цифрових технологій та мультимедійних матеріалів;
- **закріплення знань через практику** – виконання завдань у нестандартних умовах допомагає краще засвоювати теоретичний матеріал.

Розглянемо на прикладі, як зацікавити восьмикласників темою «Способи вираження обставини».

Вважаємо, що важливо зробити урок не просто корисним, а ще й цікавим. Один із найкращих

способів – це **гейміфікований квест «Лінгвістична місія»**, де учні розгадують загадки з лінгвістики, виконують мовні завдання та поступово проходять рівні.

Як організувати гру-квест?

Сюжет та ролі. Починаємо з короткої передісторії: «Ви – лінгвістичні детективи, які шукають таємний код мови. Щоб знайти його, вам потрібно розгадати всі мовні загадки та пройти випробування!»

Поділ на команди та рівні. Учні працюють індивідуально чи в командах. Кожен рівень – це нове випробування, яке допомагає розкрити таємниці обставин.

Завдання-кроки до мети

• Рівень 1: «Шифрувальник»

Учні отримують речення, де обставини зашифровані (змішані, пропущені або подані у вигляді емодзі).

Завдання: розшифрувати їх і визначити способи вираження.

• Рівень 2: «Карта слів»

Використовуючи **Wordwall** або **LearningApps**, учні сортують слова за способами вираження обставин (прислівники, дієприслівники, прийменникові конструкції тощо).

• Рівень 3: «Лінгвістичний лабіринт»

У Kahoot! або Quizizz проводимо тестування на швидкість і точність: школярі обирають правильні відповіді на запитання про роль обставин у реченні.

• Фінальний рівень: «Розгадка мовного коду»

Учні створюють власні речення з обставинами, замінюючи окремі слова або конструкції синонімічними варіантами.

Мотиваційна система:

- бали за кожен рівень;

- значки за особливі досягнення;
- додаткові бонуси за креативні відповіді.

Таким чином, поєднання гри та навчання створює позитивний емоційний фон. Командна робота розвиває співпрацю та комунікацію. Учні засвоюють матеріал у процесі активної діяльності, а не просто слухання. Надана можливість досягати рівнів та отримувати винагороди підвищує мотивацію та зацікавленість.

Розглянемо також ще один ефективний інструмент гейміфікації в навчанні — **вебквест**. Вебквест є одним із найефективніших методів активного навчання, що поєднує дослідницький підхід, інтеграцію цифрових технологій та елементи гри. Він стимулює критичне мислення, самостійну роботу учнів і розвиває навички пошуку та аналізу інформації.

Актуальність використання вебквестів полягає у:

- **розвитку цифрової грамотності** — сучасні учні активно користуються інтернет-ресурсами, і важливо навчити їх ефективно знаходити, оцінювати та застосовувати інформацію;
 - **підвищенні мотивації** — формат дослідження через гру викликає зацікавленість, активізує когнітивні процеси та знижує рівень пасивності на уроці;
 - **глибшому засвоєнні матеріалу** — учні не просто читають правила чи слухають пояснення, а аналізують інформацію самостійно, що сприяє довготривалому запам'ятовуванню;
 - **розвитку навичок XXI століття** — співпраця, критичне мислення, комунікація та креативність є ключовими компетентностями, які формуються під час роботи над вебквестами.
- Розглянемо, як можна створити вебквест із української мови для учнів 8 класу з теми «**Односкладні означено-особові та називні речення в пейзажній ліриці**» на платформі «Всеосвіта».

1. Створення вебквесту

- **Перейдіть у розділ Вебквести** на платформі та натисніть «**Створити вебквест**».
- **Виберіть шаблон** для вебквесту (можна обрати тематичний шаблон або стандартний).

2. Основні налаштування

• **Назва квесту:** вкажіть точну назву, наприклад: «**Односкладні означено-особові та називні речення в пейзажній ліриці**».

- **Предмет:** Українська мова.
- **Рівень завдань:** 8 клас.
- **Зображення обкладинки:** додайте тематичне зображення, наприклад, із пейзажами природи, що відображають лірику.
- **Опис:** складіть короткий опис для учнів, наприклад: «*У цьому квесті ви зможете дослідити односкладні речення та їхню роль у пейзажній ліриці. Знайдіть правильні відповіді та досліджуйте зв'язок між граматичними структурами та художніми образами!*»

• **Джерела:** вкажіть джерела для літератури, якщо вони використовуються.

3. Налаштування проходження гри

• **Привітання:** створіть вступне повідомлення для учнів, наприклад: «*Ласкаво просимо до квесту! Сьогодні ви маєте шанс поринути у світ пейзажної лірики, аналізуючи односкладні означено-особові та називні речення. Успіхів!*»

• **Час на виконання:** установіть час, який учні мають витратити на проходження квесту (наприклад, 30 хвилин).

• **Обмеження на кількість спроб:** можна обмежити кількість спроб для введення відповідей.

• **Сертифікат:** можна додати сертифікат за успішне завершення квесту.

Тип об'єктів: виберіть типи об'єктів, які ви хочете включити (тестові запитання, відео, зображення).

4. Створення завдань

У редакторі вебквесту створюємо завдання, які відповідають темі.

Завдання 1

Тема: Визначення односкладних означено-особових речень

Завдання: Прочитайте уривок із вірша Тараса Шевченка та визначте, чи є в ньому односкладне означено-особове речення.

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.

Підказка: «Односкладні речення слід відрізняти від двоскладних неповних із пропущеним підметом. У таких реченнях присудок виражений дієсловом у формі 1-ої або 2-ої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу дійсного способу. Підмет можна відновити з попереднього речення або підставити займенники «я, ти, ми, ви».

Правильна відповідь: відповідь буде конкретним реченням, яке є односкладним означено-особовим.

Завдання 2

Тема: Визначення називних речень у пейзажній ліриці

Завдання: Прочитайте уривки з віршів Л.Костенко та Д.Павличка і визначте, чи є серед них називні речення. Поясніть, чому ви так вважаєте.

Звичайна собі мить.

Звичайна хата з комином.

На росах та дощах настояний бузок

(Л.Костенко)

Сніг і сонце. Золоті цимбали.

Вічності дихання молоде (Д.Павличко).

Підказка: Якщо в реченні є обставина, то це речення не називне, а двоскладне з пропущеним присудком, адже обставина входить до групи присудка, якого у називних реченнях немає й бути не може.

Правильна відповідь: Відповідь на конкретне речення, яке є називним, з поясненням.

Завдання 3

Тема: Розпізнавання односкладних речень у пейзажній ліриці

Завдання: Знайдіть в уривку односкладні означено-особові та називні речення.

Золота осінь. Листя в'яне.

Іду алеями парку.

Слухаю шепіт вітру.

Дивлюся на багряне листя.

Відчуваю прохолоду.

Тиша навколо

Спокій (В.Сосюра).

Підказка: Пейзажна лірика характеризується описом природи, де часто використовуються односкладні речення для створення емоційного настрою.

Правильна відповідь: Відповідь повинна містити конкретні приклади з тексту.

Завдання 4

Тема: Однорідні члени речення

Завдання: Речення з однорідними членами можна утворити, якщо до частини «Я обожаю теплі травневі вечори...» додати:

А) але недолюблюю холодні листопадові.

Б) зі щебетанням птахів у нашому саду.

В) тоді так мріється про щось небуденне.

Г) напоєні пахощами яблуневого цвіту.

Підказка: Однорідними називають члени речення, які рівноправні між собою, стосуються одного й того самого слова в реченні, виконують однакову синтаксичну роль і відповідають на одне й те саме питання.

Правильна відповідь: А

Завдання 5

Тема: Однорідні та неоднорідні означення

Завдання: Однорідними означеннями ускладнено речення (розділові знаки пропущено):

А) Невеликі карі очі блищали з-під чорних брів.
Б) Бурхливе вранішнє море хлюпало в сонний берег.

В) Обережні приглушені кроки наполохали сарну.
Г) Легка синювата пара здіймалася над розігрітою землею.

Підказка: Однорідні означення перелічують споріднені ознаки.

Правильна відповідь: В

Завдання 6-7

Тема: Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами (повторення і поглиблення).

Двокрапка й тире при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами

Завдання: Позначте речення з узагальнювальним словом після однорідних членів речення (розділові знаки пропущено):

А) Шевченкові були підвладні всі жанри літератури поезія проза драматургія (О. Ющенко).

Б) Несуть пани осаули козацьку зброю литий панцир порубаний шаблю золотую (Т. Шевченко).

В) Козацтво було озброєне вогнепальною зброєю мушкетами пістолями рушницями (О. Апанович).

Г) Іван Богун Данило Нечай Максим Кривоніс ці підручні гетьмана були відомі всім (А. Кашенко).

Завдання: Перед однорідними членами речення потрібно ставити двокрапку, а після них – тире в реченні (розділові знаки пропущені):

А) Із сивої давнини існували на землі чотири добродішності, а саме: мудрість правосуддя стійкість вірність.

Б) Є місцевості веселі радісні є похмурі тривожні й недобрі місця.

В) Летиш і милуєшся всім і сріблястою нехворощю і ворохами золотими на токах.

Г) Скрізь на вершечку стрілецької гори на пагорбах і видолінках панувала тиша.

Підказка:

1.УС: О, О, О.	2.О, О, О – УС.	3. УС: О, О, О - ...
----------------	-----------------	----------------------

Правильна відповідь до 6 завдання: Г

Правильна відповідь до 7 завдання: Г

5. Медіа в завданнях

Для кожного завдання можна додати **зображення** (пейзажі природи, картини, портрети авторів).

Також можна додати **відео** або **аудіофайли**, де учні зможуть прослухати уривки з віршів.

6. Налаштування виходу з рівня

Вихід з рівня: Визначте умови для завершення квесту, наприклад, учень має правильно відповісти на всі питання, щоб пройти до наступного рівня чи завершити квест.

Виберіть умову для виходу: «Ввести ключ», «Знайти та відкрити всі підказки», «Відкрити лише підказки з відповідями».

7. Додаткові налаштування

Додайте можливість проходити квест із кількох рівнів, якщо це потрібно, і створіть **кожен рівень** із новими завданнями, які ведуть учня до наступної частини квесту.

8. Попередній перегляд і тестування

Натисніть **«Попередній перегляд»**, щоб побачити, як вебквест виглядатиме для учнів.

9. Призначення вебквесту учням

Коли квест готовий, натисніть **«Провести вебквест»**, скопіюйте посилання на квест або використовуйте QR-код для надання доступу учням.

Якщо потрібно, розподіліть квест через **Кабінет вебквестів**, вибравши клас та предмет.

Тепер ваш вебквест готовий до проходження!

Отже, вебквест є цікавим геймфікованим методом, оскільки поєднує елементи гри та навчання, що робить процес більш інтерактивним і захопливим для учнів. Завдяки завданням, які потребують активної участі, обмеженому часу для виконання і використанню різноманітних підказок і рівнів учні відчують себе мотивованими для досягнення нових результатів. Цей метод сприяє розвитку самостійності, покращує організацію роботи та стимулює до постійного вдосконалення через миттєвий зворотний зв'язок, створюючи атмосферу виклику і досягнень, що підвищує мотивацію до навчання.

Настільні та карткові ігри на уроках

Настільні та карткові ігри є потужними інструментами для інтерактивного навчання на уроках української мови, оскільки вони створюють можливість для учнів активно залучатися до навчального процесу через гру. Ці ігри не лише сприяють розвитку комунікативних навичок, а й допомагають краще засвоїти граматику, лексику, орфографію та інші мовні аспекти. Завдяки своїй гнучкості та доступності настільні й карткові ігри можуть бути використані як для індивідуальної, так і групової роботи, що стимулює співпрацю між учнями та формує позитивну атмосферу на уроці. У цьому контексті ігри стають не лише методом навчання, а й ефективним засобом розвитку критичного мислення, уважності та творчих здібностей учнів.

Розглянемо у цьому підрозділі, як можна застосовувати настільні та карткові ігри у 8 класі на уроках української мови.

«Мовний UNO» — це адаптована версія класичної карткової гри UNO, що зображена на рис. 2.2.1, в якій можна використовувати елементи української мови для покращення мовних навичок учнів. Гра дозволяє перетворити звичайний процес гри в захопливу мовну вправу, що стимулює розвиток граматичних знань, лексичного запасу, а також навичок швидкого реагування та логічного мислення.

Правила гри:

Матеріали

Кarti стандартного UNO, на яких будуть написані слова або завдання для учнів (наприклад: дієслова, прикметники, іменники тощо).

Кожна карта має колір (жовтий, червоний, зелений, синій), і кожна карта буде відповідати певній категорії (наприклад, червоний — дієслова, синій — іменники, зелений — прикметники, жовтий — граматичні форми).

Створення карт

Основні карти (на зразок традиційного UNO): кольорові картки з різними словами або граматичними категоріями (наприклад, на червоній картці можуть бути дієслова в інфінітиві, на синій — іменники в родовому відмінку).

Спеціальні карти:

- **«Пропусти хід»** — учень повинен виконати мовне завдання: «Напиши три прикметники до слова "день"».
- **«Поміняй хід»** — треба назвати синоніми до заданого слова.

- «Візьми дві картки» — відповідь на питання з граматики: «Як утворюється форма множини від іменників на -а?».

- «Колір за вибором» — вибирається категорія (дієслова, прикметники, іменники), і учень повинен дібрати відповідні слова.

Мета гри: мета гри залишається такою ж, як і в традиційному UNO, — позбутися всіх своїх карт. Проте замість простого позбавлення карт, учні повинні виконати завдання, пов'язане з кожною картою, перш ніж покласти її на стіл. Це може бути, наприклад, побудова речення з даним словом або правильно оформлена граматична форма.

Як грати?

Кожен учень отримує по кілька карт.

Гравці по черзі кладуть картки на середину столу, дотримуючись правил гри, а також виконують завдання, що вказані на картках.

Наприклад, якщо гравець поклав картку з дієсловом, він повинен використати цю частину мови в реченні. Якщо поклав картку з іменником — скласти односкладне називне речення з даним іменником.

Спеціальні картки додають елементи стратегії і можуть змінювати хід гри.

Підсумок гри: переможе той учень, який перший позбудеться всіх карт. Важливо, щоб усі завдання були виконані правильно, тоді школяр має можливість покласти картку на стіл.

Переваги гри:

- розвиток мовних навичок через гру та взаємодію;
- можливість працювати з різними аспектами мови (граматика, лексика, орфографія);
- створення позитивної ігрової атмосфери, що мотивує учнів до навчання;
- підвищення рівня комунікативної компетентності учнів через практичне застосування знань.

Таким чином, «Мовний UNO» стає чудовим інструментом для повторення частин мови і активного вивчення видів речень із використанням самостійних частин мови у веселій та динамічній формі.

Ще одним цікавим прикладом інтерактивної гри є «Грамматичне доміно», де поєднані терміни та граматичні правила у форматі доміно. Завдяки цій грі учні зможуть закріпити знання з граматики, наочно побачити зв'язки між термінами та їх застосуванням, а також розвинути навички критичного мислення й швидкого аналізу.

«Грамматичне доміно» є ідеальним способом для активного повторення та закріплення різних граматичних тем, таких як: частини мови, граматичні форми, відмінки, часи дієслів та інші, а це є основою для вивчення у 8 класі тем «Словосполучення», «Речення». Гра допоможе учням легше запам'ятовувати правила асоціації і практичне застосування термінів у процесі гри.

Правила гри

Матеріали:

Набір карток, схожих на класичне доміно, де кожна картка має дві половинки. Одна половина картки містить граматичний термін, а інша — приклад або пояснення цього терміна.

Наприклад, одна половина картки може містити термін «Іменник», а інша — «Слово, що позначає предмет або явище» або приклад іменника.

Підготовка карток.

Термін на картці: це може бути граматичний термін або правило (наприклад: «Дієслово» або «Відмінки іменників»).

Приклад або пояснення: на іншій половинці картки вказано приклад або більш детальне пояснення цього терміна (наприклад, для «Дієслова» - «бігти, читати, думати»).

Мета гри: з'єднати карти таким чином, щоб терміни та їх пояснення або приклади відповідали одне одному. Учні повинні знайти правильні пари (відповідно до граматичних правил).

Як грати?

Гравці отримують по кілька карток.

Кожен гравець по черзі кладе картку на стіл, намагаючись поєднати термін із відповідним прикладом або поясненням.

Якщо картка з терміном не відповідає жодній картці на столі, восьмикласник повинен взяти нову картку з «базару» (залишкові карти).

Усі картки повинні бути правильно поєднані до завершення гри.

Приклад карток

Термін: **Прикметник** → Пояснення: «Слово, яке вказує на ознаку предмета» або приклад: «красивий, великий, зелений».

Термін: **Теперішній час** → Пояснення: «Час дієслова, що позначає дію, яка відбувається наразі» або приклад: «біжу, читаю».

Переможе той, хто першим правильно поєднає всі картки й не матиме більше карт для ходу.

Переваги гри:

Активне закріплення теорії: у процесі гри учні постійно повторюють граматичні терміни та правила, що зміцнює їхні знання.

Розвиток критичного мислення: гравці повинні швидко співвіднести терміни з їхніми поясненнями або прикладами, що розвиває логіку та увагу.

Інтерактивність: це не лише повторення теорії, але й комунікація в групі, що підвищує ефективність навчання.

Гнучкість: гру можна адаптувати до різних рівнів знань, додаючи складніші терміни чи правила, відповідно до мети уроку.

«Грамматичне доміно» — це захопливий та ефективний спосіб засвоєння української граматики, який мотивує учнів і робить навчання більш динамічним та інтерактивним.

Отже, настільні та карткові ігри на уроках української мови є ефективним інструментом для інтерактивного навчання, оскільки вони сприяють розвитку мовних навичок, закріпленню граматичних правил та збагаченню словникового запасу. Через гру учні активно взаємодіють із навчальним матеріалом, що підвищує мотивацію, зацікавленість та покращує засвоєння матеріалу в неформальній і веселій атмосфері. Використання таких ігор у контексті гейміфікації робить уроки більш динамічними, креативними та доступними, а також створює елементи конкуренції і досягнень, що додатково мотивує учнів до активної участі і самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ

1. Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д. Українська мова. 7-9 класи для закладів загальної середньої освіти: модельна навчальна програма. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883, 2022. 73 с.
2. Салата О., Трухан О. Гейміфікація як засіб підвищення ефективності процесу в навчання в закладах загальної середньої освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Київ, 2023. Вип. 3(76). С. 47-60.
3. Яремій М.І. Гейміфікація в освітньому процесі: за і проти. *Педагогічна освіта у світлі реформ і викликів*: матеріали III Всеукр. наук.-практи. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, м. Львів, 13-14 квіт. 2023 р. Львів, 2023. С. 49-51.

В. С. Осипчук,

учитель історії і правознавства Затишанського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I ступеня" Уманської районної ради Черкаської області

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН. РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ

РОЗРОБКА УРОКУ ІЗ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. 9 КЛАС

Мета: охарактеризувати розвиток промисловості у пореформений період; розвивати в учнів вміння аналізувати, синтезувати та узагальнювати значний обсяг інформації у певній системі, описувати економічні зрушення в українських землях і наводити статистичні дані щодо них, співвідносити та порівнювати модернізаційні процеси на українських землях та країнах Західної Європи і США; виховувати негативне ставлення до будь-яких форм експлуатації.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: карта, підручник, атлас.

Хід уроку

I Організаційний момент.

II Актуалізація опорних знань учнів.

Розминка. Гра в парах «Пінг-понг». Учні задають по черзі один одному запитання щодо дат.

Наприклад:

- коли було відмінено кріпосне право на західноукраїнських землях?

- коли відбулася Кримська війна?

Робота з поняттями. Що таке: модернізація, реформа, демографія, капіталізація?

Робота з картою: показати на карті територію Західної України, територію Наддніпрянської України.

Бліц – опитування.

1. В яких документах було зафіксовано скасування кріпосного права в Росії та коли їх було обнародовано? ("Положення" та "Маніфест"; 9 березня - 2 квітня 1861 р.)

2. Від чого звільняла селян реформа? (Від особистої та судової залежності від поміщика.)

3. Які права отримували селяни в результаті реформи? (Займатися торгівлею, купувати та продавати майно, за власним бажанням одружуватися, віддавати в науку дітей)

4. Що таке тимчасово зобов'язаний стан? (Період очікування рішення пана про надання землі, протягом якого селяни змушені були відбувати панщину або платити податок)

5. До якого року селяни перебували у стані тимчасово зобов'язаних? (1883)

6. Назвіть шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві. (Американський, прусський)

7. Назвіть чинники, які стримували розвиток пореформеного села. (Малоземелля, плата за землю, подушний податок, непрямі податки - чай, цукор, металеві вироби.)

Індивідуальне опитування.

1. Як реформа 1861 р. вирішувала земельне питання?

2. Як було вирішено питання державних селян?

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Проблемне питання. Якими були результати завершального етапу промислового перевороту на українських землях?

План

1. Ринок праці. (Ком. чит. р.1§ 21)

Завдання. Дати визначення поняття "ринок праці".

Ринок праці – наявність вільної робочої сили людей та її вільне переміщення.

Ринок праці – місця зібрань робітників та наймачів.

Робота з картою. Показати на карті місцезнаходження ринків праці.

Проміжне закріплення. Про що свідчило створення ринків праці?

Висновок. Створення ринків праці свідчило про остаточне вкорінення в життя українського суспільства капіталістичних відносин.

2. Розвиток промисловості. (Бесіда)

Розглянути ілюстрації на ст. 174 - 178 підручника. Що можна вважати візитною картою українських земель Наддніпрянщини другої половини XIX ст.? (Промислове підприємство) 60 - 80-і роки XIX ст. стали завершальним етапом промислового перевороту в Україні. Це означало, що відбувся остаточний перехід від мануфактури до машинного виробництва. Головним і єдиним рушієм усіх машин і верстатів на фабриках і заводах став паровий двигун.

- Коли вперше на українських землях було застосовано паровий двигун?

(1843р. фірма "Брати Яхненки і Симиренки")

Основним промисловим паливом стало кам'яне вугілля.

- Де і коли почав формуватися новий вугільно-металургійний центр?

У ході подальшої індустріалізації великі підприємства почали ширше застосовувати досягнення науки та інженерної думки.

Завдання. Проаналізувати дані таблиці "Промисловість України в другій половині XIX ст." Чи сприяла відміна кріпосного права економічному розвитку України? Які зміни відбулися в промисловості України протягом завершального етапу промислового перевороту? Що про це свідчить?

Таблиця 1

Галузь	Досягнення
Вугільна	Видобуток зріс у 115 разів і становив 70% від загальноросійського. Найб. розвитку досягнув Д.-К. регіон.
Залізорудна	Видобуток зріс у 158 разів, становив 50% від загальноросійського.
Металургійна	Вироблялося 50% чавуну, трохи менше 50% заліза, сталі від загальноросійського.

Цукрова	Виробництво зросло у 14 разів, становило 84% від загальноросійського.
Машинобудівна (транспортна)	Харківський, Луганський паровозобудівні заводи. Випущено до 1900 р. 233 паровози.
Машинобудівна (сільськогосподарська)	На 1900р. існувало 65 заводів, 70% загальноімперського виробництва.
Будівництво залізниць	1865р. 222 версти, Одеса, Балта. 1884 р. Єкатериненська (з'єднала Донбас і Криворіжжя)

Висновок. Промисловий поступ України під владою Російської імперії характеризувався розвитком галузей важкої промисловості: вугільної, залізничної, металургійної, машинобудівної. Найбільшого розвитку досягнув **Донецько-Криворізький** регіон, який став головною вугільно-металургійною базою України.

3. Особливості індустріалізації в Україні. (Робота в групах, парах, індивідуальна. Метод "Спільний проект").

Індустріалізація - процес випереджального розвитку індустрії (промисловості) порівняно з сільським господарством. Притаманний всім країнам на певній стадії їх розвитку.

Завдання.

№ 1. Концентрація та монополізація виробництва.

- Що таке концентрація виробництва?
- Наведіть факти, що свідчать її наявності в економіці України.
- Що таке монополія?
- Причини її виникнення?
- Наведіть факти появи монополій.

№ 2. Залучення іноземного капіталу.

- Як здійснювалося залучення іноземного капіталу в економіку України?
- Наведіть факти залучення іноземного капіталу в економіку України.
- Якими були наслідки?

№ 3. Створення акціонерних товариств.

- Що таке акціонерне товариство?
- Акція - цінний папір, що дає його власнику право на отримання частки прибутку акціонерного товариства та брати участь в його управлінні.
- Чому виникли акціонерні компанії?
- Наведіть факти, що свідчать про наявність акціонерних компаній.

№4. Забруднення довкілля.

- Які факти свідчать про забруднення довкілля?
- Які запобіжні заходи вживалися? Чи були вони ефективними?

№5. Колоніальний характер.

- Що таке колоніальний характер економіки?
- Наведіть факти колоніального характеру української економіки.

Проміжне закріплення.

- Назвіть особливості індустріалізації в Україні.
- Що було спільного і відмінного у розвитку економіки Західної та Наддніпрянської України?

Таблиця 2

Спільне	Відмінне
1. Аграрна реформа здійснена в інтересах поміщиків. 2. Колоніальний характер економіки.	1. Промисловий переворот на наддніпрянських землях розпочався раніше в 30-40 роках, на західноукраїнських 60-80 роках XIX ст.

3. Залучення іноземного капіталу у розвиток промисловості. 4. Заподіяння екологічної шкоди.	2. В Наддніпрянщині промисловий переворот сприяв розвитку галузей важкої промисловості, чого не було на Західній Україні. 3. На західноукраїнських землях почався розвиток хімічної промисловості. 4. Донецько-Криворізький регіон став металургійним центром України. 5. На Західній Україні добували нафту та буре вугілля. 6. Інтенсивний розвиток цукрової промисловості на Наддніпрянщині та її скрутне становище на західних землях.
--	--

- Чим індустріалізація в Україні відрізнялася від індустріалізації в США та країнах Європи?

Індустріалізація в Україні відрізнялася від індустріалізації в США та країнах західної Європи тим, що промисловий переворот на Україні почався пізніше, модернізація здійснювалася навздогін та мала колоніальний характер.

- Чи враховувалися інтереси трудящих в процесі індустріалізації?

Відповідь на проблемне питання.

Характерними рисами розвитку української промисловості на завершальному етапі промислового перевороту були: концентрація та монополізація виробництва, широке залучення іноземного капіталу, створення акціонерних компаній, прискорений розвиток сільськогосподарського машинобудування, забруднення довкілля. Перебування українських земель у складі двох імперій (Російської, Австро-Угорської) зумовило колоніальний характер індустріалізації, що спричинило перевагу видобувних галузей над переробними.

IV Закріплення. Гра "Так чи ні".

1. Головною вугільно-металургійною базою України у другій половині XIX ст. став Донецько-Криворізький регіон?
2. Видобуток вугілля на Україні на кінець XIX ст. зріс у 115 разів, що становило 70% від загальноросійського видобутку?
3. Видобуток залізної руди зріс у 158 разів і становив більше його половини?
4. Перша залізниця в Україні була збудована у 1861р? (Ні. 1865р.)
5. Її довжина становила 225 км? (Ні. 222км.)
6. Вона з'єднала Одесу з Києвом? (Ні. Одесу з Балтою)
7. Особливостями індустріалізації в Україні були - концентрація виробництва, залучення іноземного капіталу, створення акціонерних товариств, забруднення довкілля, колоніальний характер?
8. Перша монополія в Російській імперії була створена в 1887р. в Києві?
9. З 1888-1894 рр. було створено 32 акціонерні компанії? (Ні. 22)
10. Найяскравіше колоніальний характер української економіки виявився у співвідношенні видобувних і переробних галузей та в ціновій політиці?

V. Домашнє завдання. Опрацювати мат. §21 п.1-3. Підготувати повідомлення про українських підприємців Яхненків, Симиренків, Терещенків, Харитоненків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Струкевич О.К. Історія України : підруч. для 9 кл. загальноосвітн. навч. закл. Київ : Грамота, 2009. 288 с.
2. Баханов К.О. Професійний довідник учителя історії. Харків : ВГ "Основа", 2011. 240 с.
3. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки. Київ: Академвидав, 2006. 520 с.

О.М. Луцик,

учитель історії комунального закладу «Золотоніська спеціальна школа Черкаської обласної ради»

ВИКОРИСТАННЯ НУМІЗМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ В НАВЧАЛЬНІЙ РОБОТІ З УЧНЯМИ БАЗОВОЇ ШКОЛИ

Серед історичних дисциплін чільне місце займає нумізmatика (термін походить від грецького слова «номізма», що означає «монета»). Це допоміжна спеціальна галузь історичної науки, що вивчає монети й усе, що з ними пов'язане, від давнини до сьогодення. А монета, як основна дефініція нумізматики, – це зливok металу визначеної ваги і вартості, який закріпили законом задля забезпечення товарного обігу. Переважна більшість володарів стародавніх держав карбувала власні монети. Тому нумізmatика виникла на основі колекціонування монет, започаткованого в давнину. Писемні пам'ятки середньовіччя зберегли немало згадок про великі колекції монет королів і князів, які знаходили і досліджували вчені, відкриваючи невідомі сторінки історії.

На замітку читачу! До початку XI ст. практично єдиними грошима на українських землях були срібні монети — диргеми. На думку багатьох істориків, поряд із ними, як засіб обміну використовували хутро дикого звіра — куниця, вивірки тощо. Від тривалого використання диргеми зношувалися, а інколи їхній край обрізали любителі легкої поживи. Тому на початку XI ст. з них стали робити срібні зливки — гривни. Гривна мала масу 164 грами. В усіх давньоруських джерелах використовували назву **гривна. Буква «Я» наприкінці цього слова з'явилася в XIX ст., ймовірно, під впливом західноукраїнських діалектів.**

Першим карбувати власні золоті та срібні монети — златник й срібники — розпочав у Київській Русі князь Володимир Святославович. На лицьовому боці монет зображували князя, на зворотному — його герб «тризуб». Однак головною метою появи златників князя Володимира було не задоволення потреб грошового обігу, а бажання сповістити світ про появу нової християнської держави. (8).

Однак монета не відразу й не кожному відкриває свої таємниці. Потрібно знати до підходи до її вивчення, навчитися її розшифровувати. Для цього необхідно володіти основами нумізматики. Пропоную свій досвід роботи щодо оволодіння основами знань із нумізматики.

Із досвіду роботи учителя історії

Нумізmatичний матеріал можна широко і досить ефективно використовувати в навчальній роботі із здобувачами освіти. Педагогічна практика нараховує багато форм, методів і прийомів роботи з нумізmatичним матеріалом на навчальних заняттях. Застосовуються такі методи роботи, як пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, інтерактивні, евристичні, дослідницькі, словесні або практичні, а за логічним принципом – індуктивні, дедуктивні чи традиційні.

Різнноманітними можуть бути і форми занять із залученням нумізmatичного матеріалу: *уроки засвоєння нових знань, уроки-бесіди, повторювально-узагальнювальні та різного роду нестандартні уроки (наприклад: уроки-екскурсії, уроки-тренінги, уроки-дискусії).*

Зрозуміло, учитель повинен насамперед подбати про створення належної навчально-матеріальної

бази. Для цього необхідно мати в навчальному закладі і особисто в учителя історії хоча б невелику колекцію монет, а також використовувати відповідний електронний контент. Бажано створити бібліотеку спеціальної літератури з нумізматики: наукових і науково-популярних видань, словників, довідників, каталогів. Підготовка вчителя до навчального заняття з використанням нумізmatичного матеріалу розподіляється на три етапи:

1. *Завчасне планування й опрацювання наявного нумізmatичного матеріалу в навчальному процесі.*

2. *Вибір методів демонстрації і технічна підготовка до неї (підготовка комп'ютерної техніки, інтерактивних засобів, відповідного електронного контенту).*

3. *Підготовка відеопрезентації.*

Учитель завчасно визначає заняття, на яких буде продемонстрований нумізmatичний матеріал і відображає це у своїх індивідуальних планах. Педагог має ретельно вивчити монети, їхні фотографії, листівки, гіпсові муляжі, електронні копії, як у традиційній так і електронній версіях, а також звернутися до відповідної літератури та джерел.

Монети можуть бути продемонстровані на заняттях за допомогою найрізнноманітніших методичних прийомів. Найпростішим і найдоступнішим є показ нумізmatичного матеріалу кожному здобувачеві освіти, проте застосування такого прийому можливе лише за умови роботи з чисельно невеликими групами. При цьому потрібно враховувати, що в даному випадку для демонстрації кожної монети витрачається щонайменше 2-3 хвилини. У ході такої демонстрації учитель або особисто дає відповідні пояснення, або організовує бесіду. Для роботи з великими групами доцільно демонструвати нумізmatичний матеріал через електронні засоби візуалізації.

Видача нумізmatичного матеріалу на руки хоч і займає у 2-3 рази більше часу, зате дозволяє здобувачам освіти закладу більш глибоко й всебічно ознайомитися з монетою, зробити відповідні висновки. Після огляду монет вони мають відповідати на задалегідь сформульовані проблемні питання.

Дещо економить час заняття і при цьому дозволяє організовувати групові та колективні форми роботи використання саморобних посібників зі збільшеними зображеннями монет. Особливо ефективним є залучення технічних засобів навчання. При демонстрації нумізmatичного матеріалу за допомогою епідіаскопу (потужний апарат для проєкції зображень і реклами) на кожен одиницю витрачається не більше однієї хвилини, а зображення монети можна збільшити до одного метра в діаметрі. Слід урахувати, що не всяка монета може бути показана з допомогою епідіаскопа: монети, потемнілі від часу та зі стертими, чи маловиразними зображеннями й легендами краще демонструвати іншими способами.

Великі можливості для використання нумізmatичного матеріалу відкриває сучасна комп'ютерна техніка. Вона допоможе в скануванні зображень монет і тиражуванні такого роду наочних

посібників. В умовах роботи в комп'ютерному класі через електронні носії можна подавати не лише зображення монет, але й необхідну нумізматичну інформацію. Вчителю доцільно заздалегідь передбачити, на які деталі слід звернути увагу своїх вихованців: продемонструвати аверс (лицьовий бік монети та реверс (зворотній бік), зосередитися на легенді, характеристики гурту чи проаналізувати увесь монетний комплекс. Також, важливо підготуватись до запитань, які можуть задати здобувачі освіти з приводу окремих монет.

Необхідно організувати й самостійну роботу здобувачів освіти з нумізматичним матеріалом, відвівши для цього певний час і попередньо поставивши завдання. По закінченню роботи слід провести аналітично-узагальнюючу бесіду.

Використання нумізматичного матеріалу на навчальних заняттях сприяє посиленню їхньої ефективності та підвищенню інтересу здобувачів освіти до історичного пізнання.

Нумізматичний матеріал може бути широко використаний у різноманітних формах роботи, які виходять за межі уроків, а саме:

- для організації тематичних вечорів, вікторин, засідань клубу знавців «Що? Де? Коли?»;
- у діяльності історичних гуртків, краєзнавчих студій.

Учні 5-6 класів можуть готувати короткі повідомлення на 3-4 хвилини, описуючи одну-дві монети. Семикласники і восьмикласники роблять більш тривалі повідомлення на 10-15 хвилин, розповідаючи про будь-яку грошову реформу чи монети даної епохи. Дев'ятикласникам можна доручити підготовку доповідей з характеристиками окремих періодів монетного обігу.

Нумізматичний матеріал відкриває унікальний і доволі широкий спектр форм і методів додаткової роботи із здобувачами освіти, сприяє активізації їхньої пізнавальної активності.

Таким чином, як впливає з поданого вище матеріалу педагогічна наука і практика нагромадила вже чималий досвід використання надбань нумізматичних для оптимізації навчально-виховного процесу. З кожним роком збагачується арсенал напрямків, форм, методів, прийомів цієї роботи. Широко і ефективно використовуються нумізматичні раритети і в сфері позакласної роботи із здобувачами освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брайчевський М. Ю. Скарби знайдені й не знайдені. Київ: Наукова думка, 1992 85 с.
2. Голиш Г.М. Основи нумізматичної навчальної посібник: 2-ге вид. Черкаси: ЦНТЕІ, 2006 314 с.
3. Голиш Г.М. У світі монет: нумізматика для юних. Черкаси: Вертикаль, 2023 144с..
4. Зварич В.В. Найважливіші нумізматичні терміни. Львів: (Б.в) ???, 1966. 128с.
5. Зварич В. В. Нумізматичний словник. Львів: Вид-во ун-ту, 1972. 147с.
6. Котляр М.Ф. Шукачі й дослідники скарбів. Київ: Наукова думка, 1971. 132с.
7. Шуст Р.М. Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 371 с.
8. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/002vep-a580.docx.html>

Л. Т. Береза,

вихователь закладу дошкільної освіти «Веселка», спеціаліст вищої категорії комунального закладу «Ліпнявський ліцей» Черкаського району Черкаської області

«ЧЕРВОНА КАЛИНА – МОЯ УКРАЇНА» РОЗРОБКА ІНТЕГРОВАНОГО ЗАНЯТТЯ ДЛЯ ДІТЕЙ ПІДГОТОВЧОЇ ГРУПИ 5-6 РОКІВ

Освітні завдання: дати знання про калину як народний символ українського народу; продовжувати знайомити дітей з природними символами (з калиною, з її цілющими властивостями); вправляти дітей у створенні колективної роботи; спонукати до милування природними об'єктами; закріпити диференціацію червоного та зеленого кольорів; активізувати у словнику слова калина, червоний, зелений, намисто, гроно, листя, кущ; заохочувати до діалогу з дорослими; формувати вміння емоційно, з інтонаційною виразністю декламувати тексти малих фольклорних форм, чітко і виразно промовляти скороговку; розвивати мовленнєве дихання, мовленнєвий апарат, здатність до чіткого звуконаслідування, спостережливості, увагу, діалогічне мовлення, дрібну та загальну моторику, сенсорні здібності дітей; продовжувати вчити дітей слухати та розуміти віршований текст; учить дітей колективно створювати аплікацію; виховувати

інтерес до об'єктів природи, патріотичні почуття на основі знайомства з народними символами України.

Обладнання: аркуш ватману, на якому намальований кущ калини; папір зеленого і червоного кольору, вологі серветки; слайд — калина; гроно калини.

Попередня робота: ознайомлення дітей із калиною, читання художньої літератури про цю рослину, розглядання малюнків.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Психогімнастика «Я і природа»

Добрий день, сонечко! (піднімають руки вгору, вітаються із сонечком).

Добрий день, землячко! (опускають руки вниз, вітаються із землячкою).

Добрий день, водичко! (протягають ручки вперед, вітаються із водичкою).

Добрий день, вітерець! (ручки підняли вгору і махають вліво, вправо)

Діти сидять півколом на стільчиках.

Вихователь.

Діти, відгадайте загадку:
Хто ж ті ягоди не знає,
Від застуди їх приймають
На кущах вони висять,
І, як маків цвіт, горять.
Тільки це не є малина.
Що за ягода?

Про яку ягоду я прочитала загадку? (Про калину.) Подивіться, яка вона гарна. (Виставляю картинку куща калини або слайд.) Якого кольору листя, а якого — ягідки? (Відповіді дітей.)

Подивіться: ягідки калини ростуть разом, дружно. Такий пучечок ягідок називається кетяг, гроно. (Показую кетяг калини.) Діти, подивіться, який гарний кущ калини восени! Які яскраві кольори! Вам він подобається? Опишіть, як виглядає калиновий кущ восени. (Відповіді дітей.)

Мовленнєва гра «Закінчи речення»

Вихователь. Я буду починати речення про калину, а ви його закінчуватимете:

- Восени листя в калини красиве, як ... (золото, сонечко).
- Ягідки в калини яскраві та блискучі, як ... (намистинки, зірочки, діаманти).
- Калина така гарна, як ... (дівчина, Україна, мама).

Дидактична гра «Назви лагідно»

- Назвіть калину лагідно, ласкаво. (*Калинка, калинонька, калиночка*)

- Калину в Україні завжди любили та шанували, складали про неї вірші, пісні. Ось послухайте вірші.

Калинонька (*М.Познанська*)

Ось калина над водою

Віти стеле по воді.

Хто це щедрою рукою

Їй намистечко надів?

Червонясте, променисте,

Розцвітає, як вогні.

Дай хоч трошечки намиста,

Калинонько, і мені.

Підготовлені діти декламують вірші.

Тече вода з-під явора

Яром на долину.

Пишається над водою

Червона калина.

Пишається калинонька,

Явір молодіє,

А кругом їх верболози

Ї лози зеленіють.

(*Т.Шевченко*)

Вихователь. А ще калина — народний символ України. Українці люблять цей красивий кущ. Росте він майже у кожного на подвір'ї. Недарма кажуть: «Без верби та калини нема України», «Калина — символ дівочої краси, вроди і долі». Калина надає сил, збагачує вітамінами наш організм. З неї готують пиріжки, варення, чай. А ми з вами вже вчили прислів'я про калину. Хто пригадає? (*Діти пригадують, вихователь їм допомагає.*)

Прислів'я та приказки про калину

- Красива, мов червона калина.
- Щоки червоні, як ягідки калинові.
- Любуйся калиною, коли цвіте, а дитиною, коли росте.

• Як вареники з калиною, то й здоров'я з людиною.

• Любуйтеся калиною, коли цвіте, а дитиною — коли росте.

• Посади біля хати калину, будеш мати долю щасливу.

Пальчикова гімнастика «Червона калина»

Є в нас ягідка одна, (*Пальчики зімкнені в кільце.*)
Дуже гарна та смачна, (*Простягнуті вперед кисті рук.*) Не ожина, не малина, (*Легке струшування кистями рук.*) А червона калина. (*Плескання в долоні.*)

Мовленнєва гра «Поміркуй і доведи»

Вихователь. Послухайте загадку і скажіть, у яку пору року описано калину:

Кущем красивим вона росте

І білою парасолькою цвіте. (весною)

Дозріє червоною, як малина,

Але це - гірка ... (восени)

- Доведіть, що калина — кущ. (*використання малюнка.*)

Вихователь. Чому саме говориться про весну і осінь. Доведіть рядками загадки і своїми міркуваннями.

Вам сподобалась калина — її краса, її червоні ягідки? А я пропоную вам прикрасити нашу групу аплікацією куща калини на згадку про сьогоднішнє заняття. Згодні мені допомогти?

- Подивіться, кущ калини я намалювала... (Виставляю заготовку — кущ калини без листя і ягідок.) На столиках у вас паперові заготовки листячка, ягідок. Готову заготовку намастимо клеєм і притиснемо краї листячка до куща калини — утворимо кетяги калини з маленьких червоних кружечків.

Діти разом із вихователем розглядають кущ, визначають місце розташування листків і ягідок. Вихователь нагадує, що ягідки ростуть разом у гроні, тому й наклеювати їх треба так. (Показую та пояснюю прийом роботи; нагадую про охайність.)

Самостійна робота дітей під спокійний музичний супровід.

(Вихователь застосовує індивідуальний та диференційований підходи.)

Вихователь. А поки наш калиновий кущ підсихає, я пропоную вам заспівати народну колискову пісню про калину. (Діти імітують рухи заколисування на руках дитини і співають разом із вихователем.)

Спи, мій любий сину, піду я по калину.

Калини наламати, дитя щоб напувати.

Щоб росло здорове, веселе та бадьоре,

Щоб була дитина гарна, мов калина.

Який гарний калиновий кущ у нас вийшов! Вам подобається? Зараз ми його прикріпимо до дошки, і нехай усі ним милуються.

Вам сподобалось сьогоднішнє заняття? А що сподобалось найбільше? (Відповіді дітей.) - Наостанок у нас хороводна гра «Ой є в лісі калина». Утворюємо коло, підспівуючи слова пісеньки, імітуємо виконання тих рухів, про які йдеться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua> Прислів'я про калину
2. Бібліотека української літератури УкрЛіб. URL: <https://www.ukrlib.com.ua> Марія Познанська - Калинонька

О.М. Токарева,

вихователь Сумської початкової школи №32 Сумської міської ради

КОМПЛЕКСНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ЧЕРЕЗ ГРУ

ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОІГОР У НАВЧАННІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Сучасна освіта переживає період динамічних змін, які вимагають нових підходів до навчання та розвитку дітей раннього віку. Одним із таких інноваційних методів є використання нейроігор – ігрових методик, які базуються на знаннях про функціонування мозку та спрямовані на стимулювання когнітивних функцій, емоційного інтелекту та розвитку нейронних зв'язків у дитини.

Ранній вік – це період найбільш інтенсивного розвитку мозку дитини. Саме в цей час формується основа для подальшого емоційного, когнітивного та соціального розвитку. Однак, у сучасному світі, дедалі більше часу приділяється цифровим пристроям, і для нас, педагогів стає важливим знайти такі методи роботи із дітьми раннього віку, які гармонійно поєднують у собі гру, як розвиток і навчання, сприяючи формуванню цілісної особистості. І саме нейроігри відповідають цьому виклику, адже вони враховують особливості розвитку мозку дитини та сприяють його оптимальному функціонуванню.

Відмінність нейроігор від традиційних ігор полягає у їх спрямованості на стимулювання нейропластичності – здатності мозку змінюватися і адаптуватися під впливом досвіду. Завдяки цьому нейроігри допомагають:

- поліпшувати пам'ять, увагу та мислення;
- формувати мовленнєві та моторні навички;
- розвивати емоційний інтелект;
- підтримувати баланс між фізичною та когнітивною активністю.

Нейроігри мають багато переваг і сприяють:

- **мовному розвитку** – через цікаві вправи та завдання;
- **моторній координації** – через ігри, що активізують дрібну та велику моторику;
- **емоційному розвитку** – через ігри, що допомагають розпізнавати та виражати емоції;
- **формуванню соціальних навичок** – через взаємодію з дорослими у грі.

Нейроігри сприяють гармонійному розвитку дитини раннього віку, допомагають їй краще адаптуватися до навколишнього середовища, підвищують рівень мотивації до пізнання світу. Усе це закладає міцний фундамент для подальшого навчання та життєвих успіхів. Адже саме у грі розкривається унікальний потенціал кожної дитини, і наша головна мета – створити для цього сприятливі умови.

Пошук ефективних та інноваційних методик, що враховують індивідуальні особливості дітей раннього віку, є надзвичайно актуальним. Нейроігри займають особливе місце серед таких методів, оскільки вони базуються на міждисциплінарному підході, поєднуючи досягнення нейропсихології, педагогіки, психології та теорії ігрової діяльності. Їх унікальність полягає у здатності стимулювати мозок дитини, активізуючи формування нових нейронних зв'язків, які сприяють гармонійному розвитку когнітивних, моторних, емоційних і соціальних навичок.

Мозок дитини раннього віку характеризується високою пластичністю, що означає, що він активно реагує на стимуляцію з боку зовнішнього середовища. Нейроігри

створюють оптимальні умови для цієї стимуляції, пропонуючи дитині цікаві, різноманітні та відповідні до її віку завдання. Завдяки цьому процес навчання стає не лише ефективним, але й захоплюючим.

Магія нейроігор полягає в їх здатності одночасно навчати і розвивати дитину в процесі гри. У грі дитина не лише отримує нові знання, але й засвоює такі життєвоважливі навички:

1. Розвиток когнітивних функцій: Нейроігри сприяють розвитку пам'яті, уваги, мислення, просторової уяви та мовлення.

2. Емоційна регуляція: Через гру діти вчаться розпізнавати та керувати власними емоціями, що є основою емоційного інтелекту.

3. Моторика: Нейроігри допомагають розвивати дрібну моторику, що позитивно впливає на координацію та загальний фізичний розвиток.

4. Креативність: Нейроігри стимулюють уяву та творче мислення, даючи дитині змогу експериментувати з ідеями та підходами до вирішення завдань.

5. Соціальні навички: Граючи разом з іншими, діти вчаться взаємодіяти, ділитися, розуміти один одного та вирішувати конфлікти.

Мозок дитини потребує спільної роботи двох півкуль. Збалансована робота головного мозку дитини забезпечує гарне функціонування травної та імунної систем, а також підвищує інтелектуальні здібності.

Нейроігри розвивають у дітей раннього віку мислення, пам'ять, координацію рухів, розуміння дзеркального відображення, а головне у дитини формуються нейронні зв'язки головного мозку. Варто зазначити, що нейроігри можна використовувати як в індивідуальній, так і в груповій роботі з дітьми, головне правило для педагога – виконання вправ дітьми двома руками одночасно. За допомогою нейроігор можна легко закріпити вивчений матеріал: колір, розмір, назви предметів, геометричні фігури, професії, техніку, тощо. Нейроігри враховують принцип поступовості та адаптації до потреб і можливостей дитини, що дозволяє кожній дитині розкривати свій потенціал у комфортних умовах.

Нейроігри – комплекс багатofункціональних вправ, направлених на різностороннє тренування мозку.

Основною метою нейроігор є:

- Розвиток міжпівкульних зв'язків.
- Синхронізація роботи обох півкуль головного мозку.
- Покращення розумової діяльності.
- Поліпшення уваги, пам'яті, швидке відтворення інформації.
- Розвиток дрібної та великої моторики.
- Зниження втомлюваності і покращення працездатності.
- Розвиток здібностей до виконання симетричних та асиметричних рухів.
- Укріплення вестибулярного апарату.
- Зняття стресу, напруження.
- Попередження порушення, пов'язаних із сприйняттям простору та часу.

Завдяки міжпівкульній взаємодії здійснюється передача інформації з однієї півкулі до іншої,

забезпечується цілісність та координація роботи мозку, підвищується стресостійкість, покращується мислення, пам'ять, увага, мова.

Таким чином, використання нейроігор та нейроприйомів сприяє подоланню й корекції наявних у дітей порушень: мовленнєвих, інтелектуальних, поведінкових.

Для ефективного застосування нейроігор необхідно дотримуватися структурованого підходу, який включає кілька етапів.

Перший етап : Діагностичне спостереження

На першому етапі необхідно оцінити рівень розвитку дитини, визначивши її сильні та слабкі сторони. Це можна зробити за допомогою спостереження. Важливо врахувати вікові особливості та готовність дитини до навчання через гру.

На основі отриманих даних обираються нейроігри, що відповідають потребам дитини:

- ігри для розвитку уваги;
- вправи для стимуляції дрібної та великої моторики;
- завдання для розвитку пам'яті та мовлення.

Підготовка також передбачає створення комфортного середовища для ігрової діяльності.

Другий етап: Адаптація до ігрового процесу

Другий етап передбачає знайомство дитини з грою. Для цього важливо:

- пояснити правила у зрозумілій формі;
- показати приклад виконання завдання;
- забезпечити мотивацію через позитивні емоції (усмішки, похвала, підтримка).

Адаптація є необхідною для зниження тривожності дитини та викликання інтересу до подальшої діяльності.

Третій етап: Основний етап – проведення нейроігор

Третій етап є ключовим і включає виконання різноманітних нейроігор, які можна поділити на три основні категорії:

1. **Фізичні нейроігри** (розвивають координацію рухів і просторову орієнтацію): стрибки через перешкоди, рухи у ритм до музики.
2. **Сенсорні нейроігри** (стимулюють органи чуття): розпізнавання текстур, запахів або звуків; сортування предметів за кольорами чи формою.
3. **Когнітивні нейроігри** (активізують мислення): ігри на увагу, пошук відмінностей, завдання на асоціації.

Наведені вище категорії нейроігор мають алгоритм проведення, а саме:

1. Сюрпризний момент (іграшка чи предмет).
2. Мотивація до гри (мотив допомоги).
3. Фізхвилинка, пальчикова гра.
4. Сама гра (методика гри):
 - знайти зображення очима;
 - обвести його пальчиком лівої долоньки;
 - потім пальчиком правої долоньки;
 - назвати зображення;
 - обвести обома пальчиками одночасно

задане зображення чи виконати завдання обома пальцями одночасно.

5. Рефлексія – що робив, яке завдання виконав?
6. Заохочення – плескання в долоні, отримання смайлика, показ вподобайки, погладити дитину по голові, сказати: «Молодець» тощо.
7. Рефлексія та аналіз

Після кожного заняття проводиться оцінка прогресу дитини. Це включає:

- аналіз досягнень (наскільки дитина впоралася з завданнями);
- виявлення труднощів, які потребують податкової уваги.

Під час виконання ігор важливо стежити за рівнем активності дитини, пропонуючи завдання від простих ігор до складних.

Завдяки міжпівкульній взаємодії здійснюється передача інформації з однієї півкулі до іншої, забезпечується цілісність та координація роботи мозку,

Четвертий етап: Закріплення результатів

На четвертому етапі важливо підтримувати регулярність занять, оскільки систематичний підхід сприяє закріпленню навичок. Завдання поступово ускладнюються, щоб стимулювати розвиток нових нейронних зв'язків. Також рекомендується інтегрувати елементи нейроігор у повсякденну діяльність дитини (наприклад, у процес одягання, їжі чи прогулянки).

Також варто починати з тих видів нейроігор, які відповідають природним інтересам дитини. Наприклад, якщо дитина любить малювати, інтегруйте моторні та сенсорні завдання у процес творчості.

Вимоги до проведення нейроігор:

1. Створіть позитивну атмосферу, у якій дитина почуватиметься комфортно.
 2. Заохочуйте дитину до участі, але не змушуйте грати, якщо вона цього не бажає.
 3. Спостерігайте за реакцією дитини, адаптуйте ігри за потреби.
 4. Виконуйте санітарно-гігієнічні вимоги до проведення гри (прибране та провітрене приміщення, меблі відповідають зросту дитини, освітлення поверхні столу з лівого боку).
 5. Вправи можна проводити у будь-який час (як динамічні паузи або як частину заняття).
 6. Регулюйте час на виконання завдань: час проведення гри 3-5 хвилин, у цілому це може становити до 25-30 хвилин на день.
 7. Вправи проводять стоячи або сидячи за столом.
 8. Діти мають точно виконувати рухи і прийоми.
 9. Спочатку вправа виконується разом із вихователем, а далі самостійне виконання вправи дитиною правою рукою, лівою та обома руками.
 10. Мова дорослого емоційна, правильна.
- Наведемо декілька практичних прикладів нейроігор для дітей раннього віку:

1. Ігри на розвиток дрібної моторики та міжпівкульної взаємодії

Ці ігри допомагають синхронізувати роботу обох півкуль мозку, що є ключовим для розвитку мовлення, логіки та творчості.

"Лабіринт з пальчиків": Намалюйте на великому аркуші паперу лабіринт. Дитина має пройти його одночасно двома пальчиками (наприклад, вказівними) обох рук, рухаючись по дзеркальному відображенню. Це стимулює координацію та взаємодію між півкулями.

"Чарівні намистинки": Запропонуйте дитині нанизати намистинки на шнурок. Щоб ускладнити завдання, додайте інструкцію: "Спочатку синю намистинку, потім червону, потім жовту". Це тренує не лише дрібну моторику, а й послідовне мислення.

2. Ігри для розвитку уваги та пам'яті

Ці ігри допомагають покращити концентрацію та здатність до запам'ятовування.

"Знайди пару": Розкладіть на столі парні картки із зображеннями. Дитина має перевертати по дві картки за раз, намагаючись знайти однакові. Ця гра чудово тренує зорову пам'ять.

"Схованка": Сховайте іграшку під однією з трьох чашок на очах у дитини. Потім поміняйте чашки місцями. Завдання дитини — вказати, де знаходиться іграшка. Поступово можна збільшувати кількість чашок.

3. Ігри для розвитку сенсорної інтеграції

Ці ігри допомагають мозку обробляти інформацію, що надходить від органів чуття, і покращують координацію рухів.

"Сенсорні коробочки": Наповніть невеликі коробочки різними на дотик матеріалами (квасоля,

рис, пісок, вата). Дитина із заплученими очима має вгадати, що знаходиться всередині, лише за допомогою дотику.

"Слідопит": Використовуйте килимки з різними текстурами (шорсткі, гладенькі, м'які) або просто розкладіть на підлозі різні предмети. Запропонуйте дитині пройти по них босоніж, описуючи свої відчуття.

4. Ігри для розвитку емоційного інтелекту

Ці ігри допомагають дитині розпізнавати та виражати власні емоції, а також розуміти почуття інших.

"Дзеркало": Дитина і дорослий сідають один навпроти одного. Дорослий показує емоцію (радість, смуток, здивування), а дитина має повторити її, як у дзеркалі. Потім можна помінятися ролями. Це допомагає не тільки розпізнавати емоції, але й імітувати їх.

"Чарівна скринька": Заздалегідь підготуйте картки з різними зображеннями (квітка, хмаринка, зайчик). Дитина дістає картку і вигадує історію про те, які емоції може відчувати цей персонаж.

Головне в нейроіграх — це не результат, а процес. Важливо створювати атмосферу, де дитина відчувається вільно та може експериментувати, а дорослий виступає як надійний партнер та провідник.

Нейроігри — це потужний інструмент для гармонійного розвитку дітей раннього віку, який поєднує навчання, гру та розвиток у єдину захоплюючу діяльність. Вони не лише допомагають дитині розвивати ключові навички, але й сприяють формуванню стійкого інтересу до пізнання світу. Завдяки нейроіграм діти отримують можливість розкрити свій потенціал у природній та ненав'язливій

формі, що робить цей метод по-справжньому інноваційним. Використання нейроігор у практиці — це своєрідний «вау-ефект», який захоплює і дитину, і педагога, відкриваючи нові горизонти у вихованні та навчанні. Через гру малюк вчиться жити, розуміти та творити, а це і є найкраща основа для майбутнього!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 №33. Київ: МОН України, 2021. 50 с.
2. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник / за зад. ред. С. М. Шкарлета. Київ; Чернівці: Букрек, 2022. 140 с.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 2-ге вид., доповн. Київ: Академвидав, 2016. 464 с. (Серія «Альма-матер»).
4. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника — перспективи розвитку: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.
5. Плещук С. В. Скринінгове нейропсихологічне дослідження дітей дошкільного віку. Кам'янець-Подільський, 2013.
6. Сучасні педагогічні технології: навчально-методичний посібник/ авт.-уклад. Федорчук Є. І. Кам'янець-Подільський: АБЕТКА, 2006. 213 с.
7. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. Київ, 2013.
8. Хрестоматія з логопедії / за ред. Шеремет М. К., Мартиненко І. В. Київ: КНТ, 2006. 221 с.

В.В. Макаренко,

учитель математики Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №18 імені В'ячеслава Чорновола Черкаської міської ради

ДОДАВАННЯ І ВІДНІМАННЯ РАЦІОНАЛЬНИХ ЧИСЕЛ

РОЗРОБКА УРОКУ З МАТЕМАТИКИ ДЛЯ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Формування компетентностей:

• предметна компетентність:

удосконалити вміння застосовувати правила додавання і віднімання раціональних чисел до розв'язування завдань

• ключові компетентності:

• спілкування державною мовою — ставити запитання, розпізнавати проблему, чітко, лаконічно та зрозуміло формулювати думку;

• математична компетентність — оперувати числовою інформацією;

• уміння вчитися впродовж життя — визначати мету навчальної діяльності, відбирати та застосовувати потрібні знання та способи діяльності для досягнення цієї мети.

Тип уроку: урок удосконалення та застосування ЗУН

Роздатковий матеріал

Презентація

Обладнання та наочність: сигнальні картки, відео, презентація, картки з завданнями, роздатковий матеріал.

Хід уроку

І. Організаційний етап (вступне слово вчителя, налаштування на роботу)

Добрий день, діти! Усміхніться один одному, подумки побажайте успіхів на цілий день. Для того, щоб вдало пройшов наш урок, щоб ви змогли впоратися з моїми завданнями - будьте старанними, слухняними і уважними. Завдання наші такі (можна оформити як девіз уроку):

Не просто слухати, а чути.

Не просто дивитися, а бачити.

Не просто відповідати, а міркувати.

Дружно і плідно працювати.

II. Повідомлення теми та мети уроку, мотивація навчальної діяльності

Учитель. Сьогодні на уроці ми з вами знову поринемо у світ чисел, фігур та логічних розв'язків, ще раз переконаємось, що математика всюди! Щорічно 14 лютого світ відзначає День Святого Валентина, або День всіх закоханих. День закоханих – це свято романтики, кохання та ніжності... Я знаю, що ви всі полюбляєте мій предмет, і сьогодні я хочу примножити це почуття і довести вам, що ця любов взаємна, що математика з вами у будь-які періоди вашого життя, а ми інколи це навіть не помічаємо.

Сьогодні ми будемо працювати не в наших робочих зошитах, а на аркушах, що лежать перед вами. Запишіть число і тему уроку «**Додавання і віднімання раціональних чисел**».

Так, 14 лютого – **День святого Валентина - найромантичніше свято!**

Звідки і коли прийшло воно до нас?

Повідомлення учня. За однією з легенд у 269 році римський імператор Клавдій II заборонив своїм легіонерам одружуватися, щоб сім'я не відволікала їх від військових справ. Але знайшовся єдиний у всьому Римі християнський проповідник Валентин, який співчував закоханим і намагався їм допомогти. Він мирих посварених коханих, складав для них листи з зізнаннями у коханні, дарував квіти молодому подружжю і таємно вінчав легіонерів - всупереч закону імператора. Клавдій II, дізнавшись про це, наказав схопити священика і кинути його у в'язницю.

Але і там Валентин продовжував творити добрі справи. Він закохався в сліпу дочку свого ката і зціпив її. А сталося це так: перед стратою молодий священик написав дівчині прощальну записку з поясненням в любові, підписану: «Від Валентина». Отримавши цю звістку, дочка тюремника прозріла. Валентина стратили 14 лютого 269 року. З цих пір люди відзначають цей день як свято закоханих.

У різних країнах цей день має свої традиції та назви. Мені сподобалось, як називають цей день у Фінляндії - День друзів. І, погодьтесь зі мною, що нам також близька ця назва, адже в цей день ми вітаємо не лише коханих, а надсилаємо листівки ще й найкращим друзям, які допомагають нам у скрутну хвилину. То ж в добру путь!

III. Перевірка домашнього завдання. Актуалізація опорних знань.

Чи виникли у вас проблеми при виконанні домашнього завдання? (якщо є питання, вчитель дає відповідь на них)

Чи добре ви знаєте теорію? Перевіримо це завдяки стрілам Купідона.

Учитель. Згідно з переказами стародавнього Риму, Купідон – син богині кохання Венери. Своїми стрілами він вражає людей в серце, викликаючи кохання, наші стріли, я сподіваюсь, будуть множити вашу любов до математики. (Учитель заздалегідь готує запитання, надруковані на серцях, що пронизані стрілою. Відповідає дитина, яка отримала стрілу.

Інші учні можуть назвати правильну відповідь на питання)

1. Чи правильно, що числа 0, 1, 2, 3... натуральні? (ні)

2. Чи правильно, що цілі числа це натуральні числа і число 0? (ні)

3. Чи правильно, що раціональні числа це цілі і дробові числа?(так)

4. Чи правильно, що протилежні числа це числа, в яких чисельник і знаменник замінили місцями? (ні)

5. Продовжи речення: щоб додати два від'ємних числа треба... (додати їх модулі і в результаті поставити знак мінус)

6. Продовжи речення: щоб додати два числа з різними знаками треба... (від більшого модуля відняти менший модуль і в результаті поставити знак більшого модуля)

7. Продовжи речення: щоб відняти раціональні числа можна... (до зменшеного додати число протилежне від'ємнику)

8. Чи правильно, що рівняння це рівність, що містить невідоме, значення якого треба знайти? (так)

9. Продовжи речення: розв'язати рівняння - означає знайти... (його корені, або довести, що таких не існує)

IV. Вдосконалення ЗУН

1. Гра «Знайди помилку»

Математичний диктант.

Учитель. Ви полюбляєте цей вид роботи, ви бачите, де помиляєтесь, виконуєте дома роботу над помилками і це добре. Але сьогодні я вам пропоную побути в ролі вчителя. Якщо приклад розв'язано правильно, ви ставите «+», якщо бачите помилку «-», перекреслюєте відповідь і рядом записуєте правильну

- $-8 + 4 = -4$
- $-5 + (-2) = -7$
- $-9 + 12 = 2$
- $5 - (-4) = 9$
- $15 - 20 = 5$
- $-13 - (-6) = -19$
- $-5 + (-4) = -9$
- $-12 - 3 = -15$
- $-15 - 17 = 2$
- $-1,2 - 3 = 1,8$
- $1/3 - 1 = 2/3$

Перевірка робіт – (робота в парах), обмінюємось зошитами.

За кожну правильну відповідь 1 бал.

2. Гра «Вірю – не вірю»

Коли люди закохані, вони часто звертаються до чарівної квітки – ромашки, щоб знайти відповідь на питання «Кохає, чи не кохає».

Ми ж пограємо в гру «Вірю – не вірю» (запитання на квітці ромашці)

- $X = 30$ - корінь рівняння
 $X - 25 = -5$
- $|3,08| = -3,08$
- $-27 + 10 = 37$
- Число 1,5 є протилежним до $-\frac{1}{5}$
- $-2,35 + 2,35 = 0$
- Сума двох від'ємних чисел є число від'ємне.
- Числа при відніманні – зменшуване, від'ємник, частка.

Перевірка: -, -, -, -, +, +, -.

Стріли Купідона

3. Зручне обчислення

Кожна людина повинна вміти знайти оптимальне вирішення будь-якої проблеми, в цьому нам допомагає логіка. Запропонуйте, свій порядок виконання дій, який на вашу думку буде найзручнішим, доведіть свою правоту, вказавши математичні закони на які ви спирались.

$$\begin{aligned} \text{а) } 6,58 + (-2,135) + (-2,58) + 2,135 &= 4 \\ \text{б) } -2\frac{1}{7} + 5,27 + 1\frac{1}{7} + (-20,27) &= -16 \\ \text{в) } -\frac{9}{40} + \frac{13}{50} + (-\frac{23}{50}) + \frac{19}{40} &= \frac{1}{20} \\ \text{г) } -6\frac{1}{4} + 7 + 0,25 - 4 &= -3 \end{aligned}$$

Розв'язання:

$$\begin{aligned} \text{а) } (6,58 + (-2,58)) + ((-2,135) + 2,135) &= 4 \quad (\text{сполучний закон додавання}) \\ \text{б) } (-2\frac{1}{7} + 1\frac{1}{7}) + (5,27 + (-20,27)) &= -1 + (-15) = -16 \quad (\text{сполучний закон додавання}) \\ \text{в) } (-\frac{9}{40} + \frac{19}{40}) + (\frac{13}{50} + (-\frac{23}{50})) &= \frac{10}{40} + (-\frac{10}{50}) = \frac{1}{4} + (-\frac{1}{5}) = \frac{1}{20} \quad (\text{сполучний закон додавання, скорочення дробів}) \\ \text{г) } (-6\frac{1}{4} + 0,25) + (7 - 4) &= -6 + 3 = -3 \end{aligned}$$

4. Мовою математики

Вчитель. За що люблю математику – це за її лаконічність. Величезні речення, мовою математики перетворюються в дуже малі, стислі твердження. Наступне завдання це продемонструє.

Запишіть твердження у вигляді нерівності:

а) -2, 564 – від'ємне число; $(-2,564 < 0)$

б) $\frac{2}{7}$ – додатне число; $\frac{2}{7} > 0$

в) X – недодатне число; $(X \leq 0)$

г) X більше ніж -5, але менше 4 $(-5 < X < 4)$.

Мовою математики можна записувати не лише речення, а й зашифровувати таємничі послання. Існують так звані формули кохання, які я зараз пропоную вашій увазі.

Формули кохання

Фізкультхвилинка-руханка з Юрієм Ткачем

Вчитель.

Ви сьогодні добре працюєте, розв'яжете приклади та задачі, уважно слухаєте, міркуєте й рахуєте. Але нашому мозку теж потрібен відпочинок. А найкращий відпочинок для нього – це рух. Тому зараз ми зробимо невеличку фізкультхвилинку, щоб розім'ятися, набратися сил і ще краще працювати далі.

Вчитель. Наступне завдання розвиває логічне мислення та вміння аналізувати.

Замініть пропуски потрібними знаками, щоб рівності стали правильними:

$$\begin{aligned} \text{а) } \dots 0,8 + \dots 0,9 &= -1,7; \\ \text{б) } \dots 0,8 + \dots 0,9 &= 0,1; \\ \text{в) } \dots 0,8 + \dots 0,9 &= -0,1; \\ \text{г) } \dots 0,8 + \dots 0,9 &= 1,7. \end{aligned}$$

Руханка

Відповідь: а) $-0,8 + (-0,9) = -1,7$;

б) $-0,8 + 0,9 = 0,1$;

в) $0,8 + (-0,9) = -0,1$;

г) $0,8 + 0,9 = 1,7$.

б) Розв'язати рівняння

А зараз, я пропоную вам допомогти звільнити серце від кайданів, у ролі серця виступає X . Завдання – розв'яжіть рівняння.

(діти біля дошки розв'язують рівняння)

$$\begin{aligned} |X - 7| &= 4 & ||X| - 13| &= 20 & |15 - |X|| &= 2 \\ X &= 11; 3 & x &= \pm 33 & x &= \pm 13; x = \pm 17 \end{aligned}$$

7) Завдання на кмітливість

Якщо людина має знання, впевнена у своїх силах, вона обов'язково здолає будь-які перешкоди, розв'яже найцікавішу задачу:

Назвіть цілі числа, які розміщені між числами $-2,8$ і 4 .

Знайдіть суму цілих послідовних чисел від -1000 до 1000 , відповідь поясніть.

Знайдіть суму цілих послідовних чисел від $-4,6$ до 5 , відповідь поясніть.

V. Підсумки уроку

Сьогодні на уроці ми не лише повторили правила додавання та віднімання раціональних чисел, а й довели, що математика може бути романтичною, цікавою та веселою!

Завдяки логіці, увазі та знанням ми змогли «розгадати» послання сердечок, «обчислити» формули кохання та зробити цей день особливим. Ми побачили, що математика невіддільна від дорослого життя, а математичні знання мають практичне застосування на кожному кроці.

Математика — це мова точності, але сьогодні вона допомогла нам говорити мовою почуттів.

VI. Домашнє завдання.

На наступний урок ви маєте підготувати математичний диктант, з завданнями аналогічними тим, що виконували протягом сьогоднішнього уроку. Відповіді також мають бути!

Нехай любов до знань, дружби й доброти супроводжує вас не лише на уроці, а й у житті! 3 Днем святого Валентина, друзі!

Правила на кожен урок

Цінуй власний час та час оточуючих

Цінуй набуті знання

Не бійся помилятися

Вір у себе та у свої сили

Демонструй свої вміння та грамотність

Май гарний настрій

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Г.П., Бевз В.Г. Математика, 6 клас. Київ: Генеза, 2023.

2. Бурда М.І., Тарасенкова Н.А. Збірник задач з математики для 6 класу. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021.

3. Ковальчук О.П. Математичні ігри та розваги на уроках у 5–7 класах. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2020.

4. Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С. Математика. 6 клас: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. — Харків: Гімназія, 2022.

5. MathTeacherClub.com — ідеї для виховної складової на уроках, інтеграція математики й святкової атмосфери.

6. Інтернет-ресурси:

7. <https://mathteacherclub.com> — ідеї для інтегрованих уроків;

8. <https://naurok.ua> — методичні матеріали до теми «Раціональні числа»;

Л.О. Осауленко,

учитель української мови та літератури Бабанського ліцею Бабанської селищної ради Уманського району Черкаської області

УЖИВАННЯ АПОСТРОФА.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

РОЗРОБКА УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСІВ НУШ

Мета: закріпити основні правила вживання апострофа; розвивати вміння та навички правопису слів з апострофом; розвивати логічне мислення, кмітливість; виховувати любов і пошану до рідного слова.

Тип уроку: урок закріплення знань.

Обладнання: презентація, роздруковані завдань, кросворд.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Слово вчителя: (1 слайд)

Уже дзвінок нам дав сигнал:

Працювати час настав.

Тож і ми часу не гаймо,

Роботу швидше починаймо.

Перевірка емоційної готовності. Вправа «Цеглинка настрою» (2 слайд)

Зелена цеглинка – гарний настрій.

Червона цеглинка – поганий.

Слово вчителя. Тому, хто з учнів обрав зелену цеглинку, бажаю, щоб і надалі супроводжував вас такий настрій. Хто обрав червону цеглинку, – бажаю, щоб ваш настрій покращився.

2. Перевірка домашнього завдання. (3 слайд)

Учні по черзі зачитують слова з вправи 338 (1 частина)

II. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Учитель. (4 слайд). Діти, наша мова — то бездонне джерело, яке ми з вами досліджуємо на кожному уроці з української мови. Сьогодні ми будемо продовжувати досліджувати її, повторювати певну орфограму, але яку саме, ви скажете мені, відгадавши цю загадку:

Я такий же, як знак розділовий,

І відомий шкільній дітворі

Та в словах української мови

Я пишу не внизу, а вгорі.

Спробуй лише написати ім'я —

Одразу стану потрібен і я.

(Апостроф.)

III. Оголошення теми і мети уроку. (5 слайд)

Учитель. Запишіть сьогоднішню дату та тему уроку. Діти, сьогодні на уроці ми з вами повинні повторити та закріпити основні правила написання апострофа. Це нам потрібно для того, щоб правильно вимовляти і писати слова з апострофом.

IV. Актуалізація опорних знань

1. Вправа «Мікрофон» (6 слайд). Пригадайте основні правила написання апострофа:

- Перед якими буквами пишемо апостроф?
- Після яких букв пишемо апостроф?
- Чи пишемо ми апостроф після м'якого р?
- Після яких префіксів пишемо апостроф?

2. Практична частина уроку. Виконання вправ, що сприяють виробленню вмінь і навичок вживання апострофа.

2.1. Вибірковий диктант. (Виписати слова з орфограмою «Написання апострофа»)

- Дружні сороки гусака з'їдають.
- Не обійти, не об'їхати.
- Щастя у повітрі не в'ється, а руками дістається.

- Борг перед матір'ю важко сплатити.

- На безриб'ї і рак — риба.

- Палка тільки по м'ясу б'є, а слово до кісток дістає.

- Об'єднана сила рушить скелю.

Перевірка диктанту. (7 слайд)

2.2. Робота з картками. (8 слайд)

Спишіть. Де потрібно, поставте апостроф.

Пташка красна своїм пір'ям, а людина — своїм знанням. Ранні пташки воду п'ють, а пізні — сльози ллють. Літо збирає, а зима з'їдає. Нащо й клад, коли у сім'ї лад. Доброму й добра пам'ять. Ледачому і в будень свято. Є люди, що і солов'я не люблять. (Народна пам'ять).

Перевір себе. (9 слайд)

3 Фізкультхвилинка (10 слайд)

«Ми українці!»

Небо блакитне і жовтеє поле

Гори Карпати і синєє море

Ріки, ліси і степи тут безмежні

Це Україна і ми незалежні

2.4. Розподільний диктант

Вчитель. Гра «Упізнай апостроф»

Я з апострофом дружу,

У словах його знайду.

(два учні біля дошки, а інші учні записують вправу в зошити)

М'ЯКИЙ, МОРЯК, М'ЯЗИ, ПІДПІР'Я, ЗДОРОВ'Я, В'ЮН, З'ЮРМИТИСЬ, РЯСА, МАВПЯЧИЙ, РЯДНО, СВЯТИЙ, ДИТ'ЯСЛА, ЦВЯХ.

Перевір себе. (11 слайд)

2.5. Робота в групах.

Кросворд «Слова з апострофом». (12 слайд)

(Кожній команді потрібно відгадати кросворд.

Хто перший знайде зайве слово, той переміг.)

	1			
2				
	3			
4				
	5			

1. Група близьких родичів, що проживають разом. (Сім'я)

2. З нього варять борщ. (Буряк)

3. Воно є у пташок. (Пір'я)

4. Запашна лікарська рослина. (М'ята)

5. Що не можна вживати у піст. (М'ясо)

2.6. Вправа-гра «Третє зайве». (13 слайд)

1. Мавп...ячий, черв...як, об...єднаний.
2. В...ячеслав, Над...ярне, духм...яний.
3. Зв...язок, Лук...ян, тьм...яний

Робота з підручником..

Ситуація.

Вправу 334 стор. 137. (14 слайд)

V. Підсумок уроку.

1. Рефлексія. (15 слайд)

Гра «Так чи ні» за допомогою цеглинок лего.

- У слові Лук'ян та похідних від нього слів завжди пишемо апостроф.

- Після р, що позначає твердий звук завжди пишемо апостроф.

- У слові буряк завжди пишемо апостроф.

- Слова мавпячий, свято пишемо без апострофа.

VI. Домашнє завдання. (16 слайд)

Повторити правила. Вправа 338 (2).

Заключне слово вчителя.

Ось і закінчився наш урок.

За роботу по заслузі

Щиро дякую вам, друзі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українська мова : підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. / Олександр Заболотний, Віктор Заболотний. Київ : Генеза, 2022. 240 с. : іл.
2. Новий Український правопис: коментарі, завдання та вправи. 5-11-й класи / упоряд. О. Г. Куцінко. Харків : Вид. Група «Основа», 2020. 175 с. : табл. (Серія «Бібліотечка школяра»)
3. Українська мова у визначеннях, таблицях і схемах. 5–11 класи. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 128 с. (Серія «Рятівник 2.0»).
4. Українська мова. 5 клас. II семестр / О. Г. Куцінко. Харків : Вид. Група «Основа», 2023. 191 с. : табл., схеми, іл. (Серія «Мій конспект. Матеріали до уроків»).
5. Уживання апострофа. Правильна вимова та написання слів з апострофом. URL: <https://naurok.com.ua/urok-z-ukra-nsko-movi-na-temu-uzhivannya-apostrofa-pravilna-vimova-ta-napisannya-sliv-z-apostrofo-251942.html>
6. Літературний ярмарок. URL: <https://naurok.com.ua/dodatok-do-scenariyu-literaturniy-yarmarok-14992.html>
7. Урок розвитку зв'язного мовлення. URL: <https://web.archive.org/web/20201219050203/https://vseosvita.ua/library/uroki-rozvitku-zvaznogo-movlennja-v-2-klasi-107790.html>
8. Дмитро Білоус. "Диво калинове" – ілюстрована збірка віршів для дітей
9. URL: <https://mala.storinka.org/vipshovani-zagadki-dmitra-bilousa-zi-zbirki-virshiv-divo-kalynove.html>

ДОДАТОК ДО УРОКУ

Спишіть. Де потрібно, поставте апостроф.

Пташка красна своїм пір...ям, а людина — своїм знанням. Ранні пташки воду п...ють, а пізні — сльози лл...ють. Літо збирає, а зима з...їдає. Нащо й клад, коли у сім...ї лад. Доброму й добра пам...ять. Ледачому і в будень св...ято. Є люди, що і солов...я не люблять. (Народна пам'ять).

Спишіть. Де потрібно, поставте апостроф.

Пташка красна своїм пір...ям, а людина — своїм знанням. Ранні пташки воду п...ють, а пізні — сльози лл...ють. Літо збирає, а зима з...їдає. Нащо й клад, коли у сім...ї лад. Доброму й добра пам...ять. Ледачому і в будень св...ято. Є люди, що і солов...я не люблять. (Народна пам'ять).

Спишіть. Де потрібно, поставте апостроф.

Пташка красна своїм пір...ям, а людина — своїм знанням. Ранні пташки воду п...ють, а пізні — сльози лл...ють. Літо збирає, а зима з...їдає. Нащо й клад, коли у сім...ї лад. Доброму й добра пам...ять. Ледачому і в будень св...ято. Є люди, що і солов...я не люблять. (Народна пам'ять).

Спишіть. Де потрібно, поставте апостроф.

Пташка красна своїм пір...ям, а людина — своїм знанням. Ранні пташки воду п...ють, а пізні — сльози лл...ють. Літо збирає, а зима з...їдає. Нащо й клад, коли у сім...ї лад. Доброму й добра пам...ять. Ледачому і в будень св...ято. Є люди, що і солов...я не люблять. (Народна пам'ять).

Спишіть. Де потрібно, поставте апостроф.

Пташка красна своїм пір...ям, а людина — своїм знанням. Ранні пташки воду п...ють, а пізні — сльози лл...ють. Літо збирає, а зима з...їдає. Нащо й клад, коли у сім...ї лад. Доброму й добра пам...ять. Ледачому і в будень св...ято. Є люди, що і солов...я не люблять. (Народна пам'ять).

Спишіть. Де потрібно, поставте апостроф.

Пташка красна своїм пір...ям, а людина — своїм знанням. Ранні пташки воду п...ють, а пізні — сльози лл...ють. Літо збирає, а зима з...їдає. Нащо й клад, коли у сім...ї лад. Доброму й добра пам...ять. Ледачому і в будень св...ято. Є люди, що і солов...я не люблять. (Народна пам'ять).

Спишіть. Де потрібно, поставте апостроф.

Пташка красна своїм пір...ям, а людина — своїм знанням. Ранні пташки воду п...ють, а пізні — сльози лл...ють. Літо збирає, а зима з...їдає. Нащо й клад, коли у сім...ї лад. Доброму й добра пам...ять. Ледачому і в будень св...ято. Є люди, що і солов...я не люблять. (Народна пам'ять).

Спишіть. Де потрібно, поставте апостроф.

Пташка красна своїм пір...ям, а людина — своїм знанням. Ранні пташки воду п...ють, а пізні — сльози лл...ють. Літо збирає, а зима з...їдає. Нащо й клад, коли у сім...ї лад. Доброму й добра пам...ять. Ледачому і в будень св...ято. Є люди, що і солов...я не люблять. (Народна пам'ять).

		1			
2					
		3			
4					
		5			

1. Група близьких родичів, що проживають разом.

2. З нього варять борщ.

3. Воно є у пташок.

4. Запашна лікарська рослина. (М'ята.)

5. Що не можна вживати у піст. (М'ясо.)

		1			
2					
		3			
4					
		5			

1. Група близьких родичів, що проживають разом.

2. З нього варять борщ.

3. Воно є у пташок.

4. Запашна лікарська рослина.

5. Що не можна вживати у піст.

С. С. Волосянко,

учитель початкових класів Бабанського ліцею Бабанської селищної ради Уманського району Черкаської області

КОРИСНІ КОПАЛИНИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

РОЗРОБКА ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ З МАТЕМАТИКИ,
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ПРЕДМЕТА «Я ПІЗНАЮ
СВІТ». 4 КЛАС (НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЄКТ
«ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»)

Мета: ознайомити здобувачів освіти з корисними копалинами Житомирської області; розвивати вміння працювати з мапою «Корисні копалини України», вміння співпрацювати в парах, розвивати пам'ять, зв'язне мовлення, увагу; виховувати любов до Батьківщини та бережне ставлення до її природних багатств.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: друкований зошит, мапа «Корисні копалини України», аудіо запис тексту, караоке пісні «Мандрівка Україною». «Барви рідної землі», «Множення числа 5», мультимедійний супровід, ноутбук.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

1. Привітання

2. Перевірка готовності здобувачів освіти до уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності

1.1 Повідомлення теми і мети уроку

- Прочитайте тему уроку.

- Про що сьогодні будемо говорити на уроці?

- Визначте завдання на сьогоднішній урок.

2.1 Заспівай пісню «Мандрівка Україною»

(музика Юлії Доро, слова Ірини Лещотної)

Де ліси розкішні – сторона древлян

(Нестор Літописець розкаже про слов'ян).

Славиться топазами Житомирська земля,

Батьківщина Лесі нам серце звеселя.

Помандруй на захід, помандруй на схід:

Там Карпатські гори тут Дніпро шумить

Посеред Європи вільна неділима –

Це твоя країна! Рідна Батьківщина!

3.1 Хвилинка афірмації

Заплющте очі та пошепки проговорюйте ті афірмації, які є для вас важливими

Я працюю над тим, щоб розвивати свою креативність!

У мене чудова пам'ять!

Я створюю щастя навколо себе, бо вірю у свої сили!

III. Актуалізація опорних знань

1. Повтори вивчене, виконай завдання (Завдання 2)

2. Устав пропущене. Прочитай утворені навчальні одиниці

Дата утворення Житомирської області – 22 вересня 1937 року. Адміністративним центром Житомирської області є місто

Область розташована в частині України.

3. Робота з картою

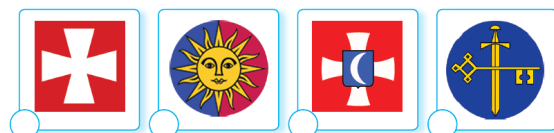
• Покажи Житомирську область на адміністративній карті України

• Назви «сусідів» Житомирської області,

користуючись картою.

• Розкажи, чи має область вихід до морів.

• Познач елементи герба Житомирської області:

4. Тестові завдання

• Рельєф Житомирської області...

A рівнинний; **Б** гірський.

• Житомирська область розташована в межах...

A Поліської низовини й Придніпровської височини;

Б Поліської низовини й Подільської височини.

• Найбільша за площею височина України.

A Придніпровська; **Б** Подільська.

5. Робота в парі.

Покажіть одне одному на фізичній карті України Придніпровську височину й Поліську низовину. (Пам'ятайте: височини й низовини показують на карті, обводячи їх указкою по контуру.)

Наші оченята втомились і хочуть трішки відпочити

Вправи для покращення зору.

IV. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу

Прочитайте довідку пошепки разом із диктором. (Завдання 3)

Житомирська область багата на будівельні матеріали

(граніт, мармур, глину, пісок – нерудні корисні копалини), а також титанові руди, торф, буре вугілля, дороге каміння (топаз, берил, кварц).

Підкресли назви невідомих тобі корисних копалин.

Робота в парі.

• Вивчіть і розкажіть один одному навчальну одиницю.

Пригадай вивчене. Обери правильну відповідь. (Завдання 4)

• Торф і буре вугілля - ... корисні копалини.

A паливні; **Б** рудні; **В** нерудні.

• Буре вугілля утворилося з решток ...

A давніх морських організмів; **Б** давніх рослин.

Поглиб знання про корисні копалини, прочитавши довідку пошепки разом з диктором. (Завдання 5)

• Титанові руди – це корисна копалина, з якої добувають метал титан. Він легкий, міцний і стійкий, тому є незамінним для спорудження літаків, суден, космічних кораблів. Україна має значні поклади титанових руд (найбільші в Європі). Зокрема, їх велике родовище розташоване в Житомирській області.

Граніт – міцний твердий різного кольору – від білого до чорного. Складається з частинок (зерен)

різних мінералів, що можна побачити неозброєним оком.

- Граніти утворилися з магми, яка остигала в глибині земної кори. Отже, це магматична гірська порода.

- Граніт застосовують у будівництві, зведенні пам'ятників.

- Україна, і зокрема Житомирська область, багата на поклади граніту.

Вправа «Мозковий шторм»

Перевір, чи добре зрозумів прочитане. Дай відповідь на запитання:

1. Чому для будівництва літаків і космічних кораблів використовують титан?

2. Назва граніту походить від латинського слова *granum*, що означає «зерно, крупинка». Чому ця гірська порода дістала саме таку назву?

3. За якою з перелічених ознак можна припустити, що з великою ймовірністю камінь є гранітом?

- Камінь твердий і міцний.
- Камінь складається із частинок (зерен) різних мінералів.

- У природі камінь трапляється різного кольору.

4. Що спільного й відмінного в утворенні базальту й граніту? (Підказка: розглянь рисунок і пригадай, де може застигати магма.)

Танцювальна хвилинка з піснею «Барви рідної землі».

Прочитай довідку пошепки разом з диктором. Виділи основне.

Робота з текстом. (Завдання 6)

Дорогоцінне каміння (самоцвіти) – це мінерали, переважно кристали, з особливими властивостями: гарним забарвленням, яскравим блиском, високою прозорістю та значною твердістю. Їх використовують для виробництва ювелірних прикрас і оптичних приладів (стекол для мікроскопів тощо)

У Житомирській області поблизу селища Хорошів розташоване єдине в Україні родовище дорогоцінного каміння, зокрема топазу, берилу, кварцу. Воно є найвідомішим у Європі та одним із найдавніших на планеті. Також у Хорошеві працює єдиний в Україні Музей коштовного і декоративного каміння.

Віртуальна екскурсія.

Здійсни подорож до Музею коштовного і декоративного каміння, переглянувши відеофрагмент.

Поділись своїми враженнями з однокласниками.

Гра «Кмітливі математики» (Завдання 7)

Розв'яжи приклади. Устав відповіді в речення.

1. $(32 - 27) : 5 =$

2. $(80 + 70) : 5 = 10 =$

3. Вік родовища дорогоцінного каміння в Житомирській області _____ (1) мільярд _____ (2) мільйонів років.

Нейробіка від Аї.

Нейробіка для майбутніх інтелектуалів від Аї.

Чемпіонат зі швидкісної лічби.

Раунд 1.

$3000 + 30 + 3000 + 100 + 2000 + 200 + 1000 + 40 = ?$

Раунд 2.

$5000 + 200 + 300 + 50 + 1000 + 1000 + 1000 + 30 = ?$

Раунд 3.

Миттєво полічи назви письмових історичних джерел.

УВАГА! Трапляються «пастки»! Згадай, які саме:

- «Повість минулих літ»
- Мозаїка Богоматері Оранти
- Михайлівський Золотоверхий монастир
- Золота пектораль
- Золотий гребінець

- «Слово про похід Ігорів»
- Трипільський посуд
- Золоті ворота
- Остромирове Євангеліє
- Десятинна церква
- Ізборник Святослава
- Мстиславове Євангеліє
- «Повчання Володимира Мономаха»
- Софійський собор

(відповідь: 6 письмових джерел)

Танцювальна хвилинка з піснею «Множення числа 5»

Робота з картою. (Завдання 9)

Попрацюй з картою корисних копалин України (с.41). Знайди в легенді карти умовні позначення корисних копалин. Намалюй їх.

Робота в парі.

Покажіть одне одному родовища корисних копалин у Житомирській області.

Гра «Мовознавці» (Завдання 10)

Допоможи роботу **Іою** правильно скласти словосполучення зі словами, згаданими на уроці. За зразком постав іменники у родовому відмінку однини. Якщо треба, повтори навчальну одиницю

Навчальні одиниці з української мови

Іменники чоловічого роду в родовому відмінку однини мають закінчення:

- а (-я), -у (-ю).** Назви чітко окреслених предметів у родовому відмінку однини набувають закінчення **-а, -я** (носа, автомобіля); назви нечітко окреслених предметів (станів, речовин, установ тощо), абстрактні назви –

- у, -ю** (патріотизму, музею). Якщо є сумніви щодо правопису закінчення, треба звернутися до словника.

Добування металу;

будують з титан_;

вага літак_;

видобування граніт_;

статуя з граніт_;

утворення базальт_;

виверження вулкан_;

камінь без блиск_.

V. Заключна частина.

Підсумок уроку.

«Світлофор знань»

Інструкція: картка із зображенням світлофора. Здобивачі освіти дають відповіді на запитання відповідного кольору світлофору

Зелений – Що ти вивчив сьогодні? Чого навчився сьогодні?

Жовтий – Які питання ще маєш?

Червоний – Що збентежило? Які проблеми виникли?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-педагогічний проєкт «Інтелект України» Я пізнаю світ. 4 клас: зошит з друкованою основою: у 9 ч. Ч. 3. Тиждень 10/ І.В.Гавриш, Л.М.Булахова, Г.О.Булахова, Г.О.Жук, С.О.Доценко, Г.О.Калиновська, Т.В.Райська. Харків : СТЕМ ОСВІТА, 2024. 48 с. : іл.

2. Науково-педагогічний проєкт «Інтелект України» Модельна навчальна програма 4 клас. Ч. 3. І.В.Гавриш, Л.М.Булахова, Г.О.Булахова, Г.О.Жук, С.О.Доценко, Г.О.Калиновська, Т.В.Райська. Харків : 2024 – 2025 н.р. 12 с.

3. Подорож до Музею коштовного і декоративного каміння : відеофрагмент.URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1jdbQfoQWv6cPwD1FknEuCccBquCTVIHr>

4. Науково-педагогічний проєкт «Інтелект України». URL: <https://intellect-ukraine.org/osvitianam>

І. В. Тарнавська,

учитель початкових класів Уманської ЗОШ І – III ступенів №5
Уманської міської ради

«У ПЕТРИКІВЦЯХ, У СЕЛІ ЖИВУТЬ КРАПЕЛЬКИ МАЛІ»

РОЗРОБКИ УРОКУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Мета: навчати милуватися красою довкілля, перетворювати карту України на букет квітів, ознайомити з основними елементами петриківського розпису, втілити своє вміння при оздобленні виробів; розвивати уяву, фантазію, творче мислення, спостережливість; виховувати почуття краси, любові до Батьківщини.

Обладнання: фарби, пензлик, фломастери, клей, щіточка, кольоровий папір, ялинковий дощик, ялинкові іграшки.

Хід заняття

І. Організація заняття

Форма організації класу - фронтальна. Контроль підготовки робочих місць для малювання.

Колективне декламування римівки:

*Спільна праця нас єднає,
Всіх зведе до гурту враз,
Дружних горе об'єднає,
Буде дружним весь наш клас.*

ІІ. Організація образотворчої діяльності

Слово вчителя. Кажуть, був десь випадок такий, їхали люди з роботи додому. Тільки доїхали: Раптом – о диво! З пам'яті зник їхній номер квартири. Навколо дивляться: Де вони? Що з ними? Все переплуталось! Всі заблукали...

На щастя, таке лиш у казці буває.

Я розказала про все це наемисне,

Щоб перевірити чи знаєте ви,

Де ви живете і хто ви такі?

Діти називають свою адресу, починаючи з назви райони.

Учитель.

Линуть до лісу сади і поля –

Дуже красива наша земля.

Хай сьогодні розцвіте перед нами суцвіття областей України. Можна було б про них просто розповісти, але краще на них самих подивитися. Як? Дуже просто! На чому б ви хотіли подорожувати?

Відповіді учнів.

Запрошую вас на казковий килим-літачок. Шлях вибираємо такий: з класу в Кримську, Херсонську, Запорізьку, Дніпропетровську області. Подальший маршрут уточнимо під час польоту. Приготувалися: 5, 4, 3, 2, 1! (звучить музика)

Пуск! Полетіли!!!

Ось понад листяні ліси

Сьогодні ми на південь линею,

І бачимо в усій красі

Простори України.

Робота за підручником "Художня праця".

Учитель. На кого або на що схожі контури Криму?

Учні. На голову Баби Яги, листок, метелика, квітку.

Учитель. Це лінії-інтеграли краси. Спочатку посередині півострова позначаємо осереддя квітки (нерівним овалом, який нагадує контури області), відшукуємо заглибини в зовнішньому контурі і від них до центру проводимо хвилясту лінію. Таким прийомом досягається рельєфне увиразнення

квіткових пелюсток. За власним вибором доберіть кольори пелюсток квітки. **Самостійна робота учнів.**

Учитель показує контури Херсонської області. Обласний центр - місто Херсон.

Учитель. На кого і що схожі контури області?

Учні. Контури області схожі на квітку, листочок.

Використовуючи інтеграли краси, учні самостійно малюють квітку або листок.

Учитель показує контури Запорізької області. Обласний центр – місто Запоріжжя. За підручником по готовому ескізу учні самостійно малюють квітку.

Учитель. Місцеві національні костюми цього регіону мали таке кольорове оздоблення (робота за таблицею).

Жінка одягнена в юпку, плахту і фартух, на голові очіпок. Взуття – чобітки. Чоловічий одяг: свита, тунікоподібна сорочка на кокетці, розріз пазухи по центру. Пасок червоного або синього кольору. Взуття – чоботи-витяжки. На голові – хутряна шапка конусоподібної форми. Учні працюють за підручником, кольоровими олівцями розфарбовуючи одяг мешканців цього регіону.

ІІІ. Подача нового матеріалу.

Учитель. Це контури Дніпропетровської області. Уявимо, що цю прекрасну землю освітло сонце і сонячні зайчики попросили у хмаринки чарівні краплинки. Заронилися ці краплинки в душі пересічних людей і спалахнули їх душі, і ця краса розцвіла незвичайними чарівними квітами.

Ці люди жили і зараз живуть в селі Петриківка. Наш килим-літачок ми зупинимо саме тут.

У Петриківці, у селі живуть крапельки малі. - це тема нашої зупинки (уроку).

З XVIII століття з покоління в покоління передавалися основи декоративного оздоблення сільського інтер'єру, господарських та побутових речей. Краплинками (кінчиком пальця) наносили малюнок - грона каліни, а чарівні красиві квіти - за допомогою пензлика з конячої шерсті.

Для опанування техніки петриківського розпису необхідно оволодіти чотирма типами мазка, традиційна назва яких "гребінчик", "зернятко", "горішок", "перехідний мазок". "Гребінчик" - мазок, що починається з потовщення. Його роблять натиском пензля і закінчують тоненьким вусиком, який передають за допомогою легкого дотику кінчика пензля. Покладені поряд кілька таких мазків нагадують гребінець.

"Зернятко" – мазок, який накладається найлегшим дотиком до найбільшого натиску. Коли мазки "зернятко" покладені по обидва боки стеблини вістрям назовні, зображення нагадує колосок.

"Горішок" складається з двох гребінчикових мазків, вигнутих півлунками й поставлених один проти одного. Заповнивши порожнє місце між півлунками гребінчикових, або двома-трьома зернятковими мазками, матимемо форму, подібну до лісового горіха.

"Перехідний мазок" накладається одним пензлем, але двома фарбами. При цьому сухий пензель умочують в одну фарбу (наприклад, у чорну), а потім у другу (наприклад, у червону). На папері

залишається слід від чорної фарби, який плавно переходить у червоні.

Хід другого заняття

I. Організація класу

Форма організації класу - групова. Підготовка робочих місць до малювання.

П. Мотивація художньої діяльності.

Вчитель. В Петриківцях сьогодні ярмарок!

Учениця. Увага! Увага! Спішіть-поспішайте,

Господарі й гості глядіть - не минайте,

Чекають на всіх тут чудові гостинці.

На ярмарку нашім веселім, багатім

Є чим дивуватись і є що придбати.

Хтось стукає у двері. Двері відчиняються і в клас заїжджає на возі Явтух. Його зустрічає дівчинка, одягнена в українське вбрання. Звучить пісня-інсценізація "Ой, куди їдеш, Явтуше?"

Дівчинка: Ти куди їдеш, Явтуше,

Ти куди їдеш, мій друже?

Явтух: Не скажу!

Дівчинка: Та коли твоя та добрая ласка

Той скажеш!

Явтух: На ярмарок!

Дівчинка: Ой, що ти везеш, Явтуше,

Ой, що везеш, мій друже?

Явтух: Не скажу!

Дівчинка: Та коли твоя та й добрая ласка,

Той скажеш!

Явтух: Товар!

Дівчинка: Ой, дай мені, Явтуше, Ой, Дай мені, мій друже!

Явтух: Не дам!

Дівчинка: Ой, коли ж та твоя добрая ласка, То даси!

Явтух: Та вони негарні!

Дівчинка: Що ж робити?

Явтух: Треба їх розписати, А тоді вже продавати.

Дівчинка, звертаючись до учнів класу: Допоможемо?

Учні: Так!

Вчитель. Відкривається майстерня петриківського розпису. Спробуйте самостійно створити узор на своїх виробах з елементами петриківського розпису. Кожна бригада розписує певний вид товару:

- дощечки;
- тарілочки;
- чашки;
- глечики;
- відеречка.

(Цей товар готується заздалегідь з пап'є-маше.)

Під час самостійної роботи продумайте рекламу для свого товару. Пропоную тим, хто розписує дощечки—придумати і показати пантоміму; тим, хто розписує тарілочки, — скласти віршика за римою найкращі-сучасні; тим, хто розписує чашки, — придумати і заспівати пісню за римою пити-пригостити; тим, хто розписує глечики, — скласти загадку.

III. **Самостійна робота учнів** (звучать мелодії на мотиви українських народних пісень). Вчитель допомагає учням.

IV. **Підсумок уроку.** Учні закінчують розпис і готуються продавати свій товар. Кожна бригада презентує виконане завдання і демонструє свій товар.

П'ята бригада приготувала сюрприз: танок з відерцями. Діти обмінюються товаром.

Учитель.

На доброму ярмарку ми побували,

Одні - продавали, інші - купували.

Співали, сміялись та ще й жартували.

А тепер вже й час додому.

Приготувались: 5,4,3,2,1 Пуск! (звучить музика)

Повертаємось назад у 3 - Б клас.

Чому ж ми навчилися?

У селі у Петриківцях

Живуть люди-молодці!

Вони гарно так малюють,

Навчимося так і ми!!!

ДОДАТОК 1

ЕЛЕМЕНТИ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ

Щоби створити візерунок у техніці петриківського розпису, необхідно оволодіти чотирма типами мазка, традиційно названих "гребінець", "зернятка", "горішок", "перехідний мазок":

"Гребінець" — мазок, який починається з потовщення, зробленого натиском пензля та завершується тонким вусиком який виконується легким дотикум кінчика пензля. Прокладені разом декілька таких мазків, які нагадують гребінець.

"Зернятка" — мазок, який наносять, починаючи з легкого дотику до сильного натиску пензлем. Коли мазки "зернятка" положені по обидві сторони стебла, кінчиком назовні, зображення нагадує колос. Звідси і назва.

"Горішок" — складається з двох гребінцевих мазків, зігнутих полу лунками та поставлених друг проти друга, нагадують ферму підготовки. Заповнив вільне місце між лунками мазками "зернятка". Отримуємо форму, схожу на лісний горіх.

"Перехідний мазок" — накладається одним пензлем, але двома фарбами. При цьому сухий пензель мокають в одну (н-д. зелену), а потім в другу (н-д. жовту). На папері залишається слід від жовтої фарби, який плавно переходить у зелений.

Для опанування технології петриківського розпису та його елементів початківцю краще взяти цупкий білий папір.

Вправа 1. Мета — навчитись робити «зернятка» майже однакової форми і на одній відстані одне від одного. «Зернятка» є основним елементом народного петриківського розпису. За його допомогою створюються всі орнаментальні мотиви.

Уздовж вертикальної лінії пензликом наносять мазки — «зернятка», схожі на краплі води, що падають. Тримати пензлик треба так, щоб вусик «зернятка» був перпендикулярний до лінії, проведеної олівцем або уявної. При цьому корпусом пензлика натискають так, щоб мазок був овальної форми.

Вправа 2. Уздовж вертикальної лінії наносять такі ж мазки — «зернятка», але під гострим кутом відносно лінії. Необхідно навчитись робити ці мазки легко, однакової форми.

Вправа 3. Уздовж вертикальної лінії наносять пензликом мазки на однаковій відстані один від одного під гострим кутом. Тримати пензлик треба кінчиком угору, щоб вусик «зернятка» тягнувся догори, а овальна форма мазка була біля лінії.

Вправа 4. Кінчик пензлика опускають біля вертикальної лінії. Витягуючи тонку лінію вусика, легким поворотом пензля роблять «кривеньке зернятка». Цю вправу треба навчитись виконувати впевнено, з легкістю.

Вправа 5. Обабіч вертикальної лінії під гострим кутом наносять «зернятка», розташовуючи мазок проти мазка. Оволодіння цією вправою наближав до зображувальних елементів петриківського розпису, наприклад, травички, билинки тощо.

Вправа 6. Обабіч вертикальної лінії під гострим кутом наносять «зернятка» з вусиками догори, розташовуючи мазок проти мазка. Цей малюнок нагадує зображення колоска.

Вправа 7. Обабіч вертикальної лінії наносять «кривенькі зернятка» (див. впр. 4) з видовженими вусиками, утворюючи майже однакові групи з таких

мазків. Інтервали між групами бажано робити теж однакові. Малюнок вправи нагадує пірчасте листя.

Вправа 8. З двох мазків «кривеньке зернятко» роблять напіврозкриту квітку — «пуп'янок». Мазки сполучають округлою частиною так, ніби вусики тягнуться з однієї точки. Бажано розташовувати «пуп'янки» на однаковій відстані, повертаючи їх вусиками щоразу в протилежний бік. У цій вправі необхідно звернути більшу увагу на композицію, тобто розміщення зображення на папері даного формату, на розмір елементів.

Велике значення у створенні композиції має підбір кольорів. Поєднання таких кольорів, як червоний, жовтий та коричневий, надають орнаменту святкового настрою.

Взагалі кольори Петриківки дуже яскраві. Кольорові гармонії утворюються з обмеженої кількості фарб. У кожного майстра є свої улюблені тони.

Приклади нанесення петриківського розпису дивіться тут: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100972j-6875.docx.html>; https://www.youtube.com/playlist?list=PLb3Ftk8d13fLDowcXgov_8Jr5FeQgWH9x.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гура Л.П., Жоголь Л.Є. Прикрась свій дім. Київ: Техніка, 1988. 138с.
2. Тименко В. Методика викладання художньої праці в 3 класі. Київ: «Спалах», 2000. 63 с.
3. Тименко В. Поширений календарний план «Художня праця». Київ: «Спалах», 2000. 16 с.
4. Образотворче мистецтво. 4 клас. Тема. Казкова квітка Петриківки. Петриківський розпис. Початкове освоєння прийомів розпису. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100972j-6875.docx.html>

Н. В. Демиденко,

учитель біології мілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Смілянської міської ради Черкаської області;

Л. М. Доброштан,

учитель біології мілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Смілянської міської ради Черкаської області;

В. О. Дубовик,

учитель хімії мілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Смілянської міської ради Черкаської області;

Л. І. Подрушняк,

учитель географії мілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Смілянської міської ради Черкаської області;

М. В. Тарасенко,

учитель хімії Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Смілянської міської ради Черкаської області

«ДОСЛІДЖУЙ! ПІЗНАВАЙ! ОБЕРІГАЙ!»

РОЗРОБКА ГРИ-ПОДОРОЖІ ДЛЯ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ

Мета: зацікавити учасників гри, доторкнутися до незвіданого світу природи шляхом виконання інтерактивних, креативних, нестандартних завдань та досліджень.

Завдання гри: формувати ключові компетентності: мовну, громадянську, інформаційно-цифрову, математичну грамотність, соціальну, екологічну; розвивати критичне мислення здобувачів освіти шляхом виконання завдань, що ґрунтуються на вирішенні життєвих ситуацій для збереження і перевезення тварин на своєму кораблі до місця призначення для збільшення популяції; розширювати кругозір про об'єкти природи; удосконалювати навички роботи в команді; поглиблювати інтерес до вивчення природничих наук.

Основні поняття: у грі використовуються основні поняття та терміни природничих дисциплін.

Обладнання: пристрої для зчитування QR-коду; 1 пісочний годинник (1хв); 1 ігрове поле; 44 картки

із завданнями; 3 картки «Піратський корабель»; 3 картки «Діамант»; 3 картки «Пліт»; 4 гральні фішки; 1 гральний кубик; 4 гральних кораблі; 24 фішок з тваринами; 8 фішок з гарматами; 1 ваги; 1 підручник; підручні матеріали для виготовлення плоту (коктейльні трубочки, папір, скотч, олівці, дерев'яні палички, нитка, паперові стаканчики та інше.); додатки до завдань.

Вікова категорія: учні 5-6 класів.

Форма проведення: виховна година, заняття гуртка екологічного спрямування, підсумковий урок.

Способи проведення гри: груповий. У грі можуть брати участь від 2 до 4 команд; у команді 3 або 4 гравці. Команда виконує завдання із переходом ходу після кожного виконаного завдання.

Правила гри: гравцям пропонують об'єднатися у команди. Представники команд кидають кубики для визначення черговості ходів. Розпочинає гру та команда, у якої випало найбільше число на кубик.

Якщо випало однакове число у представників двох команд, вони змагаються між собою. Кожній команді видається картка «Корабель», із жетонами 6 тварин і 2 гармати.

Хід гри:

команди по черзі кидають кубик і переміщують фішку вперед згідно з кількістю балів.

1. Кожне ігрове поле вимагає від команди виконання певного завдання за картками.

2. Якщо ви потрапили на ігрове поле із піратським кораблем, діамантом чи плотом, візьміть карточку із відповідною позначкою та виконайте завдання.

3. Якщо ви потрапили на ігрове поле із стрількою, перемістіть фішку у напрямку стрілки.

4. Якщо на кубик випала кількість балів, яка співпадає із ігровим полем суперника, суперник повинен уникнути зіткнення, та перемістити свою фішку на вільне ігрове поле. Якщо суперник не зреагував на зіткнення, ви маєте право забрати у нього одну тварину і помістити її у свій вільний трюм. Якщо всі трюми заповнені тваринами, суперник переміщує тварину до старту.

Ігровий корабель (можна вибрати свій).

Ігрові тварини і гармати (можна вибрати свої).

Картки із завданням. За окремими картками з позначкою поясніть поняття, не називаючи його і не використовуючи спільнокореневі слова. (Наприклад, картки із зображеннями: засуха, гриб, горизонт, вулкан, гейзер, глобус, вода та ін.).

За окремими картками з позначкою зобразіть терміни з допомогою малюнків. Писати слова або літери заборонено. (Наприклад, картки із зображеннями: туман, тепло, планета, руда, трава, фотосинтез, температура, русло та ін.).

За окремими картками з позначкою покажіть слова жестами. (Наприклад, картки із зображеннями: карта, компас, озеро, небо, листопад, метеорит, материк, море та ін.);

Перед вами лежать кульки різного кольору з пластиліну. Уявіть, що білі – атоми Оксигену, сині – атоми Гідрогену, червоні – атоми Карбону. Атоми мають властивість сполучатися між собою. З'єднайте їх так, щоб отримати моделі молекул води H_2O , кисню O_2 , вуглекислого газу CO_2 , водню H_2 .

- Ваш корабель знесло течією. Зробіть крок назад.
- Ваш корабель знесло течією. Зробіть два кроки назад.
- Корабель потрапив на коралові рифи. Потрібен ремонт. Пропустіть хід.
- Сильний вітер приніс ваш корабель на один крок вперед.
- Сильний вітер приніс Ваш корабель на два кроки вперед.
- Повторіть рухи за капітаном. (Руханка від капітана).
- Зникло ціле місто. Від нього не залишилось жодних уламків, на нього ніхто не нападав. Чому воно зникло? (Льодяне місто розтало).
- Діти кидали у море різнокольорові камінці: сині, зелені, білі, жовті, чорні, червоні. Яких каменів немає у морі? (Сухих).
- На гілці дерева сидить дятел. Вам потрібно відпиляти гілку, не потурбувавши його. Як це зробити? (Дочекайтесь поки він відлітить).
- Побажання та передбачення. Прагніть до успіху і виглядайте так, немов ви його вже досягли.
- Побажання та передбачення. Яскрава пригода вже чекає на Вас.

- Побажання та передбачення. Визначтесь з кінцевою метою – і у вас з'явиться шанс на перемогу.

- Покажіть зграю птахів у польоті.
- Відомо, що з 1 кг деревини можна одержати 250 г паперу. Дізнайтесь, скільки деревини знадобиться, щоб виготовити підручник.

- Встановіть відповідність між зображенням предмета та його назвою, склавши пазли. (Наприклад: молекула кисню – O_2 , молекула вуглекислого газу – CO_2 , молекула води – H_2O , Карбон – C, Гідроген – H та ін.);

- «Жива» – «нежива» природа. (Визначте картинки живої та неживої природи).

- Встановіть відповідність між тілом та речовиною, з якої воно виготовлене.

- Напишіть, яке середовище життя організмів, поданих на малюнку. (малюнки із зразками).

- За картками назвати способи розділення сумішей. (Картки із зображенням способів розділення сумішей).

- Обчислити, скільки років живуть дерева. Береза живе 100 років. Евкالیпт – у 3,5 рази довше, ніж береза. Дуб – на 50 років більше, ніж евкالیпт. Секвойя – на 2600 років більше, ніж дуб.

- Скільки тварин ви бачите на малюнку? (малюнок із зображенням тварин).

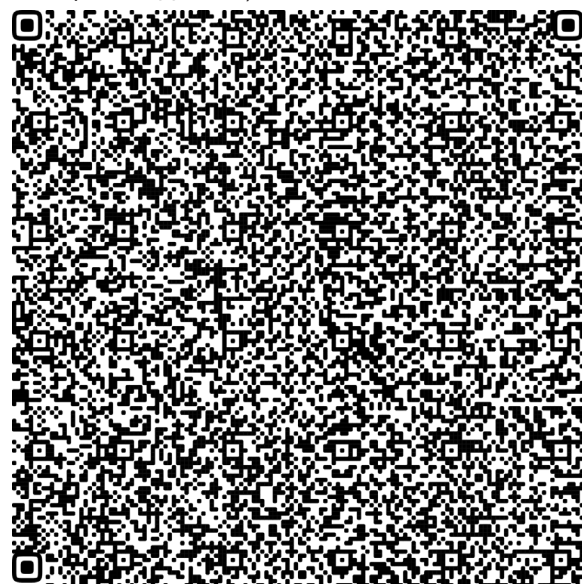
Розгадайте ребус (малюнок ребуса) типу:

У лісі липа росте до 420 років, а в міських умовах - у три рази менше. Скільки років може прожити липа в місті? Пояснити чому?

Валерій Данилович пригостив друзів варенням з лісових ягід. Знайти в ланцюжку назви ягід, з яких можна приготувати варення, та назви смертельно отруйних рослин.

МАЛИНА КОНВАЛІЯ ЧОРНИЦЯ ВОРОНЯЧЕ ОКО
ОЖИНА ОМЕЛАСУНИЦЯ ВОВЧЕЛИК ОБРУСНИ
ЦЯ БЕЛА ДОННА);

Потрібно навести порядок на вашому кораблі

- Посортуйте сміття. (Гра «Сортування сміття»).

- Поверніть одну тварину до старту.
- Відтворити картину. (Будь яка картина).

Завдання із позначкою «Корабель». На ваш корабель напали пірати. Віддайте одну тварину, або відбийтеся гарматою.

Завдання із позначкою «Корабель». На ваш корабель напали пірати. Віддайте дві тварини.

Завдання із позначкою «Корабель». На вас напали пірати. Відбийтеся гарматою.

Завдання із позначкою «Діамант». Ви маєте можливість повернути втрачену тварину.

Завдання із позначкою «Пліт». Використовуючи підручні матеріали виготовити пліт для переправи;

Завдання із позначкою «Пліт». Допливіть командою до острова. (Команді потрібно переміститься із зазначеної точки А до точки В).

Завдання із позначкою «Пліт». Переміститься на один хід вперед;

Виконати руханку за віршем, який закодований QR-кодом.

Виконати завдання за QR-кодом:

ПІДСУМКИ:

- Для 5 класу (простіший рівень)

1. Закінчи речення:
 - Я дізнався (дізналася), що природа...
 - Я можу допомогти тваринам, якщо...
 - Для мене найцікавішим було...

2. Склади правило-заповідь для людей: «Щоб зберегти природу, ми повинні...».

3. Намалюй маленький символ-знак охоронця природи (листочок, краплину води, пташку чи тварину).

- Для 6 класу (творчий і складніший рівень)

1. Уявіть себе капітаном корабля. Напишіть три закони команди мандрівників-дослідників, які допоможуть зберегти природу на шляху подорожі.

2. Створіть міні-пам'ятку для однокласників: «5 кроків, щоб бути другом природи».

3. Обговоріть у групах і запишіть одну ідею: Як ми можемо використати знання з природничих наук, щоб зробити наше місто чи село чистішим і безпечнішим для тварин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкоштовні онлайн-пазли. URL: <https://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=34237e2df0f9>
2. Планети Сонячної системи. URL: <https://learningapps.org/17132367>
3. Будова Землі. URL: <https://learningapps.org/16537531>.
4. Відеовікторина «Світ тварин». URL: <https://wordwall.net/ru/resource/15351091>
5. Звуки природи. Розвиток фонематичного слуху+розвиток зв'язного мовлення. URL: <https://learningapps.org/12372533>
6. Екологічна культура: вправа. URL: <https://learningapps.org/13614623>
7. Загадковий світ природи. URL: <https://learningapps.org/18302592>
8. Ланцюг живлення: вправа. URL: <https://learningapps.org/16813297>
9. Знайди рішення: вправа. URL: <https://learningapps.org/8992851>
10. Відеогра «Вірю—не вірю (рослини)». URL: <https://wordwall.net/ru/resource/16630090>
11. Бібліотека методичних матеріалів. URL: <https://vseosvita.ua/library/sortuvati-ce-prosto-piznavalna-gra-dla-doskilnat-125482.html>
12. "Татко": найкращі іграшки для розвитку малюка. URL: <https://tatko.com.ua/ua/p469849570-nastilna-gra-zooregata.html>

Л. П. Хлівнюк,

учитель початкових класів Кобриновогребельської ЗОШ I-II ступенів
Тальнівської районної ради

ЗРОСТАЙТЕ ДОБРИМИ ЛЮДЬМИ

УРОК ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ У 3 КЛАСІ

Мета:

розширювати коло читацьких інтересів, відкривати нові сторінки життя і творчості видатного педагога і письменника В.О.Сухомлинського, викликати бажання більше знати, наслідувати позитивні риси героїв прочитаних творів.

Розвивати вміння цілісно сприймати текст, узагальнювати, робити висновки і висловлювати свої міркування; удосконалювати навички виразного читання в особах.

Виховувати кращі людські риси: почуття доброти, любові та поваги до рідних, своїх друзів, своєї Батьківщини, свого народу.

Обладнання: портрет В.О.Сухомлинського, книжки «Казки школи під голубим небом» «Чиста криниця», «Пшеничний колосок», ілюстрації до творів, дитячі малюнки до прочитаних творів, картки-цеглинки зі словами, фотографії та ілюстрації про життєвий і творчий шлях письменника, картки- завдання для роботи в парах.

Запис на дошці:

«Хто людям добра бажає, той і собі має».

Хід уроку

1. Організація класу.

*Доброго ранку, доброго дня
зичим здоров'я, щастя, добра.*

2. Мотивація навчальної діяльності.**Оголошення теми і завдань уроку.**

Учитель. Діти, про те, що сьогодні в нас буде урок позакласного читання за творами В.О.Сухомлинського, ви знали заздалегідь. Я впевнена, що ви всі добре готувалися, прислухалися до моїх порад і рекомендацій.

На уроках читання ми вже знайомилися з деякими його творами: оповіданнями і казками, а сьогодні ми спробуємо відкрити для себе нові сторінки життя і творчості Василя Олександровича, постараємось співпереживати з героями оповідань, уявити себе на їх місці, будемо вчитись виразно читати в особах і давати характеристику дійовим особам, робити висновки, чітко висловлювати своє міркування.

Вступна бесіда.

Учитель. Дорогі діти! Ми з вами навчаємось у гарній світлій школі, живемо всі у великих, гарних, просторих будинках, де багато кімнат, де є ваша кімната, ваш учнівський куточок. Все це створили для вас ваші рідні: мами, тата, бабусі, дідуся. Вони піклуються про вас, щоб вам було добре, щоб ви росли здорові, щасливі, щоб виросли добрими, хорошими людьми.

Ви ще хоч і маленькі, але вже зараз повинні в усьому їм допомагати і приносити їм лише радість, рости вдячними синочками і донечками. Сьогодні на уроці ми теж постараємось разом збудувати наш спільний дім. Будуватимемо ми його із «цеглинок-слів», які ви приготували, читаючи вдома твори В.О.Сухомлинського.

Будь-який будинок починають будувати із визначення місця, площі під забудову. У нас таким місцем за планом є ось таке поле (лист пінопласту 1м х1м). Спочатку будівельники копають котлаван, кладуть підмурок із каменю, граніту, щоб надійно стояли стіни будівлі. Таким підмурком у нас буде інформація про життєвий і творчий шлях В.О.Сухомлинського, про твори, які ми читали з «Читанки». Перші «камінці» кладуть хлопчики.

(На аркушах картону написані відомості про письменника, а на другій стороні - висновок. Картон бажано взяти кольоровий, бо білими будуть цеглини стін будинку).

Робота над новим матеріалом.**1. Побудова «Асоціативного куща»**

В.О.Сухомлинський народився в 1918 р. в с. Василівка Кіровоградської обл. в селянській родині. Ріс допитливим хлопчиком, любив малювати, спостерігати. Купити зошита чи олівці, пензлика чи фарби, можна було лише за зібрані лікарські рослини. Цілими днями він пропадав у лісі. За склянку насіння акації одержував 2 зошити, а за фарбами ходив аж у м. Кременчук за 35км.

Вчився добре, допомагав однокласникам, особливо з математики. Його всі в класі любили. Він радив друзям, що усні завдання можна вивчити, йдучи додому. Дорогою пригадувати, що розповідав учитель на уроці.

В. О. Сухомлинський закінчив Кременчуцький педагогічний інститут і працював вчителем української мови і літератури, був завучем.

Василь Олександрович – учасник Великої Вітчизняної війни, був поранений, повернувся додому, довго лікувався, і в 1948 році став директором школи у сусідньому с. Павлиш. Він дуже любив свою маму Оксану Юдівну, вона жила за 7 км у сусідньому селі.

Василь Олександрович багато уроків проводив у саду, серед природи під Блакитним небом, вчив учнів складати казки. Написав для дітей збірку, яка так і називається «Казки школи під блакитним небом». У нього був син Сергій і дочка Ольга, він вчив їх добра. Всі герої казок і оповідань - це його діти та учні школи.

Понад 35 років Сухомлинський працював учителем і директором школи, був письменником. Написав майже 1500 художніх творів: казок, оповідань, легенд, новел. 2 березня 1970р. його не стало.

Василь Олександрович був доброю людиною і прагнув, щоб його вихованці та й усі діти виростили чуйними, добрими, працьовитими, любили і поважали своїх батьків, свою Батьківщину. Він збудував «Школу Радості».

(Діти читають біографічні дані, і самі ставлять слова – «цеглинки» на будівельному полі, а вчитель вішає на дошці фотографії, ілюстрації про життя В.О.Сухомлинського).

В.О.Сухомлинський 1918-1970	Вчитель Директор школи	Любив дітей	Письменник Написав майже 1500 творів	Вчив добра
--------------------------------	---------------------------	----------------	---	------------

2. «Мозковий штурм»

- А які твори ми вже вчили на уроках читання?

- «Як Наталя у лисиці хитринку виманила».
- «Дідова колиска».
- «Сьома дочка».
- «Покинуте кошеня».
- «Як же це було без мене»
- «По волосинці».
- «Горбатенька дівчинка».
- - Пригадайте зміст цих оповідань і дайте відповіді на запитання:

Петрик побачив велике гніздо... («По волосинці»)

Притулилось воно до куща, тремтить .. («Покинуте котеня»)

Ти снилась мені, як троянді сниться краплина роси ... («Сьома дочка»).

3. Обговорення прочитаних творів.

Діти по черзі розповідають зміст прочитаних вдома творів, показують малюнок до прочитаного твору, висловлюють своє міркування, роблять висновок про те, чого вчить це оповідання, чим сподобалось. Кожен учень, давши відповідь на запитання, кладе свою «цеглинка» — слово у будівництво дому. (Чіпляє листок на пінопласт). (Див. таб.1).

Таблиця 1

Назва твору	Чого навчас («цеглинка»-слово)
«Ледача подушка»	Бути працьовитим
«Страшний черв'ячок»	Не бути скупим
«Лялька з відбитою рукою»	Бути вірним другом
«Пихатий півень»	Не хвалитись
«Суниці для Наталі»	Дружити з однокласниками
«Тихо, бабуся відпочиває»	Поважати старших
«Скажи людині «Доброго дня»	Бути ввічливим
«Соромно перед соловейком»	Бути совісним

Музична пауза. Фізкультхвилинка

Дім збудуємо ми залюбки, (показують на будинок)

бо читали цікаві книжки. (на книжки)

Відпочинем і знову читать. (танцювальні рухи)

Стіни зводить і дах накривать, (руки вгору, присідають)

6. Продовження роботи над творами.

Підготовлений учень читає оповідання «Звичайна людина», решта слухають.

Потім за цим твором проводжу гру «Так чи ні».

- У хатинці жили дідусь з онучкою? (Ні)

- Чи допоміг їй перший подорожній? (Ні)

Другий подорожній був байдужою людиною? (Так)

Чи можна назвати перших подорожніх добрими людьми? (Ні)

Чи був третій подорожній звичайною людиною? (Так) Чого вчить цей твір? .

Ставимо цеглинка-слово

Бути людям

Робота в парах

	Назва твору	Завдання	Чого навчас
1 пара	«Все безкоштовно»	Прочитати в особах	Бути вдячним
2 пара	«Чому ж ти вчора не шукав моїх окулярів?»	Зачитати здивування бабусі	Бути чесним
3 пара	«Забудькуватий Мишко»	Зачитати розмову вчительки і Мишка	Бути правдивим
4 пара	«Чванькувата літера Я»	Зачитати розмову Мудрого чоловіка і Я	Бути скромним

Діти так парами кладуть «цеглинки»- слова.

3) Перевіряю, які ще твори прочитали із рекомендованих. Читаю уривки, діти називають назву оповідання і роблять висновок про те, чого вчить нас автор. А як би ви зробили?

Уривок твору	Назва твору	Чого навчас («цеглинки»-слова)
- Чого ж їм ще не вистачає? А чого саме не збагну...	«Добре слово»	Бути добрим
- Ми з одного борошна, з одного тіста...	«Хліб і сухар»	Берегти хліб
- Катруся зустріла Петька і Грицька, поділилася радістю	«Наш тато одужав»	Бути милосердним
- І від гніву очі перестали плакати...	«Як Петрик розгнівався»	Бути хоробрим
- Скільки ж треба вилити під кожну яблунку...	«Є ще одне найніжніше деревце»	Бути щедрим
- Піди в поле, зірви колосок...	«Пшеничний колосок»	Любити свою Батьківщину
- Заходить чоловік з чорною бородою...	«Татусь - це не лише борода»	Любити і поважати батьків

Діти несуть «цеглинки»-слова, завершуємо будівництво стін.

Читаємо хором всі вислови (їх 20).

Ось ми і побудували незвичайний будинок, але треба ще і дах зробити. Назвемо його «Дім доброти». Давайте, діти, будемо дотримуватися цих моральних якостей, правильно ставитися один до одного. Адже, коли між людьми панує доброта, то тоді і жити веселіше.

ДІМ ДОБРОТИ

Бути милосердним	Бути хоробрим	Бути щедрим	Любити і поважати батьків	Любити свою Батьківщину
Бути чесним	Бути правдивим	Бути скромним	Бути добрим	Берегти хліб
Поважати старших	Бути ввічливим	Бути совісним	Бути людяним	Бути вдячним
Бути працьовитим	Не бути скупим	Бути вірним другом	Не вихвалитись	Дружити з однокласниками
В.О.Сухомлинський 1918-1970р.	Вчитель Директор школи	Любив дітей	Письменник Написав майже 1500 творів	Вчив добра

4) - Діти в нас на Україні є такий гарний звичай: садити квіти біля будинків. Дуже приємно, коли хата потопає в барвистих клумбах. То ж і ми посадимо першу квітку на нашій клумбі. Вона зацвіте тими прислів'ями про доброту, які ви приготували.

(Кожен учень зачитує прислів'я і чіпляє пелюстку, листочок з написаним прислів'ям на кольоровому папері)

1. СТАВСЯ ДО ЛЮДЕЙ ТАК, ЯК БИ ТИ ХОТІВ,
ЩОБ СТАВИЛИСЯ ДО ТЕБЕ.
2. ДОБРИЙ ЧОЛОВІК ЛИШЕ ДОБРО РОБИТЬ.
3. ЗРОБИШ ДОБРО НЕ КАЙСЯ, ЗРОБИШ ЛИХО - НАЧУВАЙСЯ.
4. ХТО ЛЮДЯМ ДОБРА БАЖАЄ, ТОЙ І СОБІ ДОБРО МАЄ.
5. З ДОБРИМ ДРУЖИСЬ, А ЛИХОГО
СТЕРЕЖИСЬ.
6. УСЕ ДОБРЕ ПЕРЕЙМАЙ, А ЗЛА
УНИКАЙ.
7. ТОЙ МЕНІ БРАТ, ХТО МОЄМУ
ДОБРУ РАД.
8. ЗА ДОБРО ПЛАТЯТЬ ДОБРОМ.

Всі подорожні побачать наш будинок,
клумбу, прочитають вислови, прислів'я,
завітають до нас у гості, і теж подобришають.

Живи в такому домі, дитино
Даруй людям радість, тепло
І пам'ятай: ти Людина.
Вчись, думай, твори добро!

Учень

На доброти існує світ
Із добротою пахне хліб
І мирне небо- в школу йти
Це також вияв доброти.
І до людей любовь свята-
Це чистота і доброта!

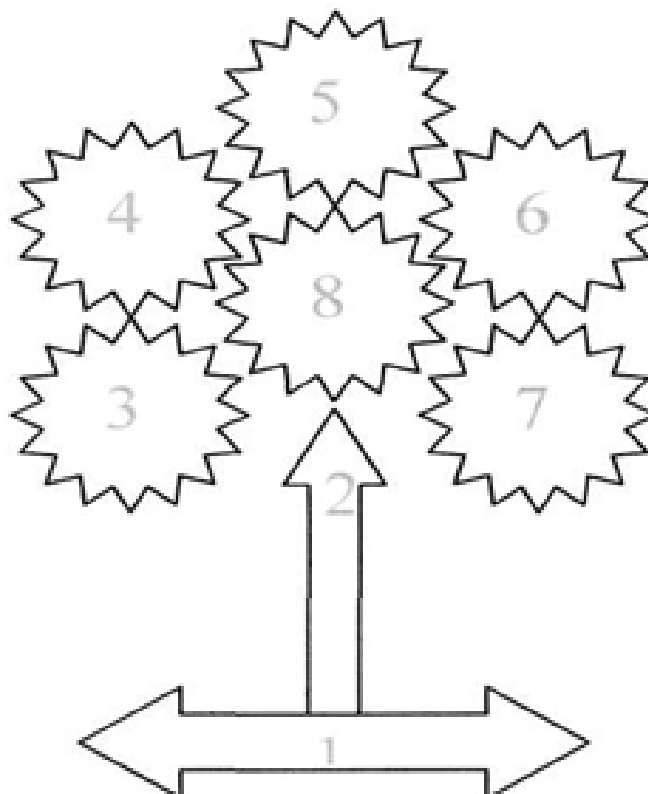
Підсумок уроку.

Чи сподобався вам урок? Які риси характеру ви б узяли від героїв прочитаних творів?

Діти, я вірю, що ви і надалі читатимете твори В.О.Сухомлинського і зростатимете добрими людьми. Давайте заспіваємо:

Ось такий у нас Дім Доброти, збудували його я і ти.

Будем жити у ньому разом – щоб добро панувало над злом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5-ти т. Київ: Рад. Школа, 1976.
2. Сухомлинський В. О. Свіжий вітер казки. Початкова школа. 1990. №9. С.65-72.
3. Сухомлинський В. О. Пшеничний колосок. Київ: Веселка, 1985. 33с.
4. Сухомлинський В. О. Квітка сонця: Притчі. казки, оповідання. Харків: ВД «Школа», 2009, 240с.
5. Сухомлинський В. О. Чиста криниця. Київ: Веселка. 1993.
6. Сухомлинський В. О. Гаряча квітка. Київ: Веселка, 1978.

Л. І. Глиб,

вихователь дошкільного навчального закладу (ясла-садок) комбінованого типу №41 «Дударик» Черкаської міської ради

STEAM-ПОТЕНЦІАЛ БЛОКІВ ДЬЕНЕША У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Дитина пізнає світ не через слова, а через дії. І тільки тоді, коли вона сама відкриває закономірність, знання стає її власним.

Золтан Дьєнеш

Нові Державні освітні стандарти, основою яких є формування базових компетентностей особистості, потребують застосування дієвих педагогічних підходів. Одним із найефективніших напрямів, що забезпечує реалізацію інноваційних підходів у системі дошкільної освіти, є **STEM-освіта** (Science, Technology, Engineering, Mathematics). Вона спрямована на формування в дітей дошкільного віку умінь мислити системно, експериментувати, аналізувати та робити висновки. Дієвим інструментом щодо реалізації STEM-підходу в дошкільній є **блоки Золтана Дьєнеша** – унікальний дидактичний матеріал, який поєднує ігрову, логічну, математичну та дослідницьку складові [1]. Адже ігри – це потужний освітній засіб, який стимулює практично-інтелектуальний розвиток дітей, не обмежуючи свободу експериментування, розвиває уяву та навички спілкування, допомагає жити у світі фантазій, розвиває здатність до самовираження [2]. *Заглянемо в історію створення інтелектуальної гри.*

Блоки Дьєнеша: історія створення та філософія

У середині XX століття педагогічна наука активно шукала ефективні засоби для розвитку логічного мислення. Традиційне навчання на той час було здебільшого орієнтоване на запам'ятовування та відтворення, а не на глибоке розуміння.

Саме в цей період, коли назріла необхідність зробити математику більш доступною та зрозумілою для дітей, угорський математик і педагог Золтан Пауль Дьєнеш почав активно просувати свій структурний підхід. Основна ідея Дьєнеша полягала в тому, що математичні структури та закономірності мають засвоюватися дитиною через активну, чуттєву, ігрову діяльність.

Вчений [Золтан Дьєнеш] був схильний до думки, що складні, абстрактні ідеї, такі як множини, операції та логіка, можна «втїлити» у конкретних фізичних об'єктах, з якими дитина може маніпулювати. Звідси й виник його знаменитий принцип «Навчання через гру, пісні та танці» та створення цілої низки дидактичних матеріалів. Серед них найбільш відомі мультибазові блоки (Base Ten) для навчання позиційних систем числення та, власне, логічні блоки [Дьєнеша].

У 1950-1960-х роках Золтан Дьєнеш активно співпрацював з освітніми центрами у Великій Британії, Канаді та Франції, де впроваджував свої педагогічні ідеї та прагнув створити матеріали, що допомагають дітям осмислити абстрактні математичні поняття через конкретні дії. І як результат наполегливої діяльності, Золтан Дьєнеш запропонував концепцію навчання через діяльність. Спираючись на ідеї Ж. Піаже про стадії когнітивного розвитку, він розробив дидактичний матеріал, який поєднує сенсорне сприймання, логічні операції та гру. Так світ побачив відомі дотепер логічні блоки, або блоки Дьєнеша [7].

Логічні блоки містять 48 фігур, що є повним набором, де кожна з чотирьох ознак *форма*: коло,

квадрат, прямокутник, трикутник, шестикутник; *колір*: червоний, синій, жовтий; *розмір*: великий, малий; *товщина*: товстий, тонкий, представлена у всіх можливих комбінаціях. Ця конструкція є ідеальною моделлю для роботи з логічними операціями та множинами. Саме **варіювання ознак** створює безліч можливостей для класифікації, порівняння, аналізу та узагальнення – тобто, для розвитку логічного мислення у дітей.

Освітня цінність блоків Золтана Дьєнеша виходить далеко за межі традиційної математики та охоплює розвиток ключових навичок, необхідних у сучасному світі, а саме:

розвиток сенсорного сприйняття: робота з блоками формує у дітей здатність помічати й розрізняти властивості предметів – колір, форму, розмір, товщину. Це стає основою **сенсорної культури**, важливої для пізнання та мовленнєвого розвитку;

формування логічного мислення: діти вчаться виділяти ознаки, встановлювати подібність і відмінність, порівнювати предмети за кількома ознаками. Так розвиваються **операції аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення**. Блоки допомагають засвоювати поняття «однаковий», «різний», «підходить – не підходить», «умова», «ознака» та ін.;

розвиток алгоритмічного мислення: робота з блоками стимулює перехід від наочно-дієвого мислення до абстрактного та символічного: дитина розкладає фігуру на складові властивості (аналіз) і збирає їх в єдине ціле при її описі (синтез); кодування та декодування: введення карток-символів (кодування властивостей та їхнього заперечення) допомагає дитині перейти від маніпуляції об'єктом до роботи з абстрактним знаком; побудова ланцюжків, де кожна наступна фігура відрізняється від попередньої за заданою кількістю ознак, формує основу алгоритмічного підходу.

стимулювання мовленнєвого розвитку: під час гри з блоками педагог заохочує дітей до **словесного опису своїх дій**: «малий синій квадрат», «тонке жовте коло» тощо. Це формує граматичну правильність мовлення, збагачує словниковий запас, розвиває зв'язне мовлення та ін.;

розвиток творчості та уяви: ігри з блоками заохочують дітей до **створення креативних та** пошуку власних способів розв'язання завдань. Відбувається поєднання логічного та креативного мислення;

соціалізація та формування комунікативних умінь: під час групових занять діти вчаться **висловлювати думку, комунікувати, домовлятися, аргументувати свої рішення**, діяти за правилами. Це формує основи культури спілкування та співпраці та ін. [5].

У площині педагогіки провідні дослідники виокремлюють **педагогічні принципи, закладені у методику** Золтана Дьєнеша, такі як:

- **принцип активного навчання:** дитина не отримує знання у готовому вигляді, а набуває їх у процесі гри;

- **принцип варіативності:** кожне завдання має кілька шляхів розв'язання, що стимулює гнучкість мислення;

- **принцип переходу від конкретного до абстрактного:** від дій із предметами – до розуміння логічних закономірностей;

- **принцип послідовності:** навчання організовується за етапами, що відповідають віковим особливостям дітей;

- **принцип гри:** гра виступає основним видом діяльності, через який дитина навчається природно й без примусу [6].

Ретельний аналіз науково-методичної літератури дає змогу зауважити, що Золтан Дьєнеш розробив унікальну методику, яка передбачає систему ігор, що поступово ускладнюються, переходячи від сенсорного сприйняття до логічного мислення.

Пропонуємо опис дидактичних ігор, які ілюструють поступову послідовність роботи з блоками Дьєнєша: від простого сприйняття ознак до побудови правил і абстракцій [3-6].

«Ознайомся з фігурою»

Мета: сформувати первинне уявлення про форму, колір, розмір, товщину.

Вік: 3-4 роки.

Матеріали: весь набір блоків у мішечку, килимок.

Час: 8-12 хв.

Хід гри

Діти сідають у коло, вихователь показує один блок, називає його (наприклад, «великий червоний квадрат») і дає потримати.

По черзі кожна дитина дістає один блок із мішечка (не дивлячись) і описує, що відчула (за формою, на дотик, товщина).

Після 4-5 спроб вихователь проводить групову бесіду: «Які фігури ми відчули? Яка з них була найбільша? Яка – найменша?»

Очікуваний результат: діти коректно імітують базову назву ознаки («трикутник», «квадрат», «малий», «тонкий» та ін.).

«Знайди пару»

Мета: навчити порівнювати й підбирати пари за однією ознакою.

Вік: 3-5 років.

Матеріали: 12-16 блоків (по кілька однакових форм/кольорів).

Час: 10-15 хв.

Хід гри

Розкласти блоки на килимку лицьовою стороною догори.

Завдання: знайти і скласти у пару всі блоки одного кольору (або форми).

Після завершення – проговорити критерій відбору: «Чому ти обрав ці дві фігури?», «А чому ці не підходять?», «Чим вони відрізняються?» та ін.

Очікуваний результат: уміння виокремлювати ознаку й об'єднувати вибір.

Варіант ускладнення: попросити знайти фігури за двома ознаками (наприклад, «малий синій квадрат»).

«Хто зайвий?»

Мета: формувати здатність помічати відмінності та виділяти «зайвий» елемент.

Вік: 4-5 років.

Матеріали: 6–8 блоків; картки з інструкціями.

Час: 10-12 хв.

Хід гри

Класифікувати групу блоків так, щоб один відрізнявся від інших за однією ознакою (наприклад, усі червоні, але один синій).

Завдання для дітей – знайти зайвий і пояснити, за якою ознакою фігура відрізняється.

Поступово ускладнювати: зайвий відрізняється за двома ознаками.

Очікуваний результат: діти називають ознаку й аргументують вибір.

Диференціація: додати опцію для розвитку мовлення «поясни іншій дитині».

«Розклади за правилом»

Мета: навчити слідувати правилам класифікації (одна ознака → дві ознаки).

Вік: 4-6 років.

Матеріали: набір блоків; дві (або три) коробки/картки як «критерії».

Час: 15-20 хв.

Хід гри

Вихователь пояснює: «Класифікуємо за кольором: у цю коробку – червоні, а в цю – сині».

Діти складають блоки. Коли завдання виконано, педагог змінює правило без попередження (наприклад, «тепер сортуємо за формою – квадрати складаємо в цю коробку, а трикутники – в цю»).

Після кількох змін варто обговорити з дітьми: як змінювався процес, що було важче, що вдавалось легше та ін.

Очікуваний результат: гнучкість мислення, уважність, вміння переключати увагу.

Ускладнення: кілька одночасних критеріїв (наприклад, колір + розмір).

«Відгадай умову»

Мета: розвивати дедуктивне мислення – діти самі встановлюють правило вибору.

Вік: 5-6 років.

Матеріали: серія підготовлених наборів блоків, де вибрані фігури підпорядковані певному правилу (наприклад: «всі великі жовті або всі тонкі трикутники»).

Час: 15-25 хв.

Хід гри

Вихователь демонструє 6-8 фігур, просить дітей визначити, що в них спільного.

Діти проговорюють свої думки, вихователь перевіряє, додаючи або замінюючи фігури.

Після формування умови – попросить дітей підібрати інші фігури, що підпадають під умову.

Очікуваний результат: формулювання простих правил, аргументація вибору.

Порада: задавайте дітям відкриті запитання («Чому ти так вирішив?», «Чому саме ці фігури підібрав?», «А чому інші фігури сюди не підходять?» та ін.).

«Продовж ряд»

Мета: навчити розпізнавати і продовжувати ряди за закономірністю (алгоритмічне мислення).

Вік: 5-6 років.

Матеріали: блоки для утворення рядів.

Час: 15-20 хв.

Хід гри

Показати послідовність (наприклад: великий синій квадрат – маленький червоний трикутник – великий синій прямокутник та ін.).

Діти мають поставити потрібну фігуру на місце пропуску.

Починати з простого повторення (ABAB), далі ускладнювати (наприклад, AAB AAB, або зміна по двох ознаках).

Очікуваний результат: вміння знаходити закономірність ряду і відтворювати її.

Варіанти: створення рядів у кілька рівнів (наприклад, колір + форма + розмір).

«Закодуй – розкодуй»

Мета: ввести ідею кодування інформації через набір ознак – перехід до абстрактного позначення.

Вік: 5-7 років.

Матеріали: картки з умовними позначками (наприклад: ■ = квадрат, ● = коло; ▲ = трикутник), блоки.

Час: 20-25 хв.

Хід гри

Вихователь показує код: наприклад, «■ синій – означає: візьми великий синій квадрат».

Діти отримують набори кодів і мають скласти фігури відповідно до них.

Варіант для групи: одна команда складає код, інша – розшифровує.

Очікуваний результат: розвиток абстрактного мислення, умінь працювати з позначеннями.

Ускладнення: коди з декількох символів (■+▲ = певна композиція).

«Створи правило і випробуй»

Мета: діти формулюють власні правила відбору і перевіряють їх.

Вік: 5-7 років.

Матеріали: блоки; папірці для записів.

Час: 20-30 хв.

Хід гри

Кожна дитина (або пара) вигадує правило (наприклад, «всі фігури, які мають трикутну форму або всі фігури товсті»).

Інші діти перевіряють правило, підбираючи фігури, що йому відповідають.

Обговорення: чи дотримувались діти правила, як можна змінити правило, щоб воно було точнішим, чи складно було слідувати правилу? та ін.

Очікуваний результат: формулювання точних логічних правил, уважність, вміння комунікувати.

Рекомендація: заохочувати дітей формулювати правила чітко і зрозуміло.

«Модель»

Мета: навчити будувати моделі, узагальнювати властивості групи предметів.

Вік: 6-7 років.

Матеріали: блоки; аркуш паперу для схеми.

Час: 25-30 хв.

Хід гри

Діти отримують завдання: «Побудуй місто, де в кожному будинку живуть лише тоненькі сині фігури».

Вони мають спроектувати «місто» (розташування будинків), пояснити, чому так розподілили, чому саме так розташовані фігури та ін.

Презентація моделей, порівняння, обговорення дотримання умови побудови.

Очікуваний результат: застосування знань в проєктній діяльності, планування, аргументація, технічна творчість.

«Ігрова задача: хто приніс сюрприз?»

Мета: застосувати весь набір навичок у комбінованому логічному завданні.

Вік: 6-7 років.

Матеріали: набір блоків; картки з підказками (логічними умовами).

Час: 30-40 хв.

Приклад задачі: «У коробках А, В, С лежать блоки. У коробці А – лише тоненькі фігури. У коробці В – лише червоні або великі. У коробці С – немає трикутників. Хто поклав у коробку сюрприз (малий синій трикутник)? Де він може лежати?»

Хід гри

Зачитування дітям умов.

Діти розподіляють можливі варіанти по коробках. Обговорення та пояснення.

Очікуваний результат: комбінування кількох ознак, застосування знань в проєктній діяльності, планування, аргументація, технічна творчість.

Зв'язок блоків Дьєнеша зі STEAM-освітою

Цей зв'язок є прямим і фундаментальним, оскільки блоки виступають ідеальним інструментом для розвитку ключових мисленнєвих операцій, необхідних у науці, технологіях, інженерії та математиці.

Блоки Дьєнеша (форма, колір, розмір, товщина) роблять абстрактні ідеї (множини, логіка, класифікація) конкретними та доступними через гру, що відповідає практичній філософії STEAM. Вони розвивають такі важливі аспекти:

Математика (M): Формують основи теорії множин (перетин, об'єднання) та логічних операцій ("і", "або", "не"), що є ядром математичної грамотності.

Технології та Інженерія (T & E): Сприяють розвитку алгоритмічного мислення (покрокове складання логічних ланцюжків) та кодування (використання карток-властивостей для опису об'єктів). Це є базою для майбутнього вивчення програмування та проєктування.

Наука (S): Розвивають навички аналізу, порівняння та класифікації, вчать висувати та перевіряти гіпотези (наприклад, "яка фігура тут пропущена?"). Це є основою наукового методу дослідження.

Яким чином можна здійснювати інтеграцію у різні компоненти STEM? Даємо поради:

S (Science – наука)

- Залучайте дітей до **дослідницьких спостережень**: які блоки тонуть у воді, як змінюється конструкція, якщо додати інший елемент.

- Організуйте міні-досліди: «Які блоки мають **спільні властивості**?», «Як **знайти закономірність серед фігур**?».

T (Technology – технології)

- Використовуйте **цифрові інструменти** (інтерактивні дошки, планшети), де діти можуть моделювати фігури з віртуальних блоків.

- Порівнюйте реальні й цифрові моделі, стимулюючи розвиток аналітичного мислення.

E (Engineering – інженерія)

- Створюйте **інженерні виклики**: «Побудуй вежу, щоб вона не впала», «Склади фігуру за схемою», «Збудуй міст із фігур однієї форми, але різного кольору».

- Заохочуйте дітей **планувати, передбачати результат, виправляти помилки** – це формує навички конструктивного мислення.

A (Art – Мистецтво)

- Поеднуйте блоки з творчістю: створюйте **візерунки, орнаменти, симетричні композиції**.

- Обговорюйте, як змінюється малюнок при зміні форми чи кольору.

Такі завдання сприяють розвитку естетичного сприйняття, кольороорозрізнєння, почуття ритму.

M (Mathematics – Математика)

- Використовуйте блоки для **ознайомлення з поняттями**: «форма», «розмір», «колір», «товщина», «кількість ознак» та ін.

- Розвивайте критичне та **аналітичне мислення** через вправи: «Знайди зайвий блок», «Добери пару за однією ознакою», «Склади групу за трьома спільними властивостями» та ін.[1].

Таким чином, інтеграція блоків Золтана Пауля Дьєнеша у STEM-середовище закладу дошкільної освіти забезпечить розвиток ключових компетентностей у дітей дошкільного віку: математичної грамотності, ініціативності, технічної творчості, критичного мислення, умінь працювати в команді, застосовувати знання на практиці та ін. А їх систематичне використання у педагогічній практиці сприятиме створенню сучасного, пізнавального освітнього простору у закладі дошкільної освіти, де кожна дитина зможе проявити свою активність, допитливість та інтелектуальну ініціативу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В.З. Цілісна наукова картина світу як елемент STREAM-освіти дошкільників. Освіта дітей раннього та дошкільного віку в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку : Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (10–12 червня 2021 року) / за заг. ред. О. С. Семенова. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2021. 164 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. URL : <https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2021/01/nakaz-33-bazovyy-komponent-doshk-osv.pdf>

3. Герасимюк З. Блоки З. Дьєнеша як інноваційна технологія формування логіко-математичної компетентності. *НАУКА. ОСВІТА. МОЛОДЬ*. 2023. С. 73-76.

4. Гнізділова, О. А., Гришко, О. І., Клевака, Л. П. Розвиток у дітей дошкільного віку логіко-математичних уявлень та умінь у процесі використання логічних блоків Дьєнеша та паличок Кюїзенера. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: "Педагогічні науки", (4). 2021. С. 199-206.

5. Клак В. О. Психологічні особливості розвитку логічного мислення дітей дошкільного віку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, серпень 2019. № 9. С. 21–25.

6. Митник О., Задніпрянець С. Розвиваємо мислення: блоки Дьєнеша. *Дошкільне виховання*. 2016. №10. С. 4-7.

7. Ясенюк С., Котненко А. Блоки Дьєнеша для логіко-математичного розвитку дітей. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. №5. С. 59–64.

Н.В. Томенко,

вихователь дошкільного навчального закладу (ясла-садок) №87 «Дельфін» Черкаської міської ради

ДИДАКТИЧНІ ПАЛИЧКИ Ж. КЮІЗЕНЕРА – ЕФЕКТИВНИЙ ТА БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ В АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком усіх галузей і напрямів. Відповідно, суттєвих змін зазнає сьогодні і система освіти, головною метою якої є приведення освітніх галузей до того рівня, який відповідав би вимогам соціуму та держави, де математичні знання посідають одне з пріоритетних місць. Відповідно, дошкільне дитинство є важливим і сприятливим періодом для розвитку математичних уявлень, адже від того як буде закладено елементарні математичні уявлення значною мірою залежить весь подальший шлях математичного розвитку дитини.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні особливу увагу приділяє математичному розвитку дитини. Відповідні положення окреслені в освітньому напрямі «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»[1]. Таким чином, на законодавчому рівні передбачено необхідне підґрунтя до створення відповідних умов для формування початкових математичних уявлень у дітей дошкільного віку.

Питання математичного розвитку дітей дошкільного віку своїм корінням сягає у народну і класичну педагогіку. Різнманітні лічилки, прислів'я, приказки, загадки, потішки були хорошим матеріалом у навчанні дітей рахунку, дозволяли сформувати у дитини поняття про числа, форми, величини та час. Так, Я. А. Каменський (1592-1670) у книзі «Материнська школа» рекомендує ще до школи навчати дитину рахунку в межах двадцяти, вмінню розрізняти числа більші-менші, парні-непарні, порівнювати предмети

за величиною, впізнавати і називати деякі геометричні фігури, користуватися в практичній діяльності одиницями виміру: дюйм, п'ядь, крок, фунт і ін. Питання змісту методів навчання математики дітей дошкільного віку та формування у них знань про розмір, вимір, час і простір можна знайти у педагогічних працях Я. А. Коменського, М. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинського, Ф. Фребеля та ін. [5].

Початок ХХІ століття став визначним для наукових пошуків у теорії та методиці розвитку математичних уявлень у дітей дошкільного віку. Розробка і впровадження в практику ефективних дидактичних засобів та розвиваючих методів дозволяє педагогам урізноманітнити заняття з дітьми, знайомити зі складними, абстрактними математичними поняттями в доступній малюкам формі. Тому в педагогічній практиці сучасного закладу дошкільної освіти кольорові палички Кюїзенера з їх орієнтацією на особистісно-орієнтований підхід посідають чільне місце.

Джордж Кюїзенер (1891–1976) – бельгійський математик, автор унікальної методики, ім'ям якого вона і була названа. У 1952 році він опублікував книгу «Числа і кольори», присвячену своїй методиці. Палички Дж. Кюїзенера (Cuisenaire rods) називають ще «кольоровими паличками», «кольоровими числами», «кольоровими лінійками», «рахунковими паличками» [5].

Ефективне застосування паличок Дж. Кюїзенера можливо в поєднанні з іншими засобами, дидактичними

матеріалами (наприклад, з логічними блоками), а також і самостійно. Палички, як і інші дидактичні засоби розвитку математичних уявлень у дітей є одночасно знаряддям професійної діяльності педагога та інструментом розвитку навчально-пізнавальної діяльності дитини. Значну роль даний дидактичний матеріал посідає в реалізації принципу наочності, поданні складних абстрактних математичних понять у доступній формі, в оволодінні способами дій, необхідних для формування у дітей елементарних математичних уявлень. Необхідними «кольорові числа» є і для накопичення чуттєвого досвіду дитиною, поступового переходу від матеріального до матеріалізованого, від конкретного до абстрактного, для розвитку бажання оволодіти числом, лічбою, вимірюванням, простими обчисленнями та ін. [6].

Палички Дж. Кюізенера як дидактичний засіб в повній мірі відповідають специфіці та особливостям елементарних математичних уявлень, сформованих у дошкільнят, а також їх віковим можливостям. І саме робота з паличками дозволяє перевести практичні зовнішні дії у внутрішній стан, створити повне, чітке і в той же час досить узагальнене уявлення про поняття.

З математичної точки зору «палички Дж. Кюізенера» – це певний простір, в якому легко утворюються відносини порядку. Використання «чисел в кольорі» дає змогу розвивати у дітей дошкільного віку уявлення про число на основі рахунку і вимірювання. Як відомо, саме таке уявлення про число є найбільш повноцінним.

Класичний набір містить 241 паличку; кожна паличка являє собою прямокутний паралелепіпед з поперечним перетином, рівним 1 см^2 . У наборі містяться палички десяти кольорів. Палички різних кольорів мають різну довжину – від 1 до 10 см. Кожна паличка – це число, виражене кольором і величиною, тобто довжиною у сантиметрах. Близькі один одному за кольором палички об'єднуються в одне «сімейство», або клас.

Підбір паличок в одне «сімейство» (клас) відбувається не випадково, а пов'язаний з певним співвідношенням їх за величиною. Наприклад, у «сімейство червоних» входять числа, кратні двом, «сімейство зелених» складається з чисел, кратних трьом; числа, кратні п'яти, позначені відтінками жовтого кольору. Кубик білого кольору («сімейство білих») ціле число, а число 7 позначено чорним кольором, утворюючи окреме «сімейство» [7].

Довжина і кольори, в які забарвлені палички, залежать від числових відносин, обумовлених простими числами першого десятка натурального ряду чисел. За допомогою кольорових паличок, дітей також легко підвести до усвідомлення співвідношень «більше-менше», «більше-менше на ...», навчити ділитися ціле на частини і вимірювати об'єкти.

Як дидактичний матеріал «кольорові числа» дають можливість малюкам опанувати арифметичні дії додавання, віднімання, множення і ділення, організувати роботу по засвоєнню таких понять, як «зліва», «справа», «довше», «коротше», «між», «кожен», «одного кольору», «однакові за довжиною» та ін.

Палички дають можливість виконувати вправи і в горизонтальній і у вертикальній площині на одному і тому ж місці, наприклад на столі, в той час як смужки розміщуються або на столі (горизонтальна площина), або на магнітній дошці «фланеле графе» (вертикальна площина).

Слід зазначити, що у роботі з «кольоровими числами» можливі різні варіанти їх поєднання: застосування тільки смужок або тільки паличок, введення спочатку смужок з подальшою заміною їх паличками і, наприклад, чергування того й іншого набору, надання можливості дитині вибрати за

бажанням дидактичний засіб, враховуючи характер завдання.

Існують різні варіанти і модифікації наборів паличок.

Наприклад, існує і угорський варіант паличок (Будапешт). Комплект виконаний з пластмаси і містить 119 паличок дванадцяти кольорів. Всі вони, маючи однакові підстави у вигляді квадрата розміром 1 см^2 , легко укладається в ряди різними способами. Найменша паличка в наборі має довжину 1 см і є кубиком. Білий кубик – це одиниця. Рожева паличка у два рази довше, ніж білий кубик, що має форму прямокутного паралелепіпеда і є числом 2. Блакитний паличці, тобто числу 3, відповідають три кубику або білий кубик і рожева паличка [6].

Існує і плоский варіант паличок, що складається зі смужок $2\times 2\text{ см}$, $2\times 4\text{ см}$, $2\times 6\text{ см}$, $2\times 8\text{ см}$, $2\times 10\text{ см}$, $2\times 12\text{ см}$, $2\times 14\text{ см}$, $2\times 16\text{ см}$, $2\times 18\text{ см}$, $2\times 20\text{ см}$. Виготовляються смужки із щільного кольорового картону або пластику. Забарвлюються вони так само, як і палички. Кольорові смужки прості і зручні в роботі. На відміну від паличок, вони масивніші, стійкіші, виготовлення їх не вимагає особливих витрат, а навчальні можливості і ефективність анітрохи не менше, ніж у паличок. Їх доцільно пропонувати на початку роботи і молодшим дітям [4].

Отже, із зазначеного вище матеріалу, зрозуміло, що дидактичні «палички» можуть відрізнятися. Але в кожному з наборів діє правило: чим більше довжина палички, тим більше значення того числа, яке вона виражає. Кольори, в які забарвлені палички, залежать від числових співвідношень, що визначаються простими числами першого десятка натурального ряду чисел. Кожна паличка – це число, виражене кольором і величиною. Підбір паличок в одне «сімейство» (клас) відбувається не випадково, а пов'язаний з певним співвідношенням їх за величиною.

Серед основних завдань, що реалізуються під час роботи з дидактичними паличками Ж. Кюізенера, можна виокремити наступні:

1. Освоєння базових математичних понять

- Ознайомлення з поняттям кольору (розрізнення та класифікація за кольором).
- Ознайомлення з поняттями величини, довжини, висоти, ширини (формування умінь порівнювати предмети за цими параметрами).
- Розвиток просторової уяви (орієнтування у просторі: ліворуч, праворуч, вище, нижче та ін.).
- Навчання діленню цілого на частини та вимірюванню об'єктів.

2. Лічба та обчислення

- Ознайомлення дітей із послідовністю чисел натурального ряду.
- Засвоєння прямого і зворотного рахунку.
- Ознайомлення зі складом числа (з одиниць і двох менших чисел).
- Опанування арифметичних дій (додавання, віднімання).

3. Розвиток мислення та креативності

- Розвиток логічного мислення, уваги та пам'яті.
- Розвиток творчих здібностей, уяви, фантазії, здатності до моделювання та конструювання.

4. Виховання особистісних якостей

- Виховання самостійності, ініціативності та наполегливості в досягненні мети.
- Ефективна реалізація перелічених вище завдань, спрямованих на розвиток математичних та логічних здібностей дитини, вимагає чіткої методичної послідовності.

На сьогодні у наукових дослідженнях теоретиків і практиків описано безліч моделей роботи з «кольоровими числами». Але основні принципи

роботи з дидактичним матеріалом можна розподілити за наступними етапами, а саме:

1. **Ознайомлення з «кольоровими числами»**, наприклад:

- знайди і покажи таку ж паличку, як у мене;
- знайди довгу або коротку паличку;
- з паличок яких кольорів, побудований будинок, дорога, тин та ін.

2. **Вивчення кольору**, наприклад:

- побудуй квадрат зі червоних паличок, а потім – з блакитних, який більший;
- виклади палички за схемою: червона, жовта, червона, жовта;

• покладіть кілька паличок перед дитиною і через кілька секунд приберіть одну, а потім запитайте, палички якого кольору не вистачає.

3. **Завдання на вимірювання**, наприклад:

- попросіть дитину знайти будь-яку паличку, коротшу синьої, але довшу за жовту;
- з декількох паличок потрібно скласти таку ж по довжині, як червона або синя;
- з допомогою будь-якої палички виміряйте довжину олівця, книги, ніжку стола;
- з закритими очима знайди дві однакові довгі, а потім короткі палички;

• побудуйте з паличок дорогу, свідомо пропускаючи палички різного розміру, і попросіть дитину заповнити прогалини.

4. **Завдання на побудову**, наприклад:

- попросіть дитину побудувати предмет, використовуючи шаблон.

5. **Завдання на склад числа**, наприклад:

- попросіть дитину знайти велику паличку, яка дорівнює сумі двох маленьких.

6. **Логічні завдання з паличками**, наприклад:

- розташуй палички так, щоб була біла між червоною та синьою, а синя поруч з чорною [2].

Користь від занять з дидактичними паличками Дж. Кюізенера, справді неоціненна. Заняття з «кольоровими числами Дж. Кюізенера» повинні відбуватися у вигляді чарівної гри, яка сприяє розвитку інтелектуальних і творчих здібностей особистості дитини, допомагає робити багато відкриттів, ставити мету і досягати результату.

Проаналізувавши навчально-методичну літературу та досвід практиків щодо використання даного дидактичного матеріалу, вважаємо за доцільне описати приклади ігор і занять з дітьми дошкільного віку з використанням «кольорових чисел Кюізенера».

«Знайди і покажи»

Мета. Розвивати вміння порівнювати палички і кольори; знаходити найкоротшу і найдовшу паличку, називати їх кольори; вибирати дві палички і знайти серед них довгу/коротку.

Матеріал. Картка, набір рахункових паличок.

Завдання.

Знайди і покажи паличку таку ж за кольором і довжиною.

Відбери всі червоні (сині, жовті та ін.).

Відбери по одній паличці різного кольору.

Перерахуй всі кольори всіх паличок на столі.

Розфарбуй кульку так, щоб її колір і палички були однаковим/різним).

Порівняй палички одночасно за кольором і довжиною. «Синя паличка коротше помаранчевої, але довше всіх інших» та ін.

«Море хвилюється»

Мета. Закріплювати вміння дітей слідувати заданим алгоритмом; точно виконувати словесну інструкцію; закріплювати навички вимірювальної діяльності.

Матеріал. Картка, набір рахункових паличок.

Опис. Педагог пропонує дітям згадати гру «Море хвилюється» і зобразити руками руху морських хвиль. Після цього діти слухають інструкцію вихователя і складають хвилі.

Візьміть по дві не дуже довгі палички і зробіть з них хвилю.

Наступну хвилю викладіть поруч, але вона повинна бути вище першої. Повторіть викладання хвиль ще два рази.

Запитання

Скільки хвиль вийшло?

1. Яка хвиля довша – перша чи друга? Як це можна дізнатися? (Виміряти.)

2. На скільки друга хвиля довше першої? На скільки перша хвиля коротше другий?

3. Яке число позначають палички, що утворюють першу хвилю?

4. Яке число позначають палички, що утворюють другу хвилю?

Робота парами

- Порівняй висоту хвиль.
- Яке число позначають палички, що утворюють хвилі?

- Які палички по висоті?

«Будуємо доріжку»

Дитині пропонується вибрати колір і будувати доріжку (білу, блакитну) та ін.

Мета. Вчити розрізняти і групувати палички за кольором, засвоїти кольори і їх назви, використовувати слова: така ж, однакові, однакові за кольором і довжиною, різні, коротша та ін.; вчити розуміти і виконувати поставлене завдання, формувати навички самоконтролю і самооцінки.

«Будуємо дах для будиночка»

Мета. Закріпити назви кольорів, навчити розпізнавати та називати їх.

Опис. Дітям пропонується викласти будиночки в порядку збільшення їх розмірів і підібрати до кожного будиночка дах-паличку.

Вивчаємо поняття «високий-низький», «широкий-вузький», «довгий-короткий», «тонкий-товстий».

«Потяг»

Мета. Розвивати уявлення про довжину, уміння порівнювати смужки за довжиною, знаходити короткі/довгі.

Опис. Кожна дитина будує потяг: приєднує до паровоза, починаючи з найдовшого (або навпаки – з короткого).

«Місток через річку»

Мета. Розвивати уявлення про висоту, про довжину, порівнювати предмети за висотою і довжиною.

Опис. Кожна дитина обирає, в якій саме місці річки буде будувати місток, і підбирає для нього палички відповідної довжини, щоб їх довжина перекривала ширину річки.

«Будуємо паркан»

Мета. Вчити дітей будувати ряд відповідно заданим алгоритмам; переносити моделі з горизонтальної площини у вертикальну; формувати навички рахунку. Закріпити знання про те, що число предметів не залежить від розташування їх у просторі.

Матеріал. Для вихователя: магнітна дошка (фланелеграф), кольорові рахункові палички (рожеві, блакитні, жовті). Для дітей: кольорові рахункові палички (рожеві, жовті, блакитні); картка.

Опис. На дошці є зображення паркану: по вертикалі жовта паличка, праворуч рожева по горизонталі, наступна блакитна по вертикалі і рожева по горизонталі. Усі палички стоять в ряд без інтервалів. Вихователь пропонує дітям викласти парканчик з таких

же паличок, як на дошці, і повторити цей малюнок два рази.

Запитання.

1. У якому паркані більше дощечок: паркані, зображеному на дошці, або паркані, викладеному на столі?

2. Яких «дощечок» більше – блакитних або рожевих?

3. Скільки в ряді паличок одного кольору?

4. Зробіть так, щоб всі дощечки були однієї висоти.

5. Якого кольору дощечки треба додати, щоб вони стали однаковими по висоті? [2].

Як бачите, дидактичні палички Ж. Кюїзенера є високоцінним та багатофункціональним інструментом в активізації пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Застосування "кольорових чисел" ефективно вирішує ключові завдання логіко-математичного спрямування, включаючи опанування основ лічби, формування понять величини та складу числа.

Окрім прямого призначення (навчання математики), ця методика має значну багатофункціональність. Вона дозволяє одночасно, в ігровій формі, розвивати дрібну моторику, увагу, пам'ять, просторове та зорове сприйняття, а також творчі здібності дитини.

Важливо, що методика Кюїзенера є універсальною: вона не суперечить іншим освітнім підходам і може бути використана як самостійно, так і в інтеграції з іншими дидактичними матеріалами, значно доповнюючи та

збагачуючи освітній процес у дошкільних закладах та сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. URL : <https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2021/01/nakaz-33-bazovyy-komponent-doshk-osv.pdf>

2. Басс А. А. Мислимо, граємо, математику вивчаємо : посіб. Волочиськ : [б.в.], 2018. 104 с.

3. Богдан Т. М., Литвиненко О. М. Компетентнісний підхід у формуванні елементів логічного мислення дошкільників. *Молодий вчений*. 2018. № 2.1 (54.1) лютий. С. 4-7.

4. Журавко Т. В. Використання лічильних паличок Кюїзенера як засіб логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах / редкол. : А. В. Суценок (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2020. Вип. 70, т. 2. С. 39-43.

5. Любченко І. І. Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Умань, 2014. 318 с.

6. Нікітченко С. Вивчаємо математику з паличками Кюїзенера. *Дошкільне виховання*: науково-метод. журн. 2012. № 3. С. 16-19.

7. Нікітченко С. Палички Кюїзенера на заняттях з математики. *Палітра педагога*. 2012. № 2. 12-14.

Г. І. Гурічева,

вихователь дошкільного навчального закладу (ясла-садок) комбінованого типу №89 «Віночок» Черкаської міської ради

СІМЕЙНА МЕДІАОСВІТА– ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНІ ПОРАДИ БАТЬКАМ

У сучасному світі, де віртуальний простір і медійні «екрани» займають значну частину нашого життя, а діти з раннього віку неконтрольовано споживають величезні обсяги інформації, сімейна медіаосвіта набуває критичного значення. Адже саме від здатності батьків контролювати, оцінювати та допомагати інтерпретувати інформацію, яку споживають маленькі громадяни, залежить повноцінний розвиток і становлення підрастаючого покоління та держави зокрема. Тому ми, дорослі, зобов'язані приділяти максимум уваги темі інформаційної грамотності наших дітей! Щоб зрозуміти, чому ця увага є критично важливою, необхідно чітко розмежувати базові поняття: *класична грамотність та медіаграмотність*. Отже, можемо констатувати таке:

- Грамотність у широкому розумінні: Уміння читати і писати певною мовою відповідно до правил правопису.

- Медійна та інформаційна грамотність (медіаграмотність): Комплексне поняття, запропоноване ЮНЕСКО у 2007 році, що тлумачиться як сукупність навичок та умінь, які дозволяють людям аналізувати, оцінювати та створювати повідомлення

у різних видах медіа, жанрах та формах, у тому числі й у навчальних цілях та ситуаціях.

Цей новий, комплексний підхід до грамотності виник не випадково, а є прямою реакцією на появу покоління, для якого цифровий простір став основним середовищем існування. «Покоління Google», «Покоління Альфа», «Цифрові аборигени», «Digital natives» – усі ці назви акцентують увагу на масштабному застосуванні цифрових технологій у житті сучасної дитячо-юнацької аудиторії, медіаповедінка якої суттєво відрізняється від медіаповедінки старших поколінь. Ключовий фактор для сучасних дітей – швидкість: швидкість дій, результату, готовності до змін...

Діти покоління «Digital natives» з народження занурені у цифровий простір, а реальний та віртуальний світи для них рівнозначні та вміло доповнюють один одного. Саме тому питання формування цифрової компетентності сьогодні вирішується на державному рівні, починаючи з дошкільної освіти.

У новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти в Україні в освітньому напрямі «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамота» акцентовано увагу на цифровій

компетентності дітей дошкільного віку, а саме: «це здатність використовувати інформаційно-комунікаційні та цифрові технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язання освітніх, ігрових завдань на основі набутих елементарних знань, вмінь, позитивного ставлення до комп'ютерної та цифрової техніки» [1].

Один із ключових факторів розвитку дитини є середовище, в якому вона зростає. **У контексті тотальної цифровізації, саме родина формує те первинне медіасередовище, де дитина засвоює норми споживання, оцінки та безпечної взаємодії з інформацією. Таким чином, якість сімейної медіаосвіти безпосередньо впливає на її подальше становлення.**

Саме тому провідна роль у питанні розвитку сімейної медіаосвіти відводиться батькам – першим порадникам та консультантам дитини у світі медіа. Адже батьківство є, мабуть, найважливішою та найвідповідальнішою діяльністю людини.

За даними деяких досліджень, сумарна кількість часу, який проводить середньостатистична дитина за екранами будь-яких приладів, у віці від народження до 7 років, дорівнює одному повному року. Аби з ранніх етапів розвитку дитини, батьки здійснювали позитивний вплив на розвиток медіаграмотності своїх дітей, **пропонуємо цікаві справи та рекомендації.**

«Що таке правда..?»

Мета: вправа покликана сформувати уявлення про правдиву та неправдиву інформацію, розвивати критичне мислення, уяву, уважність, спостережливість та мовлення.

Хід виконання: обговоріть з дитиною поняття правдивої та неправдивої інформації, переглянувши відео, використовуючи орієнтовний перелік питань для бесіди та інформаційну довідку.

Відео: «Правда чи брехня» <https://youtu.be/USSkn3Xllic>

Питання для бесіди:

Що таке правдива і неправдива інформація?

Чи можна перевірити чи правдива інформація? Як саме?

Чому інформація буває неправдивою?

Чи може зашкодити людині неправдива інформація? Чому?

Інформаційна довідка: інформація може бути різною: зрозумілою і незрозумілою, цікавою і нецікавою, а ще правдивою і неправдивою. *Правдива інформація* – це така інформація, за допомогою якої описують існуючі насправді події, предмети, явища. *Неправдива інформація* – це інформація про щось або про когось, що не відповідає дійсності.

Правдиву інформацію завжди можна перевірити: прочитати про неї, запитати у дорослих.

Неправдива інформація може навіть зашкодити людині. Наприклад, якщо потрібно терміново зателефонувати, а номер мобільного телефону вказано неправильно, то розмова не відбудеться, або допомога не буде надана вчасно.

«Публічна та приватна інформація»

Мета: вправа покликана сформувати уявлення про публічну та приватну інформацію, розвивати критичне мислення, уяву, уважність, спостережливість та комунікативні навички.

Хід виконання: обговоріть з дитиною поняття публічної та приватної інформації, переглянувши відео, використовуючи орієнтовний перелік питань для бесіди та інформаційну довідку.

Відео: «публічна та приватна інформація», https://youtu.be/J37R_W5ZU-E

Питання для бесіди:

Яка інформація є публічною? Чому?

А яка інформація є приватною? Чому?

Для чого потрібна приватна інформація?

Де можна отримати публічну інформацію?

Інформаційна довідка: під час спілкування люди обмінюються інформацією, яка може бути як публічною так і приватною. Інформація, яка є відкритою для всіх, – це публічна. *Публічна інформація* – інформація, якою ти можеш ділитися. Наприклад, своє прізвище та ім'я, прізвища та імена рідних твоїй вік, іграшки, які тобі подобаються, улюблений вид спорту, ім'я домашньої тварини та ін. *Приватна інформація* – інформація, яка вказує на конкретну людину, якою ніколи не можна ділитися без дозволу дорослих. Наприклад, номери банківських карток твоїх родичів, домашню адресу, номери телефонів та ін. не можна повідомляти стороннім людям, бо вона є особистою/приватною, тому її можуть знати лише близькі люди.

«Що таке факт?»

Мета: вправа сприяє розвитку критичного мислення, уважності, спостережливості, вміння аналізувати та перевіряти інформацію, розрізняти фактичну інформацію та думки про цю інформацію.

Хід виконання: пограйте з дитиною у гру «Звідки ти знаєш?». Запропонуйте дитині поділитись інформацією з того чи іншого питання, поміркуйте разом з нею про те, де вона побачила. Почула таку інформацію. Чи відповідає це дійсності, чи слід довіряти такій інформації?

Інформаційна довідка: *факт* – явище або подія, що відбулась у дійсності. Факт існує незалежно від людини. Наголосіть дитині у розмові на необхідності відстежувати звідки інформацію споживається, щоб не «ковтати» все підряд, а споживати інформацію свідомо, не нав'язливо. Привчайте порівнювати інформацію з різних джерел, аби оперувати фактами.

Питання для бесіди:

• Скажи будь ласка, чи ростуть груші на деревах? Чому?

• Як можна цю інформацію перевірити?

• Скажи будь ласка, як називається заклад дошкільної освіти, який ти відвідуєш? Дякую. Як і де можна перевірити цю інформацію?

• Скажи будь ласка, якого кольору сонце? А як цю інформацію можна перевірити? Дякую.

«Що таке судження?»

Мета: вправа сприяє розвитку критичного мислення, уважності, спостережливості, вміння аналізувати та перевіряти інформацію, розрізняти фактичну інформацію та думки про інформацію.

Хід виконання: пограйте з дитиною у гру «Звідки ти знаєш?». Запропонуйте дитині поділитись інформацією з того чи іншого питання, поміркуйте разом з нею про те, де вона побачила. Почула таку інформацію. Чи відповідає це дійсності, чи слід довіряти такій інформації?

Інформаційна довідка: *Судження* – це чиясь думка, яка передає особисте бачення людини. Неправильним є судження, яке не відображає дійсність, спотворює її. Наголосіть дитині у розмові на необхідності відстежувати звідки інформацію споживається, щоб не «ковтати» все підряд, а споживати інформацію свідомо, не нав'язливо.

Привчайте порівнювати інформацію з різних джерел, аби оперувати фактами.

Питання для бесіди:

- Скажи будь ласка, чи ростуть гроші на деревах? Чому?
- Як можна цю інформацію перевірити?
- Скажи будь ласка, чи подобається людям, коли іде дощ? Чому? Чи можна перевірити цю інформацію? Як?
- Скажи будь ласка, чи подобається тобі читати книги? Чому? Це твоя думка?
- А є діти, яким подобається читати, як ти гадаєш? Дякую.

«Чи важливі заголовки?»

Мета: вправа сприяє розвитку критичного мислення, уважності, спостережливості, вміння аналізувати та інформацію, виокремлювати головне з інформаційного повідомлення та добирати назву.

Хід виконання: пригадайте разом з диною з чого складаються журнали, газети: обкладинка, статті, фотографії, та запитайте звідки ми дізнаємося, про що саме буде стаття? (із заголовка). Потім прочитайте коротеньке повідомлення та запропонуйте дитині відчувати себе справжнім журналістом і придумати назву до нього.

Інформаційна довідка: журналіст – людина, яка збирає, створює, редагує, готує та оформлює інформацію для редакції газети, журналу чи іншого медіа. **Заголовок** – це перша інформація про повідомлення, яка повинна зацікавити читача чи хоча б дати йому уявлення про що саме йдеться в тексті. Від того наскільки влучно придумано заголовок, залежить скільки людей прочитає повідомлення.

Текст. В одному маленькому блакитному струмочку жила цікава краплинка води на ім'я Плюха. Вже одне тільки ім'я говорить про те, чим вона полюбляла забавлятися. Разом із своїми подружками-краплинками вона весело проводила час у ставку, без кінця розганяючись та наввипередки плюхаючись у воду.

Але одного разу нашу краплинку води розібрала цікавість. Вона собі подумала: “А що ж там відбувається за межами мого ставка? Мабуть потрібно піти та й все перевірити”.

Виплигнула Плюха зі ставка та й подалася у мандри. Але вона була настільки маленькою, що пробиратися через траву та кущі для неї було зовсім нелегко. Помітив це **Бімер**, який прогулювався неподалік і звернувся до неї:

– Краплинко! Звідки ти і куди мандруєш?

– Мене звати Плюха! Я залишила свій ставок, щоб побачити, що відбувається за його межами.

– А хіба тобі у твоєму ставку було погано?

– Та ні, не погано. Там у мене є хороші друзі. Але я подумала, що від мене там ніякої користі, адже я така маленька і непомітна! Тому мені хочеться побачити, що робиться у світі і чи я можу якусь користь принести?

– А хочеш, я тобі допоможу?

– А як?

– Є у мене одна ідея.

Тієї ж миті Бімер підхопив крихітку і поніс її високо-високо. Вона могла побачити високі гори, величні дерева, квітучі поля і сади. А потім Бімер промовив до неї:

– А тепер дивися. Бачиш он той величезний океан води? В ньому живе багато великих **руб**,

а також плавають кораблі. Але цей океан складається з маленьких краплинок води, таких як ти.

– Цікаво!, – задумано і водночас із захопленням сказала Плюха.

– Виходить, що якщо таких як я багато, то разом ми велика сила?

– Звичайно! – посміхнувся Бімер – і кожен із вас разом здатні на щось величне та могутнє.

Після цього Бімер повернув Плюху до її рідного ставка. Вона розказала **подрузам** про цікаву подорож і про те, чого навчив її Бімер. Тепер кожна із краплинок почала відчувати себе важливою і корисною [3].

Отже, уміння мислити критично – провідна навичка XXI століття, яка забезпечує науково-технічний і суспільний прогрес та є запорукою демократії. Саме тому, медіаграмотність та освітній процес, побудований на його засадах, за останні роки стали основою реформ, що відбуваються в системі освіти у провідних країнах Європи, нашої держави в тому числі.

Особливий небезпеці у незахищеному інформаційному просторі піддаються саме діти, які, як найбільш активна й допитлива аудиторія, часто першими знайомляться з інформаційними технологіями, випереджаючи в технічній грамотності батьків і педагогів.

Актуальність даної проблеми обумовлена ставленням до дошкільного віку як унікального періоду розвитку особистості та можливістю формування основ для розвитку критичного мислення у дітей дошкільного віку шляхом запровадження медіаосвіти в сім'ї.

Тому медіаграмотність дитини починається з медіаграмотності батьків. І саме батьківська аудиторія, як основний провідник соціалізації дітей, має сьогодні мати належний рівень медіаграмотності, головна мета якої – виховати покоління свідомих медіаспоживачів, які здатні орієнтуватися у інформаційному суспільстві та є вимогливими користувачами медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyiosviti-v-ukrayini>.
2. Васецька Т.М. Врахування особливостей темпераменту у навчанні та вихованні дітей молодшого шкільного віку: На допомогу вчителям початкових класів, вихователям, батькам/ Т.М. Васецька/ Кіровоград: Імекс ЛТД, 1998. 54 с.
3. Казка про Воду. URL: <https://svitkazok.pp.ua/kazka-pro-vodu.html>
4. Медіаграмотність починається з сім'ї: навчально-методичний альбом. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2024. 40 с.
5. Столяр Л. Що таке емоційний інтелект, і як він впливає на життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2017/10/15/226957/>
6. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації / ред. Т.О. Піроженко. Київ-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
7. Формування у дошкільників життєвої позиції щодо власної безпеки життєдіяльності. URL: <http://dnz97.edu.kh.ua/news/id/201?pvi=pvi>

Ю. К. Вейлерт

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти
комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ТВОРЧІ ТЕХНІКИ НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ОСВІТНІМИ ТРУДНОЩАМИ

Сучасні методи, інноваційні технології та творчі техніки – це впроваджені нові прийоми, що відзначаються підвищеною ефективністю та є результатом інтелектуальної діяльності педагога.

Кількість дітей, які мають різні порушення мовлення, щороку зростає. Тому, **безумовно**, важливість логопедичної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами **не викликає жодних сумнівів, адже** чиста, грамотна, правильна мова є запорукою успішної комунікативної діяльності, соціального становлення особистості та вибору майбутньої професії.

За останні два століття в логопедії розроблено багато способів і прийомів щодо подолання порушень звуковимови. Хватцев М.Є., Зеєман М., Рау Ф.Ф., Токарева О.А., Гріншпун Б.М. Проте, варто зазначити, що праці вищезгаданих авторів не містили детального розгляду **особливостей логопедичної роботи** з формування правильних звуків мови, залежно від **віку дитини з особливими освітніми потребами (ООП)**.

Саме через необхідність індивідуалізації та врахування вікових особливостей учнів у сучасному світі для ефективної корекційної роботи вже **недостатньо використовувати лише традиційні технології**. Це зумовлює потребу впровадження **інноваційних методик**, які дозволяють максимально швидко та гнучко адаптувати процес корекції до потреб кожної дитини.

Необхідність впровадження інноваційних технологій зумовлена такими основними критеріями:

- **Якнайшвидше досягнення максимально можливих результатів** корекційної роботи.
- **Оптимізація процесу корекції** (забезпечення його ефективності та гнучкості).
- **Створення насиченого, гармонійного, оздоровчо-освітнього простору** для повноцінного та всебічного розвитку дітей.
- **Підвищення загальної ефективності освітнього процесу** за рахунок застосування інновацій.

На сьогоднішній день інноваційних методів впливу відомо досить багато. Я хотіла б зупинитися на деяких з них, які, на мій погляд, найбільш підходять у корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. До цих методів належать:

Інформаційні (комп'ютерні) технології.

Біоенергопластика або тілесно орієнтована техніка.

Арт – терапевтичні технології.

Музикотерапія.

Кріотерапія, тілесно-орієнтовані техніки.

Су-джок терапія.

Кінезіологічні вправи

Інформаційні (комп'ютерні) технології

Використання комп'ютерних засобів, що належать до інформаційних технологій, дозволяє підвищити інтерес, мотивацію дітей до занять, забезпечити непомітний для дитини перехід від ігрової діяльності до навчальної, дає можливість розширення сюжетного наповнення традиційної ігрової діяльності. А за рахунок підвищеного емоційного тону, здійснюється швидший переведення досліджуваного матеріалу в довготривалу пам'ять. Для педагога цей спосіб дає можливість швидкого створення власного дидактичного матеріалу.

Для досягнення позитивних результатів успішно застосовують комп'ютерні ігри, інтерактивні фільми та мультфільми, ігри-тренажери, тематичні презентації для дітей.

Є багато освітніх програм, де вже є корекційні завдання, різні заняття, відеоуроки, які є доцільним для використання в роботі з дитиною з особливими освітніми потребами, а саме:

- LearningApps.org
- Childdevelop.com.ua
- www.pedpresa.ua/vu
- www.erudyt.net
- www.osvita-omr.gov.ua
- ua.mozaweb.com
- www.ranok.com.ua
- Prometheus.org.ua
- Beclever.cc (багато завдань, особливо для початкової ланки)

- Pecs.in.ua (можна завантажувати пекс для дітей з аутизмом, роздруковувати їх, або перемальовувати)
- Edugames.rozumniki.ua

Біоенергопластика

Біоенергопластика або тілесно орієнтована техніка – це рух кистей рук з рухами органів апарату артикуляції. Мета цього методу – розвиток координації руху, розвиток дрібної та загальної моторики. У момент виконання вправи артикуляції рука показує, де і в якому положенні знаходиться мова, нижня щелепа і губи. Така гімнастика допомагає довго утримувати інтерес дитини, допомагає підвищити мотиваційну готовність дітей, підтримує позитивний емоційний настрій дитини та педагога протягом усього заняття.

Арт – терапевтичні технології

До арт – терапевтичних методів належать:

- музикотерапія-вплив музики на емоційний стан;
- ізотерапія-нетрадиційні методи малювання;
- літотерапія-використання лікувальних властивостей каменів:
- кінезіотерапії (танцетерапія, тілесно-орієнтована терапія, психогімнастика);
- казкотерапія та лялькотерапія;
- аромотерапія та кольоротерапія (хромотерапія);

- креативна ігротерапія (пісочна терапія).

Я хочу запропонувати вам розглянути деякі з цих технік.

Музикотерапія

Останнім часом все більше використовується у логопедичній роботі **музикотерапія**, яка прийшла до нас з Давньої Греції та інших країн. Музика здатна змінити душевний і фізичний стан людини. Скрипка і фортепіано заспокоюють нервову систему, флейта має розслаблюючу дію. Самий значний ефект від музики – це профілактика та лікування нервово-психічних захворювань.

Легка спокійна музика датського композитора і музиканта Франсиса Гойи заспокоїливо діє на нервову систему, приводить до рівноваги процеси збудження і гальмування. Для врівноваження нервової системи найчастіше використовується фонограма лісу, спів птахів, п'єси з циклу «Пори року» П. І. Чайковського, «Місячна соната» Бетховена.

Ароматерапія та кольоротерапія

Народний досвід і дослідження вчених довели, що запахи здатні керувати настроєм і працездатністю.

Ефірні олії базиліка, коріандру, шкірки лимона, майорану, петрушки, евкаліпта тонізують, а фітокомпозиції з базиліка, майорану, коріандру, розмарину, м'яти створюють аромати які чудово заспокоюють нервову систему.

Хромотерапія – наука, що вивчає властивості кольору. Кольором здавна приписується містичне значення, позитивну або негативну дію на людину, адже для людини зір є найважливішим з усіх видів почуттів (90 % інформації людина отримує за допомогою органів зору).

Відомо, що:

- **синій колір** – надає заспокоїливу дію, розслаблює, знімає спазми, зменшує головні болі;
- **блакитний колір** – надає гальмує дію при стані психічного збудження;
- **фіолетовий колір** – чинить пригнічувальну дію на психіку, знижує настрій;
- **червоний колір** – активізує, підвищує фізичну працездатність, стимулює психічні процеси;
- **зелений колір** – заспокоює, створює гарний настрій, робить благотворний вплив на соматично ослаблених дітей при лікуванні запалень, а також при ослабленню зорі і т.д..

Літотерапія

Літотерапія – нетрадиційна практика, заснована на терапевтичних властивостях мінералів і каменів.

Мінерали володіють теплопровідністю, магнітними властивостями, проводять електрику – тобто можуть бути засобами фізіотерапевтичного впливу. Електромагнітні біопотенціали, випромінювані кристалами, є тим лікувальним фактором, який допомагає організму стати здоровим.

Вважається, що мінерали координують циркуляторну систему судин і діяльність мозку. Наприклад:

- **олександрит** – заспокоює при перезбудженні, сприяє створенню радісного настрою;
- **малахіт** – заспокоює нервову систему, поліпшує сон;
- **родоніт** – зміцнює імунну систему, покращує пам'ять, знімає стрес і т.д..

Казкотерапія

Казкотерапія дозволяє вчителю в опосередкованій для дитини формі впливати на розвиток мовленнєвих та психічних функцій, таких як увага, пам'ять, мислення, уява. У ігровій формі можна залучати

дитину до вивчення нової інформації, розширення словникового запасу.

Наприклад: «Фарби розповідають казки», «Казки про букви», «Казки про цифри», «Казки про емоції» тощо. При цьому не береться вже готова народна (чи авторська) казка (зарубіжна), пронизана моральністю і досвідом багатьох поколінь людей з усім закладеним в ній багатством мови. Адже така казка несе істотний освітньо-виховний і коректувально-розвиваючий сенс. Казка цінна в найрізноматніших своїх аспектах.

Кріотерапія

Кріотерапія – це методика, при якій використовують вплив холодом («кріо» холод). Кріотерапія або контрастна терапія – один з методів, що дозволяють впливати на кисті рук холоду і тепла поперемінно. При дії холодом в області контакту зі шкірою починає активуватися рецепторний апарат. На початковому етапі впливу у шкірі та тканинах звужуються судини. З часом стінки судинного русла розширюються, що підвищує місцевий кровотік. Збільшення кровотоку сприяє стимуляції дрібної моторики.

Роздрібна моторна діяльність кистей дитини сприяє активації областей мозку, відповідальних за мовні функції. У мовному центрі починають утворюватися нові нейронні зв'язки, і навіть посилюється швидкість проведення нервових імпульсів по аксонам. Такі процеси призводять до покращення мови, підвищення якості вимови. У дитини, крім мовної функції, підвищується пам'ять, увага, мислення, покращується моторика рук. Методика допомагає покращити запам'ятовування нової інформації.

Дошкільнятам можна запропонувати такі ігри як: «Та є крижинка», «Крижані фігурки» - викладати льодові фігурки в трафарети, за формою; вибудовувати кольорові крижинки в ланцюжки за квітами.

З допомогою льоду можна виконувати масаж пальців рук, він повинен тривати від 7 до 20 секунд, після чого роблять перерву. Таких підходів роблять 3-5 процедури, залежно від реакції дитини на холод. Потім руки опускають у холодну воду або до грілки. Ця методика відноситься і до загартовування. Вона дуже популярна серед логопедів. Гра з льодом «Знайди іграшку».

Су - джок терапія

Вченими-фізіологами доведено, що тренування пальців через певні зони в корі головного мозку позитивно впливає на рухливість органів артикуляції, від чого вимова дитини стає більш чіткою та правильною. Як зазначає М. М. Кольцова, є всі підстави розглядати кисть руки як орган мовлення – такий самий, як і апарат артикуляції. З цієї точки зору рухову проєкційну область кисті руки можна вважати ще однією мовною зоною мозку.

Однією з нетрадиційних логопедичних технологій є Су-Джок терапія ("Су" - кисть, "Джок" - стопа). У корекційно-логопедичній роботі прийоми Су-Джок терапії я активно використовую як масаж при дизартричних розладах, для розвитку дрібної моторики пальців рук, а також з метою загального зміцнення організму. Ребриста голчаста поверхня кульки впливає на нервові закінчення, покращує приплив крові та активізує кровообіг. Масажна кулька прискорює капілярний кровотік, зменшує венозний застої та підвищує шкірно-м'язовий тонус. Масажні шипи на поверхні кульки впливають на біологічно-активні зони кори головного мозку, сприяють покращенню стану всього організму. Масажна кулька позитивно позначається на розвитку дітей.

Таким чином, Су - Джок терапія є одним з ефективних прийомів, що забезпечують розвиток пізнавальної, емоційно-вольової сфер дитини. Вправи з масажними м'ячами.

Кінезіологія (гімнастика мозку)

Кінезіологія у логопедичній практиці застосовується як метод стимуляції міжпівкульної взаємодії кори головного мозку через рухи тіла та пальців. Вплив спрямований на розвиток когнітивних процесів (уваги, пам'яті, мислення) та мовленнєвої функції, покращення координації, моторики та емоційного стану дитини.

Мета:

- Розвиток міжпівкульної взаємодії.
- Покращення дрібної моторики та координації.
- Підвищення концентрації уваги та пам'яті.
- Стимуляція мовленнєвих центрів для формування чіткої мови.
- Поліпшення емоційного стану та мотивації до навчання.

Принципи проведення:

1. Вправи проводяться щодня, поступово підвищуючи складність.
2. Починати потрібно з простих рухів пальцями, руками та ногами, а потім переходити до координаційних та крос-моторних вправ.
3. Вправи інтегрують елементи логоритміки, артикуляційної гімнастики та сенсорної стимуляції.
4. Тривалість кожного комплексу — від 5 до 10 хвилин, залежно від віку та рівня розвитку дитини.

Гімнастика мозку (Brain Gym)

- «Активізація очей» — слідування очима за пальцями руки або м'ячем, що рухається зліва направо та по діагоналі;
- «Крос-лап» — перехресне розміщення рук на грудях і постукування по протилежній стороні, що активізує зв'язки між півкулями;

- «Мозкові хвилини» — короткі серії вправ на дихання, пальчики, плечі для відновлення концентрації під час занять.

Таким чином, можна зробити висновок, що використання нових форм роботи допомагає організувати заняття цікавіше та різноманітніше, перетворити нудну роботу на живу та творчу, підтримати зацікавленість дітей протягом усього навчання, а також забезпечити швидкість запам'ятовування, розуміння та засвоєння програмного матеріалу в повному обсязі.

Але треба пам'ятати, що сучасні, інноваційні технології хороші не самі по собі, а лише як доповнення до загальноприйнятих, перевірених часом технологій.

Комплексне використання творчих, інноваційних та тілесно-орієнтованих методик у логопедичній роботі забезпечує багатоплановий розвиток дітей з мовленнєвими освітніми труднощами, підвищує ефективність корекційного процесу, сприяє мотивації, емоційному комфорту та соціальній інтеграції. Такі підходи мають стати невід'ємною частиною сучасної інклюзивної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Логопсихологія: навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. М. К. Шеремет. Київ: Знання, 2010. 293 с.
2. Андросова В. М. Використання інноваційних технологій в роботі з дітьми-логопатами старшого дошкільного віку для корекції вад звуковимови. *Розкажіть онуку*. 2004. № 10-11. С. 12-15.
3. Методичні рекомендації для вчителів Go-Lab URL: http://storage.eun.org/resources/upload/809/20180622_165137226_809_Go-Lab%20D6.6_USM_UK.pdf.

Н. ЮХНО,

асистент вихователя Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) №8 «Космічний» Сумської міської ради

ДИТИНА З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ У ЗВИЧАЙНІЙ ГРУПІ ЗДО: ЩО МАЄ ЗНАТИ ВИХОВATEЛЬ

Педагогіка — це про любов, а не про навчання.

Мігель де Унамуну

Інклюзивна освіта, що передбачає створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в системі загальної освіти, є ключовим елементом демократичного розвитку України, відображаючи зобов'язання держави щодо забезпечення прав своїх громадян та виконання міжнародних норм, зокрема статті 24 Конвенції ООН «Про права людей з інвалідністю», яка вимагає впровадження інклюзії на всіх освітніх рівнях. Хоча в Україні вже зроблено значні кроки — внесені

зміни до законодавства, створені інклюзивні групи та класи у дошкільних, загальноосвітніх і вищих закладах, а також налагоджується підготовка педагогів, — на цьому шляху все ще залишається чимало викликів, пов'язаних із браком ресурсів, практичного досвіду та повного розуміння переваг інклюзивної філософії.

Незважаючи на повномасштабну війну в Україні, робота зі створення та підтримки інклюзивного освітнього середовища, зокрема для

дітей з розладами аутичного спектру у закладах дошкільної освіти, не зупиняється, а набуває ще більшої ваги, оскільки війна посилює виклики та травматичний досвід у найвразливіших категорій. Хоча бойові дії спричинили значні проблеми — руйнування інфраструктури, вимушену міграцію дітей та фахівців, перехід на дистанційне навчання та необхідність працювати в умовах постійної повітряної тривоги, — Міністерство освіти і науки, Інклюзивно-ресурсні центри та педагоги продовжують адаптувати освітній процес, забезпечуючи психолого-педагогічний супровід, надаючи корекційно-розвиткові послуги (часто в онлайн-форматі) та створюючи безпечне, наскільки це можливо, середовище для дітей з ООП, підтверджуючи непохитність принципу, що право на якісну освіту має бути забезпечене кожній дитині.

Розлади аутистичного спектру – це особливий тип порушення психічного розвитку, який виникає на основі біологічної дефіцитарності дитини. Вихователі, які починають працювати з дітьми з [розладами аутистичного спектру](#), зустрічаються з багатьма труднощами. По-перше, з такою дитиною важко знайти контакт; по-друге, у разі аутизму, – традиційні прийоми корекційної педагогіки не завжди ефективні. Тому у роботі вихователя важливі такі дії як налагодження взаємодій вихователя з дитиною в групі, правильне складання психологічного портрету дитини з розладом аутичного спектру. Перед початком роботи важливо скласти перелік інноваційних методів та технологій в роботі з дитиною, яка має розлад аутичного спектру. Тому у цій статті спробуємо надати вихователям основні вимоги та поради з власного досвіду щодо проведення навчальної діяльності з такими дітьми.

Вихователь, який приймає дитину до інклюзивної групи, повинен **знати**:

- ознаки аутизму та детально ознайомитися з діагнозом дитини і уміти встановлювати контакт з дитиною із розладом аутичного спектру; допомагати дитині адаптуватися до умов перебування в ЗДО.
- основні закономірності психічного розвитку дітей не лише з нормою, а й з особливостями розвитку.
- спеціальні методи та прийоми роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру.
- доступні методики педагогічної діагностики.

Знати, що під час щоденного планування роботи необхідно враховувати індивідуальні особливості дитини з розладом аутистичного спектру та коригувати освітні завдання відповідно до конкретної педагогічної ситуації; розуміти вимоги до створення розвивального предметно-просторового середовища, яке сприяє повноцінному розвитку всіх видів дитячої діяльності дитини з розладом аутистичного спектру; знати сильні й слабкі сторони дитини, визначаючи їх під час спілкування з батьками, спостережень за поведінкою та взаємодією дитини в колективі; уміти знаходити індивідуальний підхід до батьків, тактовно інформувати їх про труднощі, досягнення й успіхи дитини з розладом аутистичного спектру.

Отже, вихователь, який працює в інклюзивній групі, має розуміти, що чарівної таблетки, яка б вилікувала аутизм, причини виникнення якого досі

невідомі, немає. Все, що має наука, зводиться до психологічної корекції та формування навичок самообслуговування і норм поведінки в суспільстві. Розглянемо кожен наведений вище пункт окремо.

Ознаки аутизму

Однакових аутистів, навіть одного віку, немає. Це як фарби від блідо-голубої (майже білої) до темно-фіолетової (майже чорної), але деякі риси властиві кожній дитині з проявами розладів аутичного спектру, а саме:

- дитина уникає емоційних контактів з іншими людьми, навіть із близькими. Вона не здатна до комунікації, соціальної взаємодії з дорослими та однолітками. Оточенню дуже складно привернути її увагу. Така дитина уникає контакту очима, не здатна виразити свій емоційний стан та зрозуміти емоційний стан інших;
- у неї спостерігається затримка у розвитку мовлення. Дитина може повторювати лише окремі звуки, прості слова, почуті від дорослих;
- для дитини характерна схильність до стереотипних самостимулювальних дій (розгойдування всім тілом, викладання предметів акуратними рядами, повторення певного звука або слова тощо);
- така дитина виявляє спротив до найменших змін в організації її життя. Для неї характерні афективні спалахи, прояви агресії, особливо в незнайомій ситуації, коли щось не виходить, або порушується звичний для неї порядок речей, дій;
- у дитини обмежені або відсутні навички самообслуговування;
- дитина з РАС переважно не використовує предмети за їх прямим призначенням, не грається з іграшками, як звичайні діти.

Якщо коротко, то це:

- мінімум соціальної взаємодії;
- порушення комунікативних навичок;
- поведінкова стереотипність та вузькість особистих інтересів.

Мінімум соціальної взаємодії проявляється в нездатності «особливої дитини» побачити й відчути емоції іншої людини та висловити власні. Дитина з РАС часто не розуміє жартів, тому або не реагує на гумор, або сміється недоречно. Деяким дошкільникам з РАС важко уявляти абстрактні поняття.

Порушення комунікативних навичок проявляється в труднощах мовленнєвого відтворення. Так, діти з РАС погано розмовляють, їхні слова нечіткі, а словниковий запас мінімальний: «так», «ні», «спати», «сидіти» тощо. Якщо дитина й розмовляє реченнями, то вони не мають змісту й схожі на незв'язний набір слів.

Поведінкова стереотипність та вузькість особистих інтересів виглядає як:

- повторення однієї й тієї самої дії: безцільний рух ногою, рукою, головою або дотримання якогось правила;
- фіксація уваги на одному об'єкті: дитина дивиться тільки один мультфільм, і більше нічого.

Як встановити контакт з дитиною з розладами аутистичного спектру. Найліпший помічник вихователя під час роботи з аутистичною дитиною — особистий досвід спілкування з дітьми, терпіння та вміння спостерігати.

Щоб сприяти ефективному спілкуванню з аутичною дитиною, необхідно дотримуватись такого **алгоритму дій**:

1) привернути до себе увагу дитини, увійти в її поле;

2) бути гарним слухачем – в цьому процесі діти отримують інформацію та показують співрозмовнику свою зацікавленість. Коли дорослий демонструє розуміння того, що говорить дитина, то тим самим викликає довіру та повагу;

3) бути активним слухачем - значить, демонструвати зацікавленість тим, про що говорить дитина, навіть тоді, коли важко її зрозуміти. Обличчя співрозмовників мають бути на одному рівні, щоб була можливість дивитись один одному в очі. Необхідно показувати свою увагу за допомогою жестів, міміки (кивання головою, посмішка, коментар тощо);

4) говорити чітко і виразно – в розмові використовуйте короткі речення із 3-4 слів, за необхідністю можете повторювати ключові слова, які описують дії та об'єкти. Використовувати ключові слова – ті, які добре відомі дитині. Описуйте свої дії, нагадуйте слова, які можна використати для опису тих чи інших предметів;

5) робити паузи – між реченнями давайте дітям час, щоб осмислити сказане вами;

6) говорити про те, що відбувається в цей час і в цьому місці – розмова про минуле чи майбутнє може бентежити малюка і спілкування може припинитися, тому обговорюйте те, чим він зайнятий в даний момент.

7) намагатися зрозуміти, що дитина хоче сказати – з мови дитини аналізуйте окремі звуки, слова, стежте за напрямком погляду, жестами, вказівками. Заохочуйте невербальні намагання дитини спілкуватись із вами;

8) намагатися менше говорити, не зловживати запитаннями – під час розмови зроблені вами паузи можуть слугувати для заохочення дитини до висловлення власної думки. Не задавайте запитань, відповіді на які для вас і дитини є очевидними;

9) описувати дії дитини – це один з найефективніших педагогічних прийомів. Оскільки коментарі дій дитини розвивають пасивний словник та показують послідовність виконаних дитиною дій, в цей спосіб розвивається побудова послідовності мисленнєвих операцій у пасивний спосіб.

10) повторювати дитячі коментарі і запитання – в такий спосіб можна перевірити, чи правильно ви зрозуміли сказане дитиною;

11) використовувати наочні посібники для пояснення матеріалу і підтримувати зацікавленість дітей – використовуйте схеми, плакати, малюнки (картки) із зображеннями людей, речей, процесів;

12) заохочувати дитину розповідати про улюблені речі та події з її життя – під час таких розповідей дитина вчиться висловлювати власну думку.

Допомога дитині з розладами аутистичного спектру в адаптації до умов перебування в дошкільній групі ЗДО

Варто встановити й регулювати час, який дитина проводить в ЗДО, аби не перенаситити й не перевтомити її перебуванням у великій групі дітей. Водночас варто регулярно відвідувати ЗДО й дотримуватися певних режимних моментів. Це

створить певний стереотип, забезпечить дитині стабільність та комфорт.

Перше, що потрібно зробити – це дайте дитині звикнути до нових умов, середовища, соціального оточення.

Взаємодію з різними фахівцями слід організовувати через взаємодію з тим, кого дитина з РАС виділяє з поміж інших і ставиться прихильніше, а саме:

- дозволяє доторкнутися до себе;
- адекватно реагує на його прохання;
- сама приходиться із запитаннями чи звертається по допомогу.

Не потрібно залучати дитину до інтенсивної роботи з усіма фахівцями з перших днів. Спочатку вона має поступово звикнути не лише до нових людей, а й до нового приміщення.

Вводити дитину до нових приміщень дитячого садка, наприклад до кабінету практичного психолога чи вчителя-дефектолога, потрібно обережно і поступово. Якщо вона виказує незадоволення виходом за межі групового приміщення — слід забезпечити умови для розвивальної роботи з нею в групі.

Також варто адаптувати навчальні матеріали до потреб та інтересів дитини, враховувати різні затримки її психічного та фізичного розвитку.

Якщо дитині з комунікативними розладами подобається щось колекціонувати, то її можна і доцільно залучати до роботи, яка передбачає сортування предметів. Така дитина може стати безцінним помічником вихователя, коли потрібно, наприклад, розкласти олівці за кольором, кубики за розміром, шаблони за формою.

Часто аутична дитина погано відчуває власне тіло, має порушення просторової орієнтації, тому корисно розмістити в груповій кімнаті кілька дзеркал на рівні очей дитини. Час від часу вихователь може привертати увагу такої дитини до її відображення.

Кожна зустріч з особливою дитиною унікальна. Дитина з РАС хоче ліпше зрозуміти і пізнати світ, у якому вона живе. Якщо знати загальні закономірності та особливості розвитку дитини й мати у скарбничці «набір» педагогічних прийомів, то навіть у найскладніших і найнепередбачуваніших випадках можна підібрати ключик до її серця.

Лише після адаптаційного етапу розпочинайте роботу відповідно до індивідуальної програми.

Спеціальні методи та прийоми роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру та дотримання вихователем певних правил

У роботі з дітьми з РАС використовуйте різноманітні арт-терапевтичні методи, такі як «піскова терапія», «ізотерапія», «музикотерапія», ігри з водою, якщо дитина реагує на них прихильно. Неабияку користь у розвитку дітей з РАС надає медикаментозна терапія, дієтотерапія та інші біомедичні методи, методики розвитку мовлення та спілкування, методики подолання соціальних проблем, заняттєва терапія та фізична реабілітація, поведінкова терапія.

Методики комплексних реабілітаційних втручань спрятимуть заспокоєнню, зняттю психом'язового напруження, налагодженню взаємодії. В опануванні навчального матеріалу використовують картки PECS, метод DIR(модель, заснована на розвитку індивідуальних відмінностей і взаємин (Dr.

Stanley I. Greenspan); метод Денісона (освітня кінезіологія). Вправи для релаксації та активізації, що використовуються для інтеграції півкуль головного мозку з метою більш ефективної їхньої роботи.

При потребі використовують лічильні палички Кюізенера, камінчики Марблс, штучний лід, кристали, методику Нумікон щодо засвоєння елементарних математичних понять, дій; методику навчання читання Л.Шелестової; методику розвитку зв'язного мовлення Н.Гавриш та К.Крутій.

Якщо дитина адекватно сприймає воду, фарби, пластилін, то використовують нетрадиційні техніки образотворчого мистецтва («пальчикова палітра», малювання долоньками, трафаретне малювання, монотипія, плямографія, ниткографія, техніка розбризкування, малювання мильними бульбашками, малювання по вологому паперу, малювання жмаканням папером, повітряними кульками, пластелінографія, робота з солоним тістом, різними видами пластиліну, аплікації тощо).

Доступні методики педагогічної діагностики

Щоб визначити потреби й можливості дитини з РАС, а також ефективність своїх педагогічних дій, вихователь інклюзивної групи регулярно оцінює індивідуальний розвиток свого вихованця. Для цього вихователь має опанувати базові методики педагогічної діагностики. А результати оцінювання використовувати, щоб побачити прогрес дитини в освоєнні адаптованої освітньої програми.

Планування освітнього процесу

Освітню діяльність із дітьми з РАС вихователь організовує відповідно до адаптованої освітньої програми й індивідуального освітнього маршруту. Він бере безпосередню участь у розробці таких документів разом зі спеціалістами дитячого садка. Також під час щоденного планування роботи вихователь враховує особливості вихованця з РАС й корегує освітні завдання з огляду на педагогічну ситуацію.

Створення розвивального предметно-просторового середовища

Одна з обов'язкових умов успішної педагогічної роботи з дитиною з РАС — адекватне їхнім можливостям розвивальне предметно-просторове середовище, яке сприяє повноцінному розвитку всіх видів дитячої діяльності. Вихователь створює у групі не лише умови для позитивних і доброзичливих взаємин між вихованцями, але й рівні можливості для дітей з РАС. Зокрема, вільний доступ до ігор, іграшок, матеріалів, посібників для основних видів дитячої активності.

Співпраця з батьками дитини з розладами аутистичного спектру

Особливим аспектом організації роботи спрямованої на розвиток дитини з РАС, є взаємодія з її батьками. Найважливіше — не порівнювати дитину з РАС з іншими, а орієнтуватися на її індивідуальну динаміку розвитку. Важливо, аби батьки розуміли, що крик, плач, негативізм, агресія є нормальними проявами для дитини з РАС, особливо в незнайомій, стресовій ситуації. Допомога батькам з навчання вмінню сприймати свою дитину такою, якою вона є, не відгороджуватися від її проблем, не заперечувати їх. Адже лише тоді, коли батьки зможуть об'єктивно сприйняти реальність, вони зможуть спрямувати свою увагу та активність на допомогу власній дитині.

Поради вихователю щодо співпраці з батьками дитини з розладом аутистичного спектру

Систематично надавайте інформацію щодо її розвитку, навчання, взаємодії з дитиною на заняттях, у повсякденному житті з оточуючими дорослими та однолітками, облаштуванню життєвого простору тощо.

Обговорюйте, що вдається дитині, а що ні, які є позитивні зміни.

Давайте рекомендації щодо роботи з дитиною вдома, аби досягти позитивних результатів у її розвитку. Наприклад, протягом тижня відпрацьовуйте навички миття рук із використанням серії фотографій у ванній кімнаті, що демонструють послідовність дій.

Зазвичай хтось один із батьків, із ким у дитини тісніший емоційний зв'язок, є її супроводжувальною особою в дошкільному початковому закладі. Це дає змогу підтримувати постійну тісну взаємодію з батьками, а батькам — спостерігати за прийомами роботи фахівців з дитиною. Також присутність батьків дає змогу фахівцям правильно інтерпретувати певні прояви поведінки, реакції дитини, особливо на перших етапах роботи з нею.

Спектр аутистичних порушень — це спектр багатоманітних різновидів, відмінностей, відхилень і порушень, ядерним і загальним для яких є порушення соціальної інтеграції і небажання (навіть боязнь) аутичних людей вступати в будь-який контакт із суспільством, зокрема зі своїм оточенням. Коли ці недоліки долаються, для аутичної дитини відкривається пізнавальний, діяльнісний, змістовний світ життя. Вона «заражається» справжніми людськими (дитячими) радощами, інтересами, звичайними і «незвичайними» шкільними завданнями, долаючи при цьому аутистичне усамітнення та відчуження від свого оточення. Сам інклюзивний процес стає підґрунтям для здійснюваної психологічної корекції порушень особистісного розвитку аутичної дитини, розуміння її проблем з боку оточуючих її людей. Їхня допомога стимулюватиме формування довіри дітей до інших людей, які зустрінуться їй згодом на життєвому шляху. Однак інклюзія реальною стає там, де суспільство готове до її впровадження.

Пам'ятайте девіз Марії Монтессорі: «Допоможи дитині це зробити самій» Бажаю успіху усім вихователям, які працюють з дитиною з розладами аутистичного спектру!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Перевіряємо готовність педагога до роботи в інклюзивній групі. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/866070https://emetodyst.expertus.com.ua/866070>
2. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Уклад. Скрипник Т. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плєяди». 2015. 56 с.
3. Консультація для педагогів «Роль вихователів, спеціалістів, батьків під час організації супроводу дитини з особливими освітніми потребами (слухати, підтримувати, не тиснути) у закладі дошкільної освіти». URL: <https://dnz-popelushka.com.ua>.
4. Робота з дітьми з розладами аутистичного спектра в дитячому садку. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/1588-nklyuzivna-osvta-dtey-z-rozladami-autichnogo-spektra-v-dnz>

С. А. ДУДКО,

учитель української мови і літератури, вчитель-дефектолог комунального закладу «Черкаський навчально-реабілітаційний центр «Країна добра Черкаської обласної ради»

РОБОТА З ТЕКСТОМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ УЧИТЕЛІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Урок літератури відіграє ключову роль у розвитку емоційної сфери учнів. Через занурення в художні твори, школярі вчаться розуміти та цінувати емоції, що є важливим аспектом їхнього особистісного зростання. Для цього вчитель повинен створювати атмосферу, яка стимулює емоційне залучення учнів. Важливо, щоб процес навчання був не просто пасивним сприйняттям інформації, а активною діяльністю, що викликає емоційний відгук.

Аналіз художнього твору під керівництвом вчителя є невід'ємною частиною уроку літератури. Такий підхід має глибокі історичні корені та зумовлений специфікою літератури як виду мистецтва. Крім того, він враховує психологічні особливості сприйняття тексту учнями.

Художній твір є складним організмом, де всі елементи – тема, сюжет, образи – взаємодіють між собою. Розуміння твору вимагає цілісного підходу, починаючи з первинного сприйняття, а потім поглиблюючись в детальний аналіз.

Для ефективного засвоєння нового матеріалу, вчитель може використовувати **таку послідовність дій**:

1. Підготовка учнів до сприйняття твору: створення контексту та зацікавлення.
2. Формулювання мети читання: спрямування уваги учнів на ключові аспекти.
3. Первинне ознайомлення: читання твору в цілому.
4. Обговорення перших вражень: перевірка розуміння загального змісту.
5. Повторне читання: більш глибокий аналіз тексту та його частин.
6. Аналіз художніх засобів: виявлення мотивів та оцінка дій героїв.
7. Складання плану: структурування змісту твору.
8. Переказ: відтворення змісту власними словами.
9. Підсумкова бесіда: узагальнення теми та ідеї твору.
10. Робота над виразним читанням: розвиток навичок інтерпретації тексту.

Варіативність методів залежить від віку учнів, складності тексту та мети уроку. Головне – дотримуватися принципів від цілісного сприйняття до аналізу та власного ставлення.

Основні етапи аналізу літературного твору:

- Первинний синтез (цілісне сприйняття).
- Аналіз (детальний розгляд елементів).
- Вторинний синтез (узагальнення та інтерпретація).

Цей підхід дозволяє учням не лише зрозуміти зміст твору, але й розвинути критичне мислення та емоційний інтелект.

На уроках літератури робота з учнями з особливими освітніми потребами має бути досить гнучкою. Дитина з особливими освітніми потребами не завжди може одразу продуктивно «увійти» в роботу над літературним твором, особливо великим за обсягом: виникають як мовні проблеми (незрозумілі слова і граматичні конструкції), так і проблеми щодо розуміння змісту окремих частин тексту, діалогів, описів тощо. *Учні з особливими освітніми потребами:*

- погано розуміють слова, їх значення, оскільки стикаються з ними вперше;
- плутають зі схожим за звуко-буквеним складом словами, не розпізнають їхню граматичну форму;
- можуть знати лексичне значення кожного зі слів, що входять у певне речення, але водночас неправильно розуміти граматичні зв'язки між ними. При цьому порушується контекстне розуміння слів і, таким чином, речення залишається в цілому незрозумілим.

Переходячи під час читання від фрази до фрази, від абзацу до абзацу, дитина з особливими освітніми потребами не завжди одразу розуміє загальний зміст прочитаного, який часто прослідковується не в окремих реченнях, а в зв'язках між ними. Труднощі розуміння тексту не можна пояснити неухважністю чи недостатнім старанням учня з особливими освітніми потребами. Це є безпосереднім наслідком мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями слуху, мовлення, аутистичного спектру.

Однією з форм розвитку мовлення в учнів з особливими освітніми потребами в основній і старшій школі є **робота з текстом**. Вчителі застосовують певні методи та прийоми, залежно від етапу роботи над текстом.

Усвідомлене читання досягається всією системою роботи педагога – від першого уроку знайомства з текстом до заключного.

Осмислення твору – складний аналітико-синтетичний процес. Можна виділити на III етапи цього процесу:

I етап. Розуміння предметної сторони твору, осмислення фактичного твору, матеріалу.

II етап. Встановлення причинно-наслідкових відносин між персонажами чи подіями, визначення мотивів поведінки літературних героїв.

III етап. Узагальнення прочитаного, формування теми та ідеї власного висловлення, ставлення до літературних героїв і до усього твору.

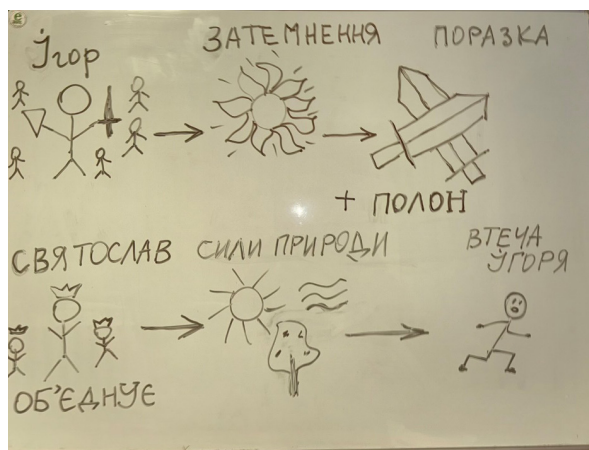
Усі три етапи нерозривно пов'язані між собою і представляють єдиний аналітико-синтетичний процес.

Зазначені вище етапи сприйняття при первинному прочитанні тексту, вимагають певних методів роботи.

Враховуючи перевагу наочно-образного мислення у учнів з особливими освітніми потребами, на першому етапі роботи з текстом доцільно використовувати прийоми, що допомагають школярам уявити ситуацію, картини, описи, поступки дійових осіб, що змінюються. До таких методів слід віднести драматизацію окремих фраз та епізодів, роботу з конструктивною картини, дитяче ілюстрування, складання картинного, а потім словесного плану, переказ прочитаного, бесіду відтворюючого характеру, вибіркоче читання.

Наприклад. Урок української літератури «Слово про похід Ігорів» – перлина українського ліро-епосу - див. схему 1.

Схема 1

Під час **другого етапу роботи** з текстом здійснюються завдання проникнення у смислові взаємозалежності між окремими об'єктами, персонажами, їх вчинками. Виконання цих завдань пов'язане з рівнем розвитку розумової діяльності учнів з особливими освітніми потребами. Мисленнєві операції синтезу, аналізу, узагальнення, абстракції у дітей з особливими освітніми потребами розвиваються дещо сповільнено та своєрідно.

На цьому провідному етапі роботи з текстом рекомендуються бесіди аналітичного характеру, вибіркоче читання та вибіркочі перекази, словесне малювання, порівняння описів в одному і тому ж і різних оповіданнях, зіставлення літературних персонажів, знаходження спільного та різного між ними, постановка проблемно-пізнавальних завдань, що вимагають доказів судження.

Наприклад, урок української літератури. Тема: «Образи хлопчиків, їхня невідступність у захисті гуманних переконань в оповіданні Євгена Гуцала «Лось»» - див. схему 2, схему 3.

Схема 2

Схема 3

Третій етап осмислення тексту – узагальнення прочитаного, формулювання теми та ідеї твору, вираження власного ставлення до літературних героїв та всього твору. Цей етап теж важкий для дітей з особливими освітніми потребами, які ще недостатньо володіють словесним узагальненням. Мисленнєва активність учнів на останньому етапі багато в чому залежить від усієї попередньої роботи, але одночасно передбачає ускладнення розумової діяльності школярів з особливими освітніми потребами, вміння відволіктися від конкретного випадку і зробити узагальнення з проблеми. Вчителю доцільно використовувати на цьому етапі творчі завдання: придумування іншого заголовку до оповідання, продовження оповідання, висловлювання власного аргументованого судження про персонажів і все оповідання, постановка проблем морально-етичного плану, порівняння прочитаного твору з іншими оповіданнями з тієї ж тематикою, зіставлення прочитаного з кінофільмом, із творами образотворчого мистецтва.

Наприклад, урок української літератури. Тема «Михайло Коцюбинський «Тіні забутих предків». Образи і символи»

У процесі роботи з текстом вчитель повинен вибрати ті методи та прийоми, які відповідають завданням уроку та специфіці самого художнього твору.

Дитину треба вчити контекстного розуміння, коли вона вловлює загальний зміст не стільки з окремих слів, скільки з їхніх зв'язків один з одним, з їх повторення в наступних реченнях.

У зв'язку з тим, що тексти з української літератури великі за обсягом, а кількість уроків на вивчення тексту, на жаль, не є достатньою для читання і розуміння учнями з особливими освітніми потребами, тому вчителі використовують на уроках адаптовані тексти. Адаптований текст – спрощений для сприйняття текст.

Методичне об'єднання вчителів освітньої галузі «Мови і літератури» комунального закладу «Черкаський навчально-реабілітаційний центр «Країна добра Черкаської обласної ради» розробили орієнтовний план роботи над текстом епічного твору для учнів з особливими освітніми потребами.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН РОБОТИ НАД ТЕКСТОМ ЕПІЧНОГО ТВОРУ

1 УРОК. ЗНАЙОМСТВО З ТЕКСТОМ ХУДОЖНОГО ТВОРУ

Пояснення значення назви художнього твору.

1. Жанр.

2. Рік написання.

3. Час дії. Коротка розповідь про те, коли відбувається дія (століття, рік, пора року, місяць, день, час доби).Зробити коротку характеристику часу, коли відбувається дія, вказати його ознаки.

Обов'язковим є використання ілюстрацій на даному етапі роботи над текстом.

4. Місце дії (країна, область, місто, село, вулиця, будинок, кімната тощо).

5. Головні герої (про кого будемо читати).

Коротка розповідь про зміст художнього твору (про що будемо читати або, якщо буде прочитана якась частина художнього твору, короткий виклад попередніх подій).

2 УРОК. ЧИТАННЯ УРИВКУ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.

1. Переказ вчителем уривка тексту художнього твору (для учнів з порушеннями слуху за допомогою жестів).

2. Словникова робота.

3. Читання уривку тексту художнього твору учнями.

4. Відповіді на запитання.

5. Переказ прочитаного учнями.

6. (Д/З) Читати і переказувати уривок художнього твору, намалювати малюнки.

3 УРОК. ЧИТАННЯ УРИВКУ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

1. Переказ вчителем змісту уривка художнього твору (для учнів з порушеннями слуху за допомогою жестів).

2. Словникова робота.

3. Читання уривку тексту учнями.

4. Складання плану прочитаного.

5. Переказ за планом.

6. (Д/З) Читати і переказувати уривок художнього твору, намалювати малюнки того, про що прочитали.

4 УРОК. РОБОТА З АДАПТОВАНИМ ТЕКСТОМ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

1. Переказ вчителем змісту уривку (для учнів з порушеннями слуху за допомогою жестів).

2. Словникова робота (за потребою).

3. Читання учнями адаптованого тексту.

4. Відповіді на запитання.

5. Співставлення адаптованого тексту з текстом оригіналу: а) знайти опис певної події в тексті оригіналу; б) знайти опис головних героїв в тексті оригіналу; в) знайти опис природи в тексті оригіналу;

6. (Д/З) Зробити свій опис когось або чогось.

5 УРОК. ПІДСУМКОВИЙ УРОК

1. Зробити опис головних героїв.

2. Зробити аналіз художнього твору.

3. Що сподобалось? Чому?

4. Хто сподобався? Чому?

5. (Д/З) Підготуватися до тематичного заліку.

Також на уроці української літератури під час вивчення художнього твору необхідно приділяти увагу формуванню активного словника учнів з особливими освітніми потребами. Якщо вчитель приділяє мало уваги мовній практиці учнів, це призводить до порушення балансу між активним та пасивним словником учнів з особливими освітніми потребами. Наповнення їх активного словника йде дуже повільно, бо базується на словах, засвоєних раніше.

Варто застосовувати наступні прийоми пояснення нових слів - див. схему 4.

Схема 4

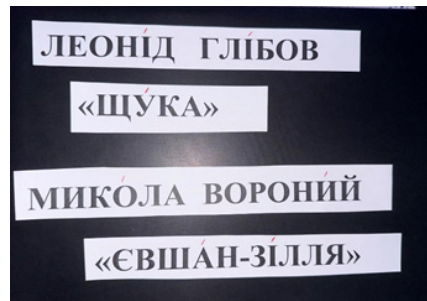

Засвоїти нове слово означає зробити його зрозумілим, а закріпити слово – навчитися вільно ним користуватися в усній та письмовій мові.

Пропоновані на уроках основної та старшої школи нові слова потрібно представити у графічному вигляді - написати на дошці, використати табличку для глобального читання мовних одиниць. Ці слова або словосполучення слід фонетично обробити: поставити знаки словесного наголосу, орфоєпії.

Наприклад.

У

подібному вигляді подаються всі нові терміни або важкі для вимови слова. Учитель дає зразок правильного вимовляння. Таким чином, учень має можливість опертися не тільки на орально-акустичний, але і на графічний образ слова.

Педагог, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами, має володіти різноманітними формами організації освіти та методичними підходами до навчання.

Застосування різних засобів наочності під час уроків української літератури має фізіологічне і психолого-педагогічне обґрунтування.

Діти з особливими освітніми потребами краще сприймають образи, ніж слова. Особливо це важливо при роботі зі словесним матеріалом, який через мовленнєве недорозвинення осмислюється недостатньо. Слово вчителя, підкріплене наочним зображенням предмета чи явища, осмислюється глибше, запам'ятовується міцніше. Якщо раніше велика кількість ілюстрацій, малюнків вважалася прерогативою лише молодших школярів, то зараз це вимога часу у викладанні всіх предметів у всіх ланках школи. Сформувати ключові та предметні

компетенції, зробити урок змістовним, цікавим, насиченим можна за допомогою візуалізації навчальної інформації.

Саме тому, важливу роль для дітей з особливими освітніми потребами, відіграє *візуалізація*.

Візуалізація – це створення та представлення графічного образу текстової інформації, що робить її наочною, а отже, зручною для аналізу та осмислення. Таким чином, ми розвиваємо дитячу творчість, уміння критично мислити, навчаємо дітей з особливими освітніми потребами здобувати інформацію з різних джерел, легше її засвоювати й оцінювати, формуємо необхідні життєві компетенції.

Серед різних форм візуалізації навчальної інформації для дітей з особливими освітніми потребами найбільш ефективними є наступні - див. схему 5.

Схема 5

Методика роботи з текстом на уроках української літератури з дітьми з особливими освітніми потребами повинна бути адаптована до їхніх потреб і можливостей. Одним із підходів є використання *адаптованих текстів*, які відповідають рівню розвитку дитини з особливими освітніми потребами. Також важливо створювати комфортну та дружню атмосферу на уроці, де кожен учень з особливими освітніми потребами почуває себе заохоченим до спілкування та аналізу текстів. Підтримка вчителя та індивідуальний підхід є ключовими в цьому процесі.

Обов'язково потрібно використовувати візуалізацію. По-перше, поєднання слухової та зорової інформації сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу, на основі чого учень з особливими освітніми потребами може узагальнювати, систематизувати, порівнювати, робити висновки.

По-друге, прийоми візуалізації дають необмежені можливості, оскільки кожен із них можна використовувати на всіх етапах уроку для виконання різних завдань.

Завдяки візуалізації учитель формує читацький інтерес та розвиває такі вміння:

- визначати порушені проблеми, самостійно та критично їх аналізувати;
- працювати з текстом, добирати факти, художні деталі, асоціації, аналізувати їх, робити висновки та узагальнення, порівнювати з іншими героями/творами чи видами мистецтва;
- колективно працювати над розв'язанням проблем;
- користуватися знаннями, отриманими поза школою (телебачення, мережа Інтернет);

- правильно, логічно, аргументовано викладати власні думки;

- творчо підходити до виконання завдань, знаходити нестандартні рішення, проводити паралелі з сучасністю, давати власну емоційну оцінку, проектувати життя героя в сучасному світі, перевтілюватися, знаходити пояснення вчинкам персонажа, давати поради;

- добирати мовно-виражальні засоби відповідно до мети і ситуації спілкування.

Розвиток цих умінь формує соціальну та громадянську компетентність, спілкування рідною мовою, ініціативність і підприємливість, математичну компетентність, уміння вчитися впродовж життя, а сам змістовий матеріал – ще і компетентності у сфері культури. Суто предметні літературні компетентності формуються шляхом усвідомлення літератури як складової частини культури українського народу, міжпредметні зв'язки розширюють знання про світ.

Уміння переказувати, виразно читати, декламувати вірші напам'ять, оперувати поняттями теорії літератури, уміння вільно висловлювати свою думку формують комунікативну компетентність. Робота з текстом на уроках української літератури з дітьми з особливими освітніми потребами є важливою для розвитку їхніх мовленнєвих та когнітивних навичок. Отже, стимулюючи учнів з особливими освітніми потребами до активної участі на уроці, сприяючи їхньому розвитку та розумінню важливості навчання для майбутнього, ми відповідаємо вимогам Нової української школи через застосування сучасних методів роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугайова І. Соціалізація дітей із проблемами розвитку. Дефектолог. 2007. № 5.
2. Гаяш О.В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. Науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2016. 117 с.
3. Гладкая В. В. Планирование коррекционной работы с учащимися с трудностями в обучении: метод. пособие для учителей-дефектологов. Минск: Зорны верасень, 2008. 112 с.
4. Коваль Г.П., Іванова Л.І, Суржур Т.Б. Методика читання: навч. посібник. Тернопіль: Богдан, 2009. 280 с.
5. Колупаєва А. А. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: 36 наукових праць. Київ: Університет "Україна", 2004. 448 с.
6. Колупаєва А. А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 273 с.
7. С.В. Кульбіда, С.В. Литовченко, В.В. Жук, В.В. Литвинова Учні початкових класів із порушенням слуху: навчання і розвиток: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 144 с.
8. Никитина М. И. Уроки чтения в школе для слабослышащих детей: пособие для учителя. М.: Просвещение. 1991. 143 с.
9. С. Романюк, Н. Богданець-Білооскаленко Методика роботи над літературним твором з молодшими школярами. Рідна мова. Освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі. м. Валч. Польща, 2016. № 25. С.54-64.

А. С. Стецюк,

учитель історії, учитель-методист Черкаської гімназії №9 ім.О.М.Луценка Черкаської міської ради Черкаської області, фіналіст національної премії для вчителів Global Teacher Prize Ukraine 2025;

І. В. Завіновська,

учитель історії, учитель-методист Черкаської гімназії №9 ім.О.М.Луценка Черкаської міської ради Черкаської області

УКРАЇНА В СЕРЦІ КОЖНОГО З НАС

РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ

Мета:

Виховувати в учнів глибоке почуття патріотизму, національної гідності та любові до Батьківщини. Формувати шанобливе ставлення до державних символів (Герба, Прапора, Гімну) та національних святинь.

Формувати гордість за багатовікову історію України, її унікальну культуру, мову та незламних героїв сучасності й минулого, які боролися за незалежність.

Сприяти розвитку критичного мислення, уміння аналізувати інформацію та висловлювати власну позицію щодо подій. Розвивати творчі, комунікативні навички та вміння ефективно працювати в команді під час виконання патріотичних та дослідницьких завдань.

Актуалізувати почуття особистої відповідальності за майбутнє України, спонукати до активної громадянської позиції та готовності долучатися до розбудови сильної і незалежної держави.

Обладнання: мультимедійна презентація, відео "Україна. Моя країна", відео "Тіна Кароль та "Голос Діти". Україна - це ти", державні символи (прапор, герб), картки для групової роботи, аркуші паперу, маркери.

Хід заходу

1. Вступна частина (5 хв.)

- Привітання.

Вчитель: "Сьогодні ми поговоримо про те, що означає бути справжнім патріотом і чому любов до України починається з кожного з нас."

Виконання Гімну України (виконує DZIDZIO: Покликання на відео: https://www.youtube.com/watch?v=KV_-IJyletc&list=RDKV_-IJyletc&start_radio=1).

2. Мотиваційний блок (10 хв.)

Перегляд короткого відео "Україна. Моя країна" (Покликання: <https://www.youtube.com/watch?v=Tp4s0oycvhQ>). **ДОВІДКА до відео:** До ювілею Незалежності України телеканал 1+1 і Перша Приватна Броварня в рамках проекту "Моя країна. Прекрасна і незалежна" презентували ролик про неймовірну красу нашої Батьківщини. 13 500 км подолали автори проекту у пошуках дивовижних куточків нашої країни. 20 міст об'їхала знімальна група. 4 терабайти відеоматеріалу було відзнято за час експедицій. 34 млн чоловік побачило проєкт по телебаченню. 2 млн чоловік протягом року контактувало з проєктом соціальних мережах.

Бесіда: "Що для вас означає слово Україна?" (учні висловлюють свої асоціації, вчитель записує на дошці у вигляді "асоціативного куща"). Після вправи учитель спільно з учнями формулює загальне розуміння - "Україна для мене це..."

3. Інформаційно-пізнавальний блок (15 хв.)

Міні-презентація про державні символи України, видатних діячів та сучасних героїв.

Вчитель коментує презентацію з теми "Державні символи, видатні діячі та сучасні герої України".

Слайд 1. Вступ

- Заголовок: "Україна – це ми".
- Коротка фраза: "Символи та герої нагадують нам, хто ми є, чим пишаємося і за що боремося."
- Фон: прапор України, вишиванка.

Слайд 2. Державний прапор

- Зображення синьо-жовтого прапора.
- Пояснення: синій – чисте небо, жовтий – пшеничне поле, символ миру та добробуту.
- Інтерактив: "Уявіть, що прапор – це картина української землі. Які ще кольори могли б її доповнити?"

Слайд 3. Герб України – Тризуб

- Зображення золотого тризуба на синьому фоні.
- Коротко: символ княжої держави Володимира Великого, уособлює силу, свободу та єдність.
- Факт: тризуб зустрічався ще на монетах Русі-України в X ст.

Слайд 4. Гімн України

- Рядок: "Ще не вмерла України..."
- Значення: символ незламності та віри у майбутнє.

Пропозиція: кілька секунд прослухати уривок гімну (або проспівати разом перший куплет).

Слайд 5. Видатні діячі минулого

- Фото: Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко.

КОРОТКІ АКЦЕНТИ:

- Шевченко – "пророк України", символ боротьби за волю.
- Леся – приклад сили духу, любові до рідного слова.
- Франко – мислитель, який закликав до єдності.

Слайд 6. Сучасні герої України

- Приклади:
 - Захисники та захисниці ЗСУ – оборонці свободи.
 - Лікарі й волонтери – ті, хто рятує життя.
 - Молодь, яка розвиває культуру, спорт, науку.
 - Візуалізація: фото військових, медиків, спортсменів.

Запитання для учнів: "Кого ви вважаєте сучасним героєм України?"

Слайд 7. Підсумок

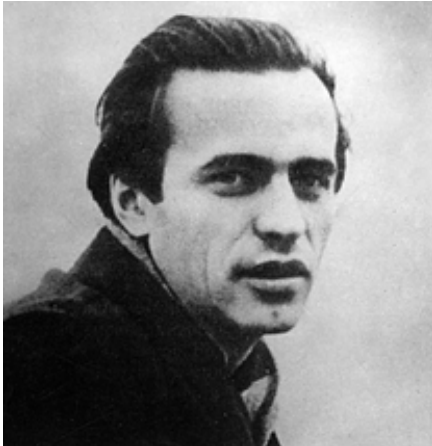
- Слайд із цитатою Ліни Костенко:

“Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову.”

• Вчитель: “Символи та герої – це наше коріння і крила. Кожен із нас має додати свою силу, щоб Україна була вільною та щасливою.”

• Читання вголос віршів Ліни Костенко, Василя Симоненка.

Василь Симоненко ЗАДИВЛЯЮСЬ У ТВОЇ ЗІНИЦІ

Задивляюсь у твої зіниці
Голубі й тривожні, ніби рань.
Крешуть з них червоні блискавиці
Револуцій, бунтів і повстань.

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік...

Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побути на самоті.

Рідко, нене, згадують про тебе,
Дні занадто куці та малі,
Ще не всі чорти живуть на небі,
Ходить їх до біса на землі.

Ліна Костенко

Усе моє, все зветься Україна
Буває, часом спліну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,—
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься — Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори.

• Обговорення: *“Які риси справжнього патріота?”*

Використовуючи **онлайн-сервіс Mentimeter**, збираємо відповіді у реальному часі та візуалізуємо їх на інтерактивній дошці, панелі чи проектор.

4. Практичний блок (15 -35 хв.)

Пропонуємо можливі варіанти вправ для практичного блоку.

Вправа 1. **“Кодекс юного патріота”** (групова робота, 10 хв.)

Учні об'єднуються в 3-4 групи.

Завдання: скласти 5–6 правил поведінки справжнього патріота (наприклад: повага до мови,

допомога до ближнього, охорона природи, знання історії тощо).

Кожна група презентує свій “кодекс” (за наявності ІКТ-технологій можна використати результати роботи на проекторі, інтерактивні дошки тощо).

Результат: Вчитель підсумовує роботу учнів та робить спільний “збірний кодекс” класу.

Вправа 2. **“Дерево патріотизму”** (індивідуальна робота + колективний результат, 7 хв.)

На дошці/фліпчарті або ватмані намальоване велике дерево без листя.

Завдання: учні отримують вирізані з кольорового паперу листочки. На кожному листочку учні пишуть відповідь на питання:

“Що я можу зробити для своєї країни вже сьогодні?”

Листочки прикріплюються до дерева. Виходить “Дерево патріотизму”.

Вправа 3. **“Символічна мапа України”** (групова робота, 8 хв.)

Завдання: кожній групі дається контурна карта України. На ній учні

наносять символами, якими вони уявляють свою країну (калина, тризуб, герої, страви, архітектура, традиції тощо). Можна малювати (створювати меми, емоції) чи писати слова. Після виконання роботи, кожна група презентує свої міні-проекти.

Вправа 4. **“Патріотичні ситуації”** (рольова гра, 10 хв.)

Завдання: учитель пропонує учням кілька життєвих ситуацій, які пов'язані з проявом патріотизму:

1. Хтось сміється з української мови.

2. Ви бачите, що хтось сміється у парку.

3. У школі приносять допомогу військовим чи переселенцям.

4. Хтось ображає молодших.

• Учні об'єднуються в групи та розігрують короткі сценки: як вони би діяли у такій ситуації.

• Після виступів учнів – коротке обговорення.

Вправа 5. **“Патріотичний челендж”** (інтерактив, 5–7 хв.)

Завдання: учні стають у коло.

• Перший учень каже: *“Я люблю Україну, бо ...”* (називає одну причину).

• Наступний має повторити попередню фразу + додати свою.

• Так триває по колу.

Вчитель підсумовує: *“Бачите, скільки причин бути патріотом і пишатися нашою країною.”*

5. Заклучна частина (10 хв.)

• Пісня “Україна – це ми” (прослуховування/спів).
(Тіна Кароль та “Голос Діти”. Україна - це ти. Покликання на відео - https://docs.google.com/document/d/1_N_bo16fDffvUOGWTB92g7k440-4mIO92j4IUXGgboo/edit?tab=t.0)

Слова пісні:

Моє ім'я - Батьківщина,

Лелеки легке крило.

Моє ім'я - Україна

І сонечка тепло.

Моє ім'я - Вишиванка,

Я - хрестик на полотні.

Моє ім'я - синє небо,

Я - сонях малий під ним.

Приспів:

Татові слова:

Україна - це я!

Мамині пісні,

Україна - це ти!

Моє ім'я - Степ широкий,

Моє ім'я - Хліба смак,

Останній шкільний дзвіночок,
Над сивим Дніпром туман.
Моє ім'я - то Надія,
Моє ім'я - то Любов,
Моє ім'я - чиста мрія,
І віра, що з нами Бог!

Приспів. (2)

Моє ім'я - колискова...
Моє ім'я - то є Воля...
Моє ім'я - то Родина...
Моє ім'я - добре Слово,
Що збереже цей світ!

Підсумкова бесіда: *“Патріотизм – це не лише великі вчинки, а й повага, доброта та щоденні дії, які роблять Україну сильнішою.”*

Побажання учням: будьте гідними громадянами своєї держави, поважайте за захищай її.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ:

- учні будуть усвідомлювати значення патріотизму та любові до власної Батьківщини;
- вони зможуть розрізнити та розповідати про державні символи України;

- проявляти готовність поважати, берегти та розвивати культурні традиції й спадщину України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. 203с.
2. Гриценко Т. Патріотичне виховання школярів у сучасних умовах. Київ: Педагогічна думка, 2020.
3. Державні символи України: методичний посібник для вчителя. Київ: Освіта, 2022.
4. Донченко О., Романенко Ю. Українська ідентичність та патріотизм. Київ: Смолоскип, 2019.
5. Іваненко О. Формування громадянської компетентності учнів у процесі виховання. Харків: Ранок, 2021.
6. Костенко Л. Вибране. Київ: Либідь, 2018. 559с.
7. Савченко О. Я. Виховання цінностей у сучасній школі. Київ: Педагогічна думка, 2019.
8. Симоненко В. Лебеді материнства : поезія, проза. Київ : Веселка, 1990. 159 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. [редкол.: О. Г. Дзєверін (голова) та ін.]. Т. 3 : Серце віддаю дітям. Київ : Рад. шк., 1976. 668с.
10. Українські народні пісні та думи: антологія. Львів: Світ, 2017.
11. Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ: Дніпро, 1984. 606с.

Л. В. Бандура,

учитель історії та правознавства, учитель вищої категорії,
старший вчитель Кам'янського закладу
загальної середньої освіти № 2 з поглибленим вивченням
окремих предметів Кам'янської міської ради Черкаської області

ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ МОГО МІСТА ВІРТУАЛЬНА ПОДОРОЖ ЕПОХАМИ

Мета: виявити рівень історичної начитаності учнів про наш край; поглибити знання учнів з історії рідного краю; розвивати їх пам'ять, творчу уяву, вміння складати розповідь, працювати з різними історичними джерелами, виховувати почуття зацікавленості історією рідного краю.

Цільові завдання:

- виховувати любов та повагу до історії рідного краю та своєї країни;
- розвивати творчі задатки учнів, інтерес і повагу до історії і культури свого народу;
- прагнути зберегти та примножити культурну спадщину своєї держави, свого краю.

Обладнання: підручник, комп'ютер, карта Черкаської області, атласи, ребус, вислови про наш край, презентація, маршрутні листи, малюнки, фото-смайлики

Основні терміни: історія, культура, рідний край
Захід (класна година) проходить у вигляді віртуальної екскурсії. На дошці висить карта Черкаської області, якою пройде подорож, а також вислови про рідний край.

ХІД ЗАХОДУ

Учень.

НАШ РІДНИЙ КРАЙ

Щоб довелося мандрувати –

*Піти по рідній всій землі:
У кожне місто завітати,
У кожному побувати селі, -
То навіть би за сотню років
Цього б не встигли ми зробити:
Простори в нас такі широкі,
А міст і сіл – що не злічить!*

М. Познанська

Учитель. Доброго дня! Сьогодні нам з вами запропонована незвичайна подорож. Щоб отримати право нею скористатися, нам необхідно з'ясувати, куди саме ми вирушимо. Відповідь ми отримаємо, якщо правильно розв'яжемо ребус, внесений до маршрутного листа (можна взяти будь-який, але відповідь повинна бути – історія).

Кожного дня ми ходимо вулицями нашого міста, їзимо транспортом, поспішаємо у своїх справах. Ми не задумуємося, як виглядало наше місто 100 років тому. Тож давайте здійснимо мандрівку в минуле нашого краю.

(Розповідь учителя + робота з картою)

Кам'янка – місто в Черкаській області, є центром Кам'янської територіальної громади Черкаського району. Розташоване в південно-східній частині Черкаської області на річці Тясмин, правій притоці Дніпра за 62 км від обласного центру – міста Черкас.

Засновано Кам'янку на початку XVII століття кріпаками-втікачами з Поділля, Київщини, Полтавщини, які селилися на кам'янистих берегах річки Тясмин (звідси й назва поселення). Вперше слобідка Кам'янка згадується в історичних документах періоду визвольної війни українського народу 1648-1654 років. Її колишній власник Житкевич втік до Польщі, а Кам'янку 27 березня 1649 року передано у спадкове володіння Богдану Хмельницькому.

В першій половині XVII століття жителі Кам'янки брали участь у селянсько-козацьких повстаннях під проводом Павла Бута (Павлюка), Дмитра Гуні, Тараса Федоровича (Трясила). У складі військ Богдана Хмельницького кам'янські селяни і козаки брали участь у битвах під Жовтими Водами, Корсунем...

В часи козаччини Кам'янка входила до складу Чигиринського полку. За Прутським договором 1711 року Кам'янка підпала під владу Польщі. З 1730 року Кам'янка перейшла у володіння магнатів Любомирських. У 1756 році Кам'янці надано статус містечка. А в 1787 році кам'янський маєток продано князю Г.Потьомкіну, який разом з іншими населеними пунктами подарував його своїй племінниці К.М.Самойловій. Вийшовши заміж за Л.Д.Давидова, вона оселилася в Кам'янці.

Діти, подорожуючи країною під назвою «Історія», ми маємо добре орієнтуватися у часі, щоб мати змогу повернутися у наше XXI століття. Кожен з вас отримає завдання, яке має виконати письмово.

1.Визначити століття:

1648р.-	1995р.-
1344р.-	1279р.-
1788р.-	1077р.-

2.Коли починається:

XII ст.-	XIXст.-
XVст.-	VIIст.-

3.Коли закінчилося:

X ст.-	XIII ст.-
XVст.-	VI ст.-

На початку 20-х років XIX століття молодший син К.М.Самойлової – полковник В.Л.Давидов, учасник російсько-французької війни 1812 року пішов у відставку і оселився у Кам'янці. У нього часто гостювали його бойові товариші- генерал М.М.Раєвський, Д.В.Давидов. Саме в той час Кам'янка стала одним із центрів декабристського руху на Україні.

- Як ви гадаєте, які історичні місця нашого рідного міста можуть зацікавити туристів? Де ми можемо гарно відпочити і зустріти гостей?

- Діти, що ви знаєте про наш край? Яку інформацію ви сьогодні підготували ?

Учитель. Зараз учні класу проведуть для нас екскурсію по історичним місцям міста Кам'янки та с. Ребедайлівка.

Робота з документами (Учні отримують тексти з інформацією. Опрацювавши інформацію, учні виступають гідами на певній зупинці. Учитель представляє екскурсоводів та оголошує конкурс на кращого знавця історії рідного краю). Будьте уважними, в кінці уроку ми дізнаємося, хто ж ним стане. Крім того, кожен з вас на початку отримав фото - смайлики з різними емоціями(позитивні та негативні). У кінці заходу мені б хотілося дізнатися вашу думку, про таку форму уроку та які емоції ви отримали під час нашої подорожі.

Розповідь екскурсоводів із демонстрацією слайдів.

Екскурсовод 1. При в'їзді в Кам'янку з північного боку розташований меморіальний знак – символ історії міста. Він встановлений в 1975 р. і складається з двох частин. На передньому плані макет відкритої книги, де з правої частини зображено портрет П.І.Чайковського з червоної міді. На торці книги вертикальний напис «Кам'янка». На другому плані композиції – дугоподібна арка, що символізує грот декабристів. Вгорі на арці зображені портрети п'яти страчених декабристів і символічна дата - 1825.

Екскурсовод 2. На високому правому березі Тясмину, у густому парку, стоїть одна з найдавніших пам'яток Кам'янки, так званий Зелений будиночок, споруджений на початку XIX ст. як один з флігелів садиби Давидових. Це одноповерхова прямокутної форми споруда з мансардою. Свою назву будиночок одержав від переважаючого зеленого кольору. В XIX ст. в цьому будиночку розміщувалась частина бібліотеки Давидових, більярдна і столи для ігор. Тут під час своїх приїздів бував О.С.Пушкін, вечорами збиралися однодумці В.Л.Давидова, декабристи для обговорення важливих політичних питань. Саме у цьому меморіальному будинку знаходиться історичний музей.

Екскурсовод 3. На березі струмка Тарапунка, що впадає в р.Тясмин, стоїть своєрідної форми водяний млин, побудований у 1825 році. Двоповерхова споруда має ротондальну композицію, де перший ярус розчленований вісьмома парними пілястрами. Прямокутний вхід веде до круглого залу, освітленого круглими вікнами. Увінчує млинок сферичний дах,що закінчується декоративною прикрасою. Ця господарська будівля, яка більше нагадує башту, ніж водяний млин, органічно вписалась в архітектурний ансамбль садиби Давидових і є унікальною пам'яткою архітектури господарського призначення.

Екскурсовод 4. Грот побудований в кінці XVIII століття як архітектурна прикраса садиби парку Давидових. Ця романтична споруда знаходиться в одному із затишних куточків парку, влаштований грот у схилі пагорбу. Фасад його являє собою композицію із кількох різних за розмірами просторів. В глибині арочного порталу невеликі прямокутні двері,які ведуть в підземний зал. В середині грот являє собою кругле цегляне приміщення з високим сферичним зводом діаметром 7.6м. В центрі зводу отвір, який веде на поверхню Отвір прикриває дерев'яна альтанка. За формою зал гроту нагадує величезний бутиль, вузьким «горлом» наче врізаний у схил. Всередині гроту завжди прохолодно,добра акустика. З гротом пов'язано багато переказів і легенд. Розповідають, що в гроті любили збиратися декабристи і вести дискусії на політичні теми. Прохолода і тиша гроту приваблювала П.І.Чайковського.

Нині грот є складовою частиною Кам'янського державного історико-культурного заповідника.

(Для перепочинку можна запропонувати фізкультхвилинку)

*Всі піднесли руки – раз!
На носках стоїть весь клас,
Два присіли, руки вниз,
На сусіда подивись.
Раз! – і вгору,
Два! – і вниз,
На сусіда подивись.
Будем дружно ми вставати,
Щоб ногам роботу дати.
Раз – присіли, два – піднялись.
Хай мужніє ваше тіло.
Хто старався присідати,
Може вже відпочивати.*

Екскурсовод 5. На околиці міста, серед річки, піднімається над водою гранітна скеля, яку народ назвав Дівочою.

У центрі міста, на схилі крутої гори, розташований парк XIX ст. В 1817 р. на території парку, неподалік від двоповерхового будинку Давидових, була споруджена дерев'яна Свято-Миколаївська церква.

Учитель. Про свій край, свою країну, свою історію можна розповідати і розповідати, але хотілося б, щоб ви зрозуміли, що Рідний край – це той край, до якого доростає душа, якщо з дитинства вона долучена до української культури. І тоді, де б ми не були, – скрізь відчуватимемо поклик рідної землі, хвилювання до сліз, зачувши рідне слово, а також відповідальність за її майбутнє. Адже сьогодення потребує від нас відродження національної культури, знання історії, бо це – духовні скарби народу, духовна сила кожного громадянина, яка здатна вивести людину із «тьми на світ Божий». Той, хто не знає національної історії, ніколи не зможе зрозуміти свого народу й діяти на його благо. Без минулого немає сучасного, без традиційного немає нового, без колишнього немає теперішнього. Щоб по-справжньому любити свій край, своє місто, треба добре знати не тільки їх сучасне, а й минуле, оскільки це знання підносить і звеличує кожного з нас, розширює наш світогляд, служить своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколіннями нинішніми і прийдешніми.

Учень вашого класу підготував невеличкий екскурс по історії рідного села Ребедайлівка.

Екскурсовод 6.

*Село моє, що Ребедайлівкою зветься,
В моєму серці піснею озветься,
Тією, що матусенька співала,
Коли мене маленьку кописала.
Це – є моя маленька Батьківщина,
А я – її краплинонька-дитина.*

Кожен народ має свою історичну пам'ять. Народ живий, доки жива його історична пам'ять. Ось уже яке покоління переповідають ребедайлівчани своїм дітям та онукам легенду про походження села. Адже місцевість ця славилася великими лісами, дикими тваринами, співучими птахами. За переказами, ще на початку XVII ст. Цю місцевість уподобав собі чоловік-вітіак, котрий оселився у лісі біля ставка.

*... На берегах ставка колись давним-давно,
Коли села ще й зовсім не було,
Край шляху оселився чоловік,
Щоб поселитись тут навек.
В ставку тоді водились коропи-ледачі,
Що мали їжі у достачі.
Наш чоловік із ними подружився,
Він гарно їх учить навчився.
Із того часу так і повелось:
Лиш їдуть чумаки поміж лісок,
То забіжать до чоловіка на ставок,
Прохають щиро трохи риби дати,
Щоби не їхати голодними до хати,
І поселянин їм давав, що мав,
Тож риби їм гарненько насипав.
Тепер вже чумаки поміж собою
За те, що рибкою господар частував,
Прозвали чоловіка Рибидайлом.
І тут тепер живемо ми із вами.*

Живе і квітує село. Розкинулося на просторах чудової природи, за 4 км. від Кам'янки, радує зір дбайливою працею господарів, у дворах яких оселився добробут і затишок, розкішні кущі ягід, калини та різнобарвні квіти.

Широка асфальтована вулиця проходить через усе село, обабіч якої знаходяться громадські споруди: двоповерхова школа і дитячий садочок, будинок культури з багатою сільською бібліотекою, сільська рада, медичний пункт.

А на найвищому місці знаходиться церква Різдва Пресвятої Богородиці, яка оглядає все село, нагадуючи людям про їхній духовно – моральний обов'язок.

І це їй вдається. Бо з усіх куточків у свята вирушають люди до храму. І вже не уявляють Різдва – без куті, Великодня – без писанки, трійці – без клечання.

Шанують тут хліборобську працю, уміють і співати, і вишивати. Далеко за межами села і району відомі імена сільських майстринь. Є чим гордитися, є що показати, є чим поділитися. Вистає народних скарбів. Завершити свою розповідь хочу словами відомого поета, нашого земляка Данила Кононенка:

*Сонце голубить калину,
Вітер колише дуби.
Сину мій, рідна дитино,
Вік Україну люби!
Далеч шумку тополину,
Стелу дзвінкі голоси,
Сину мій, рідну Вкраїну
Вік біля серця носи!*

Учитель. Сьогодні ми з вами здійснили подорож нашим з вами рідним краєм. Ми ознайомилися з найцікавішими пам'ятками історії нашого міста та села, дізналися багато нового та цікавого для себе. Кам'яниця розбудовується і ми не можемо не знати, що було на тому чи іншому місці. Ми ще неодноразово будемо вивчати з вами історію свого краю. Діти, ви отримали нові, цікаві факти та інформацію, незвичайні враження та емоції від почутого та побаченого. Я хочу, щоб ми з вами оцінили найкращого екскурсовода, який справився зі своїм завданням, і який вам найбільше сподобався. А також попрошу вас поділитися своїм враженням та показати висловити свої емоції за допомогою фото-смайликів. (Вчитель збирає картки із завданням на визначення хронології та виставляє оцінки за урок)

Подумайте, з якими б ще історико-культурними та архітектурними пам'ятками свого краю ви ознайомили б свого гостя. До наступної подорожі!

*Минуле треба міцно берегти,
Залишити у пам'яті нащадкам
Каплиці, храми, катакомби і мости,
Які ведуть у рідну теплу хату.
Кам'яниця минулим мерехтить,
В майбутньому міцніє сили мрія,
І покоління нинішнє кипить,
Будує комплекс мрій, дає надію.
Нехай же допоможе їм Господь
Здолати перешкоди віку знову,
Збентежить пам'ять, подарує вмість –
Свободу, славу, гордість, перемогу!*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Місто на скелястих берегах Тясмину / О.Г.Шамрай, Г.М.Таран, Л.О.Бондаренко, О.В.Ветров, Ю.Ю.Ляшко, Т.П.Чупак. Черкаси: Вертикаль, 2009. 243с.
2. Бушин М.І., Кукса Н.Г., Шамрай О.Г.. Черкаський край в особах 1941-2001. Черкаси: Ваш дім. 2005. 311с.
3. Спогади жителів с.Ребедайлівка.
4. Познанська М. Наш рідний край. Вірші українською. URL: <https://virshi.org.ua/nash-ridnyi-krai>.

Л. В. Роїк,

учитель історії Полянецької гімназії Уманської міської ради Черкаської області

«ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА, ЩЕ НЕ ВМЕРЛА І НЕ ВМРЕ!»

РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДО РІЧНИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Мета:

- Виховувати в учнів глибоке почуття патріотизму, національної гідності та любові до рідного краю. Формувати усвідомлення своєї причетності та особистої відповідальності за майбутнє України.

- Розвивати критичне мислення, вміння аналізувати історичні події (зокрема, Українську революцію 1917–1921 років), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та об'єктивно оцінювати історичні факти.

- Поглиблювати знання учнів про ключові постаті, етапи та значення Української революції як важливого етапу боротьби за державну самостійність, що має пряму вплив на сучасні події в Україні.

- Сприяти формуванню активної громадянської позиції, готовності захищати національні інтереси та усвідомленню непереможності українського духу під гаслом: «Ще не вмерла Україна, ще не вмерла і не вмере!»

Обладнання:

Святоково прибраний зал. На окремих плакатах визначні події Української революції та події сучасної історії, портрети відомих діячів

Відео презентація, записи пісень: «Запорозький марш», «Гей, там на горі Січ іде», «Козачата», відеофільм «Недооцінений урок історії», «Незалежність».

Ніхто нам не збудує держави,
Коли ми самі її не збудуємо,
І ніхто з нас не зробить нації,
Коли ми самі нацією не схочемо бути.

В. Липинський

Перебіг заходу

Учитель. Багатотомна історія українського народу, насамперед літопис життя і смерті народу великомученика, народу патріота. Кожна історична епоха давала країні своїх неоцінених борців за незалежність, за вільну Україну, за свій народ! Людина має пам'ятати, звідки вона родом, де її коріння, глибоко знати історію свого народу, його мову, культуру. У нас є всі підстави пишатися тим, що наша Батьківщина мала славні періоди історії, справді легендарних героїв, мужньо переживала найважчі випробування і не скорилася. Народна мудрість говорить: «Краще запалити одну свічку, ніж ганьбити пільму». І, якщо ці свічки палахкотять у кожного з нас у серці, то Україна дійсно стане вільною і незалежною, в Україні запалає вогонь відродження. Ми, нащадки славних козаків, маємо знати свою історію.

Ведуча1

За шляхами, за дорогами,
За Дніпровськими порогами,
За лісами, за високими
Наші прадіди жили.
Мали Січ козацьку сильную,
Цінували волю вільную,
І Україну свою рідную
Як зіницю берегли.

Ведуча 2

За волю наш народ боровся,
І Мазепа в нас найшовся,
І Сірко, і Дорошенко

Й Полуботок, й Морозенко.

Рабства каламутну ніч

Переборювала Січ.

Козаків боялись зайти,

Бо була в них сила правди.

Козаки – це вільні люди!

Козаки – безстрашні люди!

Козаки – борці за волю, за народу щастя й долю!

Разом

Козацькому роду нема переводу!

Звучить запис «Запорозького маршу».

На сцені отаман та козаки

Отаман

Чого сумуєте козаки?

Козак 1

Невесело, батьку!

Дніпро на нас розсердився,

Плаче Україна...

Пожар не гасне, люди мруть,

Конають у тюрмах голі, босі,

Діти не хрещені ростуть

Козацькі діти!..

Козак 2

А дівчата?

Землі козацької краса.

І так в'яне, як перші маки,

І непокрита коса

Стидом січеться.

Карі очі в неволі гаснуть.

Розкувати сестру свою козак не хоче,

Сам не соромиться конати в ярмі:

«Ой горе, горе!».

Отаман

От до чого дожилися ми,

Наші землі. Ріж і бий!

Мордуй невіру – бусурмана!

Козаки

Добре, батьку – отамане!

Щоб козацькому роду не було переводу,

Присягаємо на вірність Україні і народу!

Козаки – це вільні люди!

Козаки – безстрашні люди!

Козаки – борці за волю, за народу щастя й долю!

Співають пісню «Гей, там на горі, Січ іде», виходять

Ведуча1

Козацтво сміливо літає,

Ніхто на світі не втече,

Огонь затишних не пече.

Руйнують мури, срібло, злато,

Несуть шапками козаки

І насипають байраки.

Ведуча2

І пам'яттю не обминути

Останній бій, останній крик.

Ці Фермопіли – наші Крути,

А Берестечко їх двійник.

22 січня 1918 року був підписаний історичний документ України – IV Універсал ЦР. Українська Народна Республіка проголошується цілком незалежною державою. Але воля України була окроплена кров'ю...

Ведуча 1

Супроти хижої навали,
Супроти смерті – в смутку й сніг.
Ось тут вони, ось тут стояли
І всього жменька триста їх.

Ведуча 2

Стихали Києва хорали.
Його заслін ці юнаки.
Ось тут редут, ось тут вмирали,
Приймали кулі і штики.

Перегляд відеофільму «Недооцінений урок історії»

Ведуча 1

На Аскольдовій могилі
Поховали їх –
Тридцять мучеників- українців,
Славних молодих...
На Аскольдовій Могилі
Український цвіт! –
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.
На кого посміла знятись
Зрадника рука? –
Квітне сонце, грає вітер
І Дніпро – ріка...
На кого завзявся Каїн?
Боже покарай! –
Понад все вони любили
Свій коханий край.
Вмерли в Новім Заповіті
З славою святих, –
На Аскольдовій Могилі
Поховали їх.

Ведуча 2

І не уславлені спартанці,
А хлопці з роду відчайдух.
Ці гімназисти, ці повстанці,
Ось тут їх неповторний дух
Виходять у формі Січові стрільці.
Звучить пісня «Гей, там на горі Січ іде» Кирила

Трильовського

Стрілець 1

Ми всі тут упали за рідну Україну,
Хоч ніхто з нас більше не встане.
Україна була, Україна живе,
Україна ще знову повстане.

Стрілець 2

Ні, не вмерла наша слава,
І не вмере ніколи,
Це тому, що не жаліли
Ми своєї крові.

Стрілець 3

Ми за неньку Україну
Молодість віддали,
І в лиху ту годину
Чесно воювали.

Стрілець 4

Ми не зложимо зброї своєї,
Дуже в нас бажання і гнів.
Ми здобудемо землю і волю
І згадаємо рани віків.

Стрілець 5

Довго нас неволя жерла
Досі нас недуга жре.
Та ми крикнем:

«Ще не вмерла Україна,
Ще не вмерла і не вмере!»

Виходять Січові Стрільці під мелодію «Гей, там на горі Січ іде»

1918-1919 рр. молода Українська держава опинилась у трикутнику смерті. Зі Сходу на Україну сунуло багатотисячне радянське військо; із Заходу – польські війська, а з півдня на наші терени насувалась біла армія генерала Денікіна, яка мріяла відновити єдину й неподільну Росію. Україна стала ареною жорстокої громадянської війни. У ці драматичні дні Директорія Української Народної Республіки прийняла історичне рішення про злуку УНР та Західноукраїнської Народної республіки.

«Однині воедино зливаються століттями одіванні одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка(Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України.

Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Однині народ український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового людю»

Ведуча 1

В Софії дзвінко дзвонять дзвони,
І за Дніпром гудуть гармати,
Дрижить земля сніжна, холодна,
А в Києві сьогодні свято:
День Злуки в Києві сьогодні

Ведуча 2

На Україні мов Великдень ясний.
Там сонце вже ніколи не загасне.
Летять пісні з дніпровських берегів
В Херсон, Одесу, Львів.
Свята Софія землі всі збирає.
Угору линуть звуки «Заповіту»,
Схиляється весь натовп на коліна.
Судилось буйним степом половити
Тобі в віках минулих, Україно.

Героїчне існування й боротьба за волю і незалежність України 1917-1921 років стали прикладом для багатьох поколінь українців. Їх не зламали ні ГУЛАГи, ні сталінські голодомори, ні гітлерівські катівні, ні переслідування тоталітарної системи.

Ведуча 1

Десь там, в історії, гудуть fronti,
Клекаче пеклом знавісіла битва...
Солдаток плач, й скорбота сироти,
І матерів свята молитва
За тих синів, що не вернулись з бою,
Сміливо йшли в останню штикову
Десь там під Києвом чи під Лозовою
Й навіки падали в траву...

Ведуча 2

Десь там в історії...
Та кров холодне й нині,
В зажурі вічній наші матері...
Я хочу щастя милій Україні,
Я хочу миру на моїй землі!

24 серпня 1991 року. У той день не одного українського серця торкнулася надія – виборили, досягнули свій історичний шанс! Починаємо будувати Соборну Самостійну Україну!

«Продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, Верховна Рада УРСР проголошує незалежність», - урочисто говориться в Акті проголошення незалежності України.

Ведуча 1

Настала переміна!

У цьому – ні найменшого гріха,

На Україні буде Україна,

А не чиясь окраїна глуха.

Це так природно! Так здається просто...

Що генієм омріяне пророцтво

Урешті решт усе-таки збулось!

Ведучий 2

Україно! Тебе не вигадав Тарас

Бо ти можлива і без нього

Та й Котляревський в перший раз

Не споряджав тебе в дорогу.

Тебе не вигадав ніхто –

З'явилась ти у день творіння!

Благословив тебе Христос, на вічне щастя і гоніння.

Перегляд відеофільму «Незалежність»

Вчитель. Історія України... Це постійна боротьба за утвердження народності й нації, розбудови соборної незалежної держави. Мужніми борцями за вільне життя в Україні були не тільки наші пращури, а й сучасне покоління. Саме це покоління ввійде в історію, як борці за євроінтеграцію та учасники АТО.

Спочатку був Євромайдан, потім – Небесна Сотня. Перші смерті вразили країну вже у січні 2014 року. Для країни, що майже 70 років не знала війни, це був як грім серед ясного неба. У березні 2014 Росія анексувала Крим. Наші героїчні вояки стояли до останнього, не здаючи військових частин та зброї.

Чого вартує тільки вчинок полковника Мамчура, який вразив весь світ, коли без зброї, співаючи гімн України, йшов назустріч озброєним воякам з Росії! Згадайте курсантів Вищого морського училища, які не зрадили Батьківщину. Вони під час підняття російського прапора не побоялися заспівати гімн рідної України. Чи не нагадують ці юні курсанти тих, що захищали молоду Україну в 1918 році. А чи не відсутність своєї боєздатної армії дала можливість з травня 2014 року розпочати справжню війну на Донбасі, терористам захопити багато міст і сіл на Луганщині та Донецщині. Ось вам не уроки історії. Нам потрібно робити висновки, щоб не топтатись по колу.

Ведуча 1

Сьогодні не в силі і сильні змовчати,

Бо кожного серце від болю кричить,

Коли на Майдані відспівують сотню,

Що в вічність у славі до бога летить.

Ведуча 2

Як журавлі, що ринули у небо,

Покинувши цей грішний світ,

Лишили по собі кривавий

Та героїчний слід...

Вони не думали про щастя та добро.

Вони йшли... Йшли назустріч смерті,

І страху зовсім не було.

Небесна Сотня – герої незборені,

Найкращі, найвідважніші сини,

Яскравим саявом в небі засвітилися,

Щоб інші мріяли, любили і жили

Матусі гордіться своїми синами –

Що душу і тіло зложили своє

За волю народу, що їх не забуде,

Бо слава козацького роду живе!

Перегляд відео «Небесна сотня»

Ведучий 1

В часи молитви і творіння

І мертвим, і живим – уклін.

Не забувай свого коріння,

А головне: вставай з колін!

Вставай, не скімпи про умови.

Свобода – мрія поколінь.

Не забувай своєї мови,

А головне: вставай з колін!

Не бійся, що не знаєш броду,

Що поміж нами вбито клин.

Не забувай свого народу,

А головне: вставай з колін!

Ведуча 2

І будь мій брате на сторожі:

Сама біда у дім не йде.

Свободу куплену за гроші,

Ніхто не бачив і ніде.

Вставай! Дивися: в дококола

Іде за щастя боротьба.

І Україна вже ніколи

Не буде матір'ю раба!

Вчитель. Історія свідчить, що рано чи пізно всі імперії руйнуються, а всі диктатори гинуть. Але шлях до перемоги тривалий і кривавий, бо це – війна, що приносить загибель тисячам людей, закарбовується у пам'яті багатьох поколінь. Дорогою ціною дається Україні свобода і незалежність. І ця ціна – людське життя. Життя кращих синів і дочок України, її майбутнього. Вони кохали і були коханими, дуже любили життя і хотіли жити, але доля розпорядилась інакше...

А зараз я прошу хвилиною мовчання вшанувати всіх тих, хто загинув і помер від ран, захищаючи свободу і суверенітет України.

Хвилина мовчання

Ведуча 1

Козацький рід – початок тої слави,

Яку б нам повернути, воскресить,

І гордість незалежної держави

Нас повертає в глибину століть

Ведуча 2

І встане слава, де трава буяла,

Вона прорветься кризь розор і тлін

Аби до віку серце пам'ятало,

Хто перед лихом не згинав колін

Щоб підтримати дух наших бійців, ми виготовили листівки з побажаннями.

Учні по черзі закріплюють листівки з побажаннями.

«Повертайтеся живими та здоровими!»

«Миру і спокою вам!»

«Ми на вас чекаємо!»

«Ми вас любимо!»

«Ми вами пишаємось!»

«Спасибі за відвагу!»

«Нехай Господь вас береже!»

«Мужності вам! Віри! Надії! Любові!»

Ведуча 1

Дякую, тобі солдате, за життя...

За мирне небо, в нас над головою.

Низько головою, до землі, вклонюся,

Щоб таланило у бою тобі...

Щоб повернувся, скоро, ти додому,

І більше очі не побачили війни...

Лиш мир... Лиш мир і радість,

А кулі й Гради, відійшли мов сні.

Вчитель. Відродження України можливе тільки тоді, коли народ поверне свою історичну пам'ять. Оцінюючи уроки історії, ми можемо краще зрозуміти й оцінити сучасне, свою роль і місце в нашому складному світі. Пам'ятайте, України як держави не було б, якби не подвиги борців – патріотів, які віддали

за неї найдорожче – своє життя. Ці люди робили свою справу за велінням сердець. Не думаючи, що творять подвиг. Ми не знаємо, що принесе нам завтрашній, але людина живе вірою та надією на краще. Сьогоднішні учні – майбутнє України. Будьте гідними своїх предків, любіть Україну, поважайте свій народ і його мову та культуру. Шануйте себе і свою гідність, будьте справжніми патріотами. Якщо ми житимемо у злагоді, поважатимемо, розумітимемо, підтримуватимемо одне одного, якщо у кожного в серці буде гордість і любов до своєї землі – наша Україна розквітне. Пам'ятайте, у ваших руках – майбутнє молодій незалежній державі! У нас одна, а сила наша в єдності!

Ведуча 1

У єдності – народу сила,
Від заходу українського й до сходу,
Ми єдності ланцюг протягнем знову,
Посієм між людьми священну згоду.
Ми разом! Це основа всіх основ.
Тепло сердець здолає ворожнечу,
І об'єднає всіх свята мета:
Тримаймося разом.
Ми – велика сила.
Й не забуваймо:
Батьківщина в нас одна
Тут бились прадіди, зросили
землю кров'ю,
Чужинців проганяли раз по раз.
Вороже зло ми переможемо любов'ю,
Нам об'єднатись заповів Тарас.
Виконується пісня «Козачата»
Учень читає уривок вірша «Суверенна Україна»
Боже-отче всемогутній, захисти коханий край!
Дай нам вийти у майбутнє, мужність і сміливість дай!
Хай ковток свободи раю той, хто тільки-но воскрес,
І ворожі чорні зграї відженем від рідних крес.
Захисти нас від свавільних хижаків, жорстоких, злих,
Захисти від божевільних, від Чорнобилів нових!
Хай собори на руїни стануть там, де ти прорік.
Суверенній Україні – слава нині і повік!
Учні бажають присутнім:
Бажаємо вам
Вінок любові Берегині
Статків і маєтків повні скрині,
Вірних друзів на добро і на долю,
України віру, України волю.
Материнську пісню колискову,
Вишиванку в домі чорноброву,
Від лелеки – вірності до скону,
Від калини – роду оборону.
Від пісень – співучого вам серця,
А від мови – у віках безсмертя.
Хай вас мальви бережуть віками,
Діти, квіти і старенькі мамі.
Розцвітають гілки родоводу
І буяють славою народу.

Всі присутні отримують брошуру «Ідеал людини – патріот» - портрети і коротка розповідь про діяча. Наприклад:

В'ячеслав Чорновіл

Всебічно обдарована людина. Гарно вчився, освоїв професію журналіста. За свої книжки («Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму») в яких захищає права людини отримав

премію для кращих журналістів світу. Рішуче відстоював свою позицію, за що неодноразово ув'язнювався. Він не став Президентом України. Але став її Національним героєм – посмертно. Його вбили в русі – у дорозі, по шляху до тієї, іншої країни, за яку він платив здоров'ям і життям. Його твори потрібно читати, читати з олівцем, – і ми, сьогодні, багато що переосмислимо, знайдемо відповіді куди прямувати, чого остерігатися.

Іван Мазепа

Вкладав власні коти у розвиток освіти, української культури, зокрема у відбудову православних храмів. Мав дуже гарну особисту бібліотеку, яка налічувала сотні книжок. Блискуче знав кілька європейських мов. Він все поставив на кін: владу, статки, загалом життя, звернувшись під час Північної війни із пропозицією об'єднатися до шведського короля Карла XII. Мазепа говорив своїм соратникам: «Бог тому свідок, що не за багатства земні, на за владу дбаю я, а лише про благо нашої Вітчизни – України.

Степан Бандера

Один із керівників ОУН. І хоча на початку війни нетривалий час співпрацював з нацистами, але він сподівався використати цю співпрацю для створення незалежності України. Створена ОУН (б) Українська Повстанська армія відтак воювала і проти німецьких, і проти більшовицьких окупантів. Діяльність Степана Бандери стала важливою частиною національно- визвольного руху ХХ століття, а його ім'я стало одним із символів цього руху.

Ніколай Сергій

Один із охоронців майдану, йому було 20 років. Уродженець Дніпропетровської області. У нього було багато планів, він дуже любив життя, але вибрав незалежність України.

Гурик Роман

Хлопець якому було всього 19 років, Уродженець Івано- Франківська. Подібно до своїх однолітків ліцеїстів, що встали в 1918 році на захист Крут, він встав на захист майбутнього України ХХІ століття

Петро Яцик

Селянський син із України став на канадській землі мільйонером. Став українським меценатом. На його кошти засновано Центр досліджень української історії, це дуже багато, бо йдеться про розвиток науки, яка практично не існувала в Україні. Він мав добру ідею – відродження української мови. Для цього заснував Міжнародний конкурс знавців української мови. На думку Петра Яцика, це поставить школу обличчям до української мови, підніме її престиж.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виховуємо громадянина України. Тернопіль «Астон», 2002. 191с.
2. Нові години спілкування. 9-11 класи. Харків: Основа. 2017. 111с.
3. Пономаренко О.О. Урок-конференція «Наш край у 1917-1921 рр.». Історія та правознавство. №27. Вересень. 2010. С.8-10.
4. Тиждень історії та правознавства в школі. Харків: Основа, 2004. 127с.
5. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. Т. 3; Відень, 1921. 160 с.
6. Позакласні заходи з історії / авт.-упоряд. Ф. Л. Левітас. Харків : Видавнича група "Основа", 2004. 155 с.

І. А. Бойко,

викладач предмета «Захист України» Жашківського ліцею №1
Жашківської міської ради

«КОЗАЦЬКА ПОКРОВА»**СЦЕНАРІЙ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ЗАХОДУ
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 10-11 КЛАСІВ****Мета:**

- Поглиблення знань учнів про історію українського козацтва, його роль у становленні Української держави та зв'язок зі святом Покрови Пресвятої Богородиці як покровительки війська. Популяризація та збереження народних традицій, козацьких звичаїв, пісень та обрядів, що є невід'ємною частиною української культури.

- Формування у здобувачів освіти почуття національної гідності, патріотизму та любові до рідної землі. Виховання поваги до героїчного минулого українського народу.

- Виховання таких рис характеру, як сміливість, відвага, честь, готовність захищати свою Батьківщину. Усвідомлення важливості єдності та взаємодопомоги.

- Сприяння розвитку фізичних якостей (сили, витривалості, спритності) через спортивні змагання та ігри. Формування навичок роботи в команді та почуття відповідальності за спільний результат.

Перебіг заходу

Ведучий. 1 жовтня - день, який зібрав усю красу українських традицій та нашого вільного духу і подарував свято Дня захисника України, Українського козацтва, Покрови Пресвятої Богородиці. Мужність, честь, сила і відвага – це слова, які об'єднують це свято. Свято, яке увібрало в себе героїзм усіх поколінь нашого народу, оборонців та визволителів рідної землі. Це свято символізує любов і повагу мужніх військових, до тих, хто сьогодні стоїть на варті незалежності держави, хто віддає своє життя за Україну, оберігає наш спокій, мирне небо над головою, затишок вдома. Це мужні чоловіки, наші батьки, брати, матері та сестри, які бережуть Україну.

Захід, присвячений святу «Козацька Покрова», оголошується відкритим.

Звучить Гімн України.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=noAUBPrNBxY>

Ведучий. 1 жовтня – історичний і важливий для українців день. Героїчною романтикою овіяна історія нашої землі. І чи не найбільше захоплення викликають мужні лицарі України – козаки. Що ж ми знаємо про їхнє життя та військову майстерність?

Учень. У народних піснях і легендах поетично визначалися родичі запорожців: Великий Луг - батько, Січ - мати, шабля – дружина, кінь – вірний друг.

Козаки зрікалися родини, прирікали себе на життя суворе і сповнене численних небезпек. І все це задля того, щоб захистити свою Батьківщину – матір Україну, щоб захистити свій народ від страхітливих турків, від хижих татар, які вривалися

сотнями тисяч в Україну і вчиняли під час набігів пожежі, грабунки, забирали багатьох нещасних у полон. Тримаючи високо своє знамено і свято виконуючи свій обов'язок, козаки ні перед ким і ні перед чим не відступали: не боялися ні вогню, ні морських хвиль, ні страшного голоду, ні катувань у ворожому полоні.

Учень

Сурма засурмила.

Коні копитами землю б'ють.

Чуємо твій голос, Україно мила.

Благослови, мати, в добру путь!

Козаки, гей, козаки,

Славні козаченьки!

Буде воля на віки

В України- неньки.

Вибором для тебе правду і свободу –

Хай у щасті й радості живе

Край, де ясні зорі, край, де тихі води

Й золоте роздолля степове.

Хай над нами пісня крила розправляє.

Хай козацька слава не вмира.

України в світі другої немає

І немає другого Дніпра.

(П.І.Власюк «Козаки, гей, козаки»)

Іхали козаки: Пісня. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uvixeSrMORA>

Ведучий. Жорстокі, дикі й нещадні до своїх ворогів, запорозькі козаки були добрими друзями, справжніми братами один до одного. Ясною рисою вдачі запорозьких козаків була їхня добросердність, безкорисливість, щедрість, простота, поміркованість, вірність у дружбі, а ще висока любов до власної свободи. Козаки уміли посміятися з ворога, зі смерті, з самого себе. І це був сміх вільних людей, бо, як відомо, раби й пригноблені не вельми охочі до сміху.

Учень.

Веселіться, козаки!

Хай дрижать поганці!

Ми одвіку мастаки

Й не лише на танці.

Грай музико! Добре грай!

Весело, завзято!

Як не в смутку рідний край –

Козакові свято.

(П.І.Власюк «Як танцюють козаки»)

Ведучий. З давніх-давен Божа Матір вважалася покровителькою усього українського козацтва. А на Січі запорозькі козаки збудували церкву на честь Покрова Богородиці з її іконою. І до речі, саме у

цей день, козаки збирали Велику раду, на котрій обирали гетьмана й визначалися з подальшими військовими планами.

Відомий український етнограф Олекса Воропай писав, що після зруйнування Катериною II Запорозької Січі, козаки, ідучи за Дунай, несли з собою ікону Покрови Пресвятої Богородиці.

Учениця

Пресвятая Діво я до Тебе лину,
У Твої обійми, під Святий покров.
Збережи злиденну нашу Україну,
Щоб не проливалась більше юна кров.
(«Молитва до Богородиці» Леся Квіт)

Алла Івашина. МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ: Пісня.

URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=2PqE63CExLs>

Ведучий. Історики ще здавна писали, що Запорізька Січ – героїчна і демократична козацька країна- явище унікальне у світовій історії.

Тож пам'ятаймо завжди про козацьку славу рідної України!

Учениця:

Світом слава котиться
З глибини сторіч
Про козацьку вольницю –
Запорізьку Січ.
Устають незламні,
В пам'яті живі
Гетьмани, отамани
Славні кошові.

Ой великий роде мій,
Ми вже не німі.
Ми уже не ходимо
В «братньому ярмі».

Віють над могилами
Степові вітри
Доле наша милая,
Слізеньки утри.

Після тьми тюремної,
Пекла таборів,
Після ночі темної
Ранок зазорів.

Гнічена, принижена,
Бита за своє
Україна вижила

Україна є!

(Власюк П.І. «Україна Є!»)

Ведучий. А ще, 1 жовтня Україна на державному рівні вшановує своїх захисників та захисниць. У цей день українці згадують воїнів, які в різні часи обороняли й обороняють нашу незалежність і територіальну цілісність. День Українського козацтва відзначається в Україні згідно з Указом Президента України від 07.08.1999 № 966/99 в день свята Покрови Пресвятої Богородиці 1 жовтня. Президент України, враховуючи історичне значення й заслуги козацтва в утвердженні української державності та його вагомий внесок у сучасний процес

державотворення, визначив цю дату своїм указом. Та щорічне державне свято встановлено Указом Президента України «Про День захисника та захисниці України» на відзначення мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, військових традицій і звичаїв Українського народу, сприяння подальшому зміцненню патріотичного духу.

Найкращі традиції захисників минулого успадкували бійці сучасних Збройних сил України, які сьогодні відстоюють суверенітет України у війні з російським агресором. Це також війна за цивілізаційний вибір: Україна відстоює свою приналежність до європейської цивілізації.

Учень

Мені є кого захищати,
Бо Я - Україна - Мати,
Я маю Синів і Дочок,
Я маю квітучий Садочок,
Я маю високєє Небо,
І Сонце... чого іще треба?
Я маю Ліси зелені,
І Ріки, і синєє Море,
Поля і високі Гори...
Я маю Міста і Села,
Де лунає Пісня весела,
Хай їх обходить війна і горе...
Я маю Що захищати,
Бо Я – Україна – Мати,
Я маю козацький Дух волі
І хочу Нащадкам щасливої Долі!
(«Україна – Мати» Валентина Мірошник)

Пісня-марш Українського війська "Зродились ми великої години". URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=bRF9D0EGhIQ>

Ведучий. У День захисників і захисниць України ми вшановуємо сучасних захисників України та героїв різних епох нашої історії. Це день подяки всім громадянам, які присвятили життя захисту Української держави. Це день, коли необхідно згадати усіх загиблих воїнів України, а особливо тих, хто не вагаючись пішов захищати Україну у сьогоднішній. Прошу вшанувати пам'ять всіх загиблих хвилиною мовчання.

Вшанування пам'яті загиблих - ХВИЛИНА МОВЧАННЯ. URL:

https://www.youtube.com/watch?v=7eq_1lqf1Ac

Ведучий. Від початку сучасної російсько-української війни, аби зупинити агресію російської федерації та відстояти незалежність України, майже вісімсот тисяч українців взяли до рук зброю у лавах Збройних Сил, Національної гвардії, правоохоронних органів і добровольчих формувань.

Учень

Владує пам'ять над віками,
Щоб роду корінь не відмер.
Колись були ми козаками.
А ким зовемося тепер?

Де між степів Дніпра - Славутич
У синє море дужий плін –

Нові пісні зовуть розкуто:
– Вставайте, люди, із колін!

Вцілілі від голодомору
І каторжанських таборів,
Підводьте голови угору –
До жовто-синіх кольорів.

Нова доба скликає смілих
За правду стать плече в плече,
Бо кров козацька в наших жилах
З часів Богданових тече.

(П.І. Власюк «Хто ми є?»)

Ведучий. Сьогоднішні захисники України, як і славні козаки минулого, є нашою гордістю та опорою. Їхня сила та нескорений дух втілені в сучасній структурі Збройних Сил України, яка складається з різних родів військ та військових угруповань. Серед них — доблесні **Сухопутні війська**, що є головною ударною силою на полі бою; відважні **Десантно-штурмові війська**, що виконують найскладніші завдання; незламні воїни **Сил спеціальних операцій** та безшумні воїни **Сил безпілотних систем**, що працюють у тилу ворога. Також ми вшановуємо мужніх захисників **Сил територіальної оборони**, які стали на захист своїх міст і селищ, а також тих, хто боронить наше небо у складі **Повітряних Сил** та захищає морські рубежі у складі **Військово-Морських Сил**. Усі вони, як єдиний міцний кулак, продовжують козацькі традиції мужності та самопожертви, захищаючи Україну від російського агресора і доводячи, що український дух неможливо зламати.

Українська армія береже бойові традиції предків та імена героїв, від воїнів-русичів і козаків до січових стрільців і вояків УПА. Тому у війську з'явилися назви легендарних українських полководців. Видатний політичний та військовий діяч, творець ОУН та Січового стрілецтва Євген Коновалець говорив: «У вогні переплавляється залізо на сталь, в боротьбі перетворюється народ на націю!» Пізніше, протягом усього ХХ ст. українці своєю боротьбою, своєю кров'ю, своїми життями доводили і доводять своє право на власну державу, на націю, яка гідна своїх дідів козаків.

Пісня : YARMAK FT. ALISA - ДИКЕ ПОЛЕ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mOOClnYKmc>

Промова військовослужбовця до молодого покоління, як потрібно захищати неньку-Україну

Ведучий. Немає слів, якими можна подякувати за ваш подвиг! Але знайте, що щира дяка – у серці кожного з нас.

Учень (1) : Ви – наші захисники, надійна опора держави. Затишок наших будинків і спокій близьких – у ваших надійних руках.

Учень (2) : Спасибі Вам за те, що готові встати на захист нашої України, що ризикуєте своїм життям заради миру та цілісності нашої держави.

Учень (3) : Спасибі Вам за те, що кожен з Вас захищає наш спокій і та серце нашої держави.

Учень (4) : Нехай сили ваші міцнішають, а віра у перемогу ніколи не покине ваше хоробре серце.

Учень(5): Сильного Вам вольового характеру, спритності та стійкості.

Учень (6) : Нехай мир стане реальністю.

Учень(7): Слава Україні!!!

Всі: Героям Слава!!!

Учениця:

Повертайся, будь ласка, живим.

Я прошу не багато, й не мало.

Кожен вечір молюсь всім святым

Щоб нещастя тебе не спіткало.

Щоби Янгол закрит от біди,

Над тобою розправивши крила,

І щоб куля лихої орди

Не побачила, не зачепила.

Ясним ранком, та днем дощовим,

Я шепочу у синєє небо:

Повертайся, будь ласка живим,

Батьківщина чекає на тебе.

Пісня : JEVAGA - Все буде Україна | Mood Video | 2022

URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Nid0lswSATM>

Ведучий. Поки є герої, що попри всі тяготи захищають мирне майбутнє від брехливого підступного ворога, ми обов'язково Переможемо. Ми вже перемогли, бо агресор, що сподівався легко розтрощити нашу країну, отримав могутній народний спротив. Це і є Перемога. Бо вже всі зрозуміли, що є країна, є єдиний народ, є воля до захисту свого права на державу і на свободу. Саме цього вони і не очікували. Вони не очікували, що ми не населення, а народ. Ми поєдналися і доповнили міць, хоробрість та досвід один одного. І ще, з'ясувалось, що лише зустрівшись з війною, ми справді зрозуміли, що таке захисник та захисниця України. І це тепер назавжди. Україна знає хто вони такі — наші захисники. Молимося за вас — воїни України!

Захід, присвячений святу «Козацька Покрова», оголошується закритим.

Звучить Гімн України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=urLTyN4f-5E>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костенко Л. Берестечко: історичний роман. Київ: Либідь, 2017. 232 с.

2. Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова редкол.), Г. В. Боряк (заст. голови), Я. В. Верменич, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, В. М. Даниленко, Л. О. Зашкільняк, С. В. Кульчицький (заст. голови), О. Є. Лисенко, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов (відп. секр.), О. П. Толочко, О. А. Удод, Л. Д. Якубова, О. В. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2019. 842 с. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=BOOK2&P21DBN=EIU>.

3. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. Т. 1 / Передмова В. А. Смолія; Ред. кол.: П. С. Сохань (голова), В. А. Смолій (заст. голови), В. Г. Сарбей, Г. Я. Сергієнко, М. М. Шубравська (відп. секр.). АН Української РСР. Археографічна комісія, Інститут історії. Київ: Наукова думка, 1990. 596 с. (Пам'ятки історичної думки України)

4. Національний музей історії України: Онлайн-експозиції та матеріали, пов'язані з козацтвом. URL: <https://www.youtube.com/channel/UC0JAcxgF0zp3-JGC5VhZESQ>

С. І. Лучанінова,

учитель історії вищої категорії Золотоніської гімназії ім. С.Д.Скляренка
Золотоніської міської ради Черкаської області

**ЗОЛОТОНОША – МІСТО, ОПОВИТЕ
ЛЕГЕНДАМИ****ІСТОРИЧНО-ПАТРІОТИЧНА ПОДОРОЖ У ЧАСІ З
УЧНЯМИ 7-9 КЛАСІВ**

Мета заходу: здійснити історично-патріотичну подорож у часі, що об'єднає легендарне минуле Золотоноші з героїчною історією її визволення, формуючи глибоку повагу до спадщини та подвигу нашого народу.

Сформувати в учнів знання про ключові історичні етапи розвитку міста Золотоноша, від легендарних витоків до подій сучасності, вивчаючи конкретні факти, імена та пам'ятні місця.

Розвивати критичне мислення та навичку роботи з історичними джерелами (легенди, спогади, фотодокументи), а також комунікативні та творчі здібності через участь у підготовці та представленні матеріалу сценарію.

Сприяти вихованню патріотизму, почуття гордості за свою малу Батьківщину та шанобливого ставлення до історичної пам'яті, зокрема подвигу визволителів міста від нацистських загарбників.

Перебіг заходу

Звучить «Моє місто», автор Оксана Стець
Ведучий.

(слова на фоні музики)

Моє містечко загубилось в чорнобривцях

В туманах осені закуталось усе.

Це місто є героїв і сміливців,

Чия відвага спокій нам дає.

Настане день й повернуться військові,

Які охороняли наші сни

І посміхнуться клумби веселкові,

І серед осені ми дочекаємось весни.

Обіймемось всі разом неодмінно.

Про рідне місто будемо співать.

І будемо почувати вільно,

Бо разом перемогу будемо святкувать.

Ведуча. Кожне місто має свою душу. І хоча наше не найбільше на карті України — для нас воно найрідніше. Бо тут — наш дім, наша школа, друзі, дитинство...

Ви чуєте? Прислухайтесь лише... Це голос предків лине звідусіль. Це подих пращурів, що лине в майбуття...

Звучить автентичний спів «Вербовая дощечка» — соло Єлизавета Славінська, Хореографія — 3-а клас (колесо-вінок, стрічки)

Ведучий.

Золотоноша — маленьке місто з великою душею.

Місто, в якому кожна вулиця пам'ятає історію, а річка ховає у своїй глибині легенди.

Учитель. Сьогодні ми відкриємо вам таємниці нашого міста. Запрошуємо вас у мандрівку крізь віки — від давніх часів до сучасної Золотоноші! Запрошуємо ознайомитись з нашими тематичними зонами — тут і стародавні козаки, і річки з блискучим дном, і голоси поетів, і сучасне життя нашого міста. А тепер запрошуємо вас розпочати подорож — виберіть гіда і рушайте до першої зони. Хто знає, може, саме ви знайдете справжнє золото Золотоноші?

Гіди запрошують всіх підійти до першої локації.

Перша локація «СТАРОДАВНЯ ЗОЛОТОНОША»

Екскурсивод 1. Добрий день! Золотоноша — місто, оповите легендами! Звучить інтригуюче, чи не так?

Золотоноша маленьке, непримітне містечко як і більшість схожих на нього. Розташоване в самому центрі нашої прекрасної країни України.

Ми живемо поряд із однією із наймогутніших рік — Дніпро. А ви знаєте, що довжина річки Дніпро в Україні становить — 981 кілометр. Тепер точно запам'ятаєте?!

Наше місто знаходиться в Черкаській області. А ви звичайно знаєте, що Україна складається із 24 областей та 25 Автономної республіки Крим. І ми не маємо сумніву, що це так і залишиться. Отже, місто Золотоноша — це Черкаська область, Середнє Подніпров'я, Лівобережжя. Запам'ятали? Ну, що ж — рухаємось далі.

Про назву Золотоноші є чимало легенд, проте історія нашого міста дуже заплутана... Ви лише зверніть увагу на Хронологічний показник(показує на стенді). Скільки дат, які ніби намисто переплетені між собою.

Звертаю увагу!!!! До нашої ери тут певно теж було життя.

І як не крути чи верти, а майже всі легенди пов'язані з нашою річкою.

Колись давним-давно, за легендою, місцевий рибалка помітив, що під сонячним промінням пливли блискучі шматочки речовини — на зразок золота. Він розповів про це мешканцям, і річка отримала назву «Золотоношка» — «та, що несе золото».

З того часу говорять: не стільки про справжнє золото, скільки про блискучу силу природи. І навіть сьогодні на її водах грає світло — немов часи княжої величчя й таємниці...

Екскурсивод 2. Привіт! Одна з легенд говорить, що Золотоношу називали на честь річки, що простягалась по її території, бо дно у неї покрите шаром блискучої слюди, яка сяяла мов золото. А які ж ще цікаві легенди зберігаються в глибинах сивої давнини?!

Насправді їх існує безліч, та ми повідаєм **вам декілька найкращих:**

Першу я почув вже давно — вона пов'язує назву міста з подіями часів монголо-татарського іґа. Татарська флотилія, навантажена даниною, зібраною з підвладного люду, поверталася до Криму. Та ось здійнялась сильна буря, яка вщент розгромила і потопила всі кораблі разом із награваним золотом. Мабуть багато хто після почутого пішов шукати омріяні скарби.

Адже якщо вірити легенді, то вона була судноплавна. І не просто судноплавна, а могутня. Турецькі галери були величезними. Це було дерев'яне гребне військове судно, вітрильне, багатovesлове. Мало довжину 40-50 м, ширину 4,5-7,5 м, від 16 до 25 пар весел, дві щогли з трикутними вітрилами.

Вміщувало до 200 чоловік, розвивало швидкість до 13 км/год.

То в мене тоді запитання. Якщо легенда – це правда. Яка ж тоді була глибина річки? А ширина?

А дно тоді дійсно сяяло! Що ж воно за річечка така – Золотоношка.

Відповідають учні:

Золотоношка — річка в Україні, в межах Золотоніського району Черкаської області. Ліва притока Дніпра. Басейн Чорного моря.

Золотоношка бере початок на північній околиці Драбова, біля села Бирлівка – це місце зафіксовано пам'ятним знаком (показує на знак, потім на карту). Тече на південь, на південний захід, у пониззі — на південний схід, у пригірловій частині — на південь. Впадає до Дніпра (у Кременчуцьке водосховище) біля села Чехівка.

Довжина річки Золотоношки 92 кілометри. Притоки річки - Мала Золотоношка (права); Суха Згар, Кропивна(ліві).

Незначні підвищення впродовж річки поросли кущами, деревами та вкриті трав'янистою рослинністю. Серед них є види, які входять до Червоної Книги. А тому і не дивно, що тут створено зони, які знаходяться під охороною. Їх три.

Заплавський заказник

Заплавський— це гідрологічний заказник місцевого значення у Золотоніському районі Черкаської області.

Заказник площею 91,7 гектара розташований на болоті у заплаві річки Золотоношка у с. Великий Хутір.

Вітове - заказник

Вітове — загальнозоологічний заказник місцевого значення в Україні. Розташований у Золотоніському районі Черкаської області, на північно-східній околиці міста Золотоноша.

Площа 4 гектари. Це місце мешкання бобрів та ондатр.

Бакаївське урочище

Бакаївське урочище — заповідне урочище в Україні. Розташоване в Золотоніському районі Черкаської області, біля села Бакаївка, неподалік від північної околиці м. Золотоноша, безпосередньо межує з Красногірським монастирем. Площа 367 гектарів.

Екскурсовод 3. На стенді ви бачите чим цінні зони, які знаходяться під охороною держави. Також тут висвітлено проблеми нашої Золотоношки. Як говорять історичні джерела, землі навколо річки та і сама річка Золотоношка були настільки багатющі, що з території Правобережжя сюди приходили ухадники. Це було сезонним явищем, коли люди вирушали на промисли в теплу пору року, зазвичай навесні та влітку, і поверталися додому або до укріплених поселень на зиму. Ухадництво передбачало різні види діяльності, спрямовані на отримання ресурсів з природи. Це могли бути полювання на диких тварин, рибальство, збирання меду диких бджіл, а також інші види діяльності, пов'язані з використанням природних ресурсів.

Екскурсовод 2. (розповідає про Городище — епохи Київської Русі (урочище Яркі). Вітаю! Ви потрапили в часи, коли ще не було ні електрики, ні доріг — лише земля, вода й поселення.

А чи знаєте ви, що в нас є історична пам'ятка епохи Київської Русі? І вона зовсім поряд. Це урочище Яркі. (повертається до макету)

Прекрасний ландшафт на берегах річки Золотоношки та стратегічні завдання у поєднанні з фортифікаціями зумовили будівництво нового поселення, яке отримало назву – Городище. Це сталося понад 800 років тому. Його залишки й досі зберігаються в Золотоніському краєзнавчому музеї.

Можливо, саме тут колись жили перші мешканці Золотоноші!".

Отже, урочище Яркі (показує на карті)— це залишки стародавнього поселення на високому лівому місці річки. Тут, на відстані 2 кілометрів 600 метрів від центру сучасної Золотоноші, археологи знайшли вали, рови, уламки кераміки й побутового начиння – це свідчить, що тут були люди й торгівля вже у VIII–XII столітті.

Уявіть: дружина княжого воїна чергувала на валу, спостерігаючи за рікою та лісами — і готувала місто до захисту!

Перед вами макет фортифікаційної споруди періоду Київської Русі. Це моя особиста уява про сторожову заставу цієї епохи, навколо якої виникло поселення наших пращурів. Воно було укріпленим поселенням руського племені полян, яке існувало у період з X по XIII століття.

Городище виконувало роль прикордонного форпосту, що захищав від нападів кочівників з південних степів.

Городище має мисоподібну форму, з трьох боків обмежується крутими схилами, а з четвертого боку – валом. Розміри городища: довжина – 300 м, ширина – 100 м, висота валу – 0,5 м.

Під час монголо-татарської навали 1239 року городище було зруйноване. В епоху Київської Русі всі споруди були виготовлені із дерева. Камінь чи цеглу тоді ще не застосовували. З історії ви мабуть пам'ятаєте, що перша кам'яна споруда Київської Русі – це Десятинна церква - відома як церква Успіння Пресвятої Богородиці, і саме вона була першим кам'яним храмом Київської Русі, збудованим на Старокиївській горі у 989-996 роках великим князем Володимиром Великим. Цей рік будівництва був вибраний не випадково, адже 988 року відбулося велике дійство – Хрещення Київської Русі. Дуже прикро, що в наші часи Городище розорюється, що призводить до руйнування культурного шару та укріплень.

Екскурсовод3. Всім привіт! Уявіть собі, що ви перемістились у кінець XIII століття. Безмежні степи, річка, яка зачаровує своєю рослинністю. Але в повітрі витає тривожність, що посилюється із кожним набігом кочівників з південного Сходу.

У 14-15 столітті Золотоноша, як поселення існувала. Ось декілька ключових моментів:

Більша частина земель, на яких розташована Золотоноша, увійшла до складу Великого князівства Литовського після битви на Синіх Водах у 1362 році.

Золотоноша була, скоріше за все, невеликим поселенням або селом..

Населення, ймовірно, займалося сільським господарством, оскільки це був основний вид діяльності в регіоні.

Варто зазначити, що історичних джерел, які б детально описували життя в Золотоноші в XIV - XV століттях небагато. Інформація про цей період є обмеженою. А от XVI століття вже цікаве.

Золотоноша поступово розвивалася, а до кінця XVI століття стала вже містом, обнесеним валом, з торгами та ярмарками.

Отже, перша згадка:

- 1576 рік - у духовниці князя Богуша Корецького згадується як "Золотоноша, яку звуть Глинщина".

- Поселення перетворилося на місто, обнесене валом, що свідчить про його зростання та значення.

- У 1616 році вже згадується як місто, де щотижня відбувалися торги, а щорічно - ярмарки.

- Згідно з картою Боплана, місто було укріплене.

- У 1647 році в Золотоноші налічувалося 273 господарства, 13 млинів, та близько 1700 осіб жителів

Екскурсовод4. Всім привіт! XVII століття. Золотоноша продовжує розвиватися як торгівельний та адміністративний центр. Ви вже знаєте, що перші письмові згадки про наше місто датуються 1576 роком. Запам'ятали?

- 1616 рік - Золотоноша згадується як місто, котре обнесене валом, в якому щотижня відбуваються торги, а щороку влаштовуються ярмарки.

- 1625 рік - створена Золотоніська козацька сотня у складі Черкаського полку.

- 1627 рік - городяни отримують право утворити ремісниче братство, яке проіснувало згодом 225 років.

Архівні документи свідчать про наявність двох церков.

Найбільшим досягненням європейців було Магдебурзьке право. Золотоноша дійсно отримала Магдебурзьке право у 1635 році. Це міське право, яке надавало містам певні привілеї, зокрема, право на самоврядування та звільнення від управління місцевих феодалів. Воно передбачало створення міських органів влади, таких як магістрат, та визначало їхні функції, а також регулювало торгівлю, ремесла, та судові питання.

Окрім того, разом з правом було надано й герб: на пурпуровому полі зображений золотий чотирикутний хрест із сцяйвом.

У випадку Золотоноші, надання магдебурзького права означало, що місто отримало можливість самостійно вирішувати свої внутрішні справи, обирати органи управління та суди, а також регулювати економічне життя міста. Це сприяло розвитку Золотоноші як торгового та ремісничого центру.

Екскурсовод 5. Мої вітання! Перед вами — Золотоноша часів козаччини. І ця легенда не менш цікава. Події розвиваються швидко.

Йдеться про те, що у 17 столітті Золотоноша була замком тогочасного гетьмана Яреми Вишневецького. Так. Так. Саме того Яреми Вишневецького, який приходився онуком легендарного засновника козацтва та Запорізької Січі Байдю (Дмитра) Вишневецького.

Проте онук Ярема був повною протилежністю свого легендарного діда. Як говорять історичні джерела: «За непокору йому голови летіли наліво і направо. Не гребував князь і найстрашнішим — насадженням на палю своїх непокірних підлеглих»

Ярема Вишневецький викупив місто Золотоношу у княгині Аполонії Домонтової та зробив його пунктом збору податків. А тому народжується ще одна легенда про походження назви міста: «золото-ноша» — золота ноша. Хоча історики з цим не зовсім погоджуються!". В історію цей факт ввійшов як збірне місце податків — так званої "Вишневецьчини". Назва вже існувала.

За описом маєтків князя Золотоноша в 1641 році містила в собі 273 господарства і 13 млинових колеса і була досить сильно укріпленим замком із чисельністю населення понад 1700 осіб: острів з'єднаний був із двох сторін підйомними мостами — Кропивнянським та Переяславським. (показує на картинці).

Довкола острова був високий земляний вал, від якого тепер немає і сліду. На вежах висіло багато дзвонів та стояло чимало гармат. Така загорода робила Золотоношу майже неприступною.

Отже, Золотоноша — укріплена Фортеця, що слугувала пунктом збору податків з усіх Задніпровських маєтків. Ви мене мабуть спитаєте: Де ж та територія? Де саме знаходилась ця фортеця.

Відповідь дуже проста — це всім відома територія теперішніх другої та третьої загальноосвітніх шкіл із прилеглими до них вулицями (показує на карті)

Ви мені скажете: так та ж територія не є островом. Так. В наші часи там вже острова немає. Це вже потім в 20 столітті там де знаходився Кропивнянський міст водойма була штучно засипана.

Екскурсовод6. Мої вітання! Ох і буремні роки були періоду Козаччини.

Національно визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького, ми всі знаємо, що це події 1648-1657 років містяни не стояли осторонь.

У 1649 році утворилась козацька держава - Військо Запорізьке. Золотоноша згідно адміністративного поділу стала сотенним містечком Черкаського полку.

Золотоніські козаки спочатку давали надійний прихисток козакам-заколотникам, а далі вже й самі чинили супротив московитам.

Козацтво Золотоніщини брало участь у Кримських (1687 і 1689 рр.) та Азовських (1695 — 1696 рр.) походах, у Північній війні (1700 — 1721 рр.), зокрема в бою під Ерестфером (1701 р.).

У складі Переяславського полку золотоніські козаки мужньо боронили від шведів білоруські землі. Біля Ляховичів частина козаків потрапила в полон, багато бранців загинуло. Лише три сотники — золотоніський Шульга, домантівський Колобоженко і бубнівський Деркач зуміли вирватися з неволі.

Брали участь козаки Золотоніщини і в Полтавській битві (червень 1709 р.), вони були в авангарді тих полків, які гнали шведів до Дніпра.

У XVIII ст. поживалюється економічне життя. Наприклад, козаки Золотоноші мали 5 олійниць, 3 водяні млини і 2 вітряки, у місті щороку відбувалося 4 ярмарки.

Одним із найважливіших занять у краї був чумацький промисел. Щороку десятки возів, запряжених волами, рушали на кримські соляні озера чи на Дон по рибу. Особливо багато чумакувало мешканців Кропивни та Золотоноші, а вдома їх чекали дружини, готували смачну їжу та співали українських народних пісень. Та запрошували на гостини своїх друзів.

Звучить «А мій милий вареничків хоче».

Дівчата пригощають всіх варениками

Екскурсовод7. За твердженням краєзнавців, до кінця XIX століття наше місто звалось «солом'яним», бо більшість будинків були глинобитними, одноповерховими. Та вже з початку XX століття Золотоноша набуває більш сучасного, міського типу. Змінюється її зовнішній вигляд. Саме в ці роки зводяться будинки земства, двох гімназій, театру, приватної аптеки. Будівлі пережили різні потрясіння, були свідками воєн, пожеж, перебудов, та й зараз радують сучасників своєю красою і ошатністю.

Кожна будівля має своїх авторів. Автором історичних будівель початку минулого століття, що дожили до наших днів, є технік золотоніського земства з незвичним ім'ям Африкан Петрович Балавенський.

Важко уявити сучасним школярам, що ще якусь сотню років тому хлопці і дівчата навчались окремо, обов'язково носили шкільну форму, писали чорнилом і перами, готували уроки без електрики під свічку та каганець. Без інтернету годинами сиділи над книгами. Слово вчителя було законом.

До вашої уваги споруда, яка найбільш дорога нашим гімназістам. Золотоніська гімназія ім. С.Д.Скляренка

Історична довідка. Будівлю звели в 1910 році за проектом техніка Золотоніського земства архітектора А.Ф. Балавенського.

- 1910-1919 — чоловіча гімназія
- 1920-1922 — трудова школа
- 1922-1941 — педагогічне училище
- 1957-1991 — центральна філія середньої

школи № 4

- 1991-1992 – будинок піонерів та навчально-виробничий комбінат
- 1992 і донині – Золотоніський будинок дитячої та юнацької творчості

Золотоноша могла б стати туристичним містечком. Тут є на що подивитись! У місті залишилось чимало культурних пам'яток тих часів.

Звучить «пісня про гімназію». Слова на українській та англійській мові

Екскурсовод 8. Доброго дня, всім! Науковий та творчий потенціал нашого містечка зашкалює. Нам, мабуть не вистачило б цілого дня, щоб назвати прізвища тих талановитих містян, які народились, навчалися та жили в Золотоноші. І це вже незмінна величина. Сьогодні ми хочемо ближче познайомити вас із людьми, які продовжують прославляти наше містечко – це наші сучасники поети. А ще вони дуже дотичні із Золотоніською гімназією імені Семена Дмитровича Скляренка.

Локація «ПОЕТИЧНА ЗОЛОТОНОША. Іде розповідь про місцевих поетів Івана Семеновича Дробного, Наталію Євгенівну Бонь та Оксану Василівну Стець

Ведуча. Добрий день, гімназійна родино! Добрий день, знавці історії нашого золотавого міста Золотоноша! Я рада вітати всіх на нашій гімназійній інтелектуальній шоу-грі «Я люблю Україну». І проходить сьогоднішня гра для того, щоб ще більше закохати вас у нашу неймовірну Україну, наше рідне місто.

Але перш за все я хочу подякувати нашим Збройним Силам України –нашим Захисникам та нашим Захисницям, що кожного дня вони оберігають наші землі, а ми маємо можливість навчатися в школі та брати участь у такій чудовій, інтелектуальній шоу-грі «Я люблю Україну». Дякуємо вам!

Я запрошую зайняти дві прекрасні команди місця за столом. Це іменинний стіл, адже сьогодні – День народження нашого міста. Прошу займіть свої місця.

Команди приготувались. Ми йдемо далі, і у нас - один із найкращих раундів.

Раунд «ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ».

І сьогодні у нас іменинник (Називається ім'я учасника), бо у неї день народження стоїть найближче до сьогоднішньої дати.

В центрі сцени стоїть круглий стіл. Навколо нього розміщені стільці для всіх учасників обох команд. Команди займають місце за столом. Сідають вперемішку, через одного. Із секундоміром стоїть учитель та хлопець із феєрверком.

Ведуча. Так, а тепер трохи правил. Я буду ставити запитання допоки ви не відповісте правильно. Якщо ви відповідаєте правильно, то передаєте коробку далі. Якщо – ні, то продовжуєте відповідати на наступне запитання. Дуже важливо, в кого буде ця коробочка в момент, коли закінчиться час – 90 секунд, то всі зароблені бали цієї команди згорають. А команда суперників – переможці. Команда –переможець отримує нагороду. І це дуже гарна винагорода. Все зрозуміло? Тоді я готова розпочати.

Звучить пісня «Я люблю Україну» у виконанні Анатолія Матвійчука.

Ведуча зачитує запитання кожному учаснику по черзі, при отриманні запитання потрібно дати відповідь. Ведуча підтверджує, або заперечує відповідь і зачитує правильну.

1. Який символ зображено на щиті Батьківщини – матері. (Тризуб).

2. Хто автор першої поеми українською мовою? (Котляревський).

3. Продовжіть назву мультфільму « Як козаки сіль.....» (купували).

4. Як розшифровується аббревіатура - ДІЯ? (Держава і я).

5. Як називається частина слова, що стоїть після кореня? (суфікс).

6. Який навчальний заклад заснувало Золотоніське земство 1906 року? (Золотоніська чоловіча гімназія).

7. Кого водять з собою щедрувальники? (Козу).

8. Хто написав вірш «Думи мої, думи мої»? (Тарас Шевченко).

9. Зона безмитної торгівлі в межах порту або портового міста (Порто-Франко).

10. В якому році з'явилась перша згадка про місто Золотоноша. (1576 року).

11. Революційні події в Європі 1848-1849 рр мали назву... («Весна народів»).

12. Автор збірки повістей та оповідань «Вечори на хуторі біля Диканьки» є (Микола Гоголь).

13. В 1860 році коштом українського мецената Платона Симиренка був надрукований твір Тараса Шевченка... - («Кобзар»).

14. Зневажливе ставлення до чогось – (Профанація).

15. Природний вияв національної свідомості у представників освіченої верстви українського суспільства – (Українофільство).

16. Указ про заборону ввезення друкованих видань українською мовою – (Емський указ).

17. В якому році було скасовано кріпацтво у підросійській Україні? – (1861 року)

18. Добровільне об'єднання людей для спільної господарської діяльності – (Кооперація).

19. Організація, що об'єднує своїх членів навколо програми, гасла чи керівника та прагне досягти мети шляхом здобуття державної влади... - (Політична партія)

20. В якому році Золотоноша отримала Магдебурзьке право? (у 1635 році).

Рівно через 90 секунд від початку звучить постріл феєрверку

Ведуча. Отже, подарунок зірвався в руках у представника команди_____. Відповідно їхні бали у цьому раунді повністю згорають. А перемогу і смачнющий приз отримує команда_____.

Ведучий. Наша країна — мальовничий та багатогранний куточок Європи. Історія Золотоноші, це історія людей, що жили і діяли на цій території, об'єдналися для досягнення спільних цілей. Пам'ятки нашого міста — це те, що виділяє наше місто серед сотень інших. Тож любіть свою неньку Україну, любіть своє золотаве містечко так, як любимо його ми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ Джерел

1. Черкаський край – земля Богдана і Тараса: культурологічний збірник. Київ: Українські пропілеї, 2003.

2. Сагарда М. Місто Золотоноша та його святі Храми: короткий історичний нарис. *Хроніка*. 2000. Київ, 2001. Вип. 45/46 : Черкаський край – земля Богдана і Тараса. С. 263–299.

3. Золотоноша історична.URL: <http://ist.zolotonosha.ck.ua/>

В. С. МАЦІБОРКО,

учитель образотворчого та музичного мистецтв Родниківського ліцею

імені Т. Г. Шевченка Уманського району Черкаської області

СВЯТО УКРАЇНСЬКОГО ГАРБУЗА**РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ УЧНІВ 5 – 9 КЛАСІВ****Мета заходу:**

- *провести* народознавче дослідження про цінність гарбуза для українців, його роль в обрядах українського народу, корисні властивості, розширювати коло знань про звичаї та обряди українського народу, створити атмосферу свята;

- *розвивати* творчі здібності, пізнавальний інтерес, позитивні риси характеру, художньо-естетичні смаки, виховувати патріотизм;

- *виховувати* повагу і прищеплювати любов до українських традицій, обрядів, до української кухні, бажання знати і оберігати духовне надбання народу.

Обладнання: святково прибраний зал: гарбузи різних сортів, макети українки і українця, заголовок свята, фото - зона, квіткові композиції, тюки сіна, українські рушники, хліб- сіль.

ХІД ЗАХОДУ**Вихід ведучих під музику**

Ведучий 1. Доброго дня, шановні друзі! А у нас сьогодні свято.

Ведучий 2. Гостей зібралося багато. Раді ми вас привітати!

Разом. «Гарбузовий день» почати!

Ведучий 1. 26 жовтня, теплого осіннього дня, вся Україна святкує День українського гарбуза.

Ведучий 2. Тож сьогодні ми дізнаємося багато цікавого про цю незвичайну сільськогосподарську культуру: історію виникнення, цілющі властивості та смакові якості. Представимо кулінарні шедеври.

Звучить осіння мелодія (заходить Осінь)

Ведучий 1. А хто це завітав на наше свято?

Ведучий 2.

Золота красуня – осінь-чарівниця!

По землі ступає, золотом іскриться!

В жовте і в червоне листячко фарбує

І картини дивні, чарівні малює... (Н. Красоткіна)

Ведучий 1.

Вересень, жовтень, листопад...

Жовте листя стеле сад!

За моря в краї далекі

Відлетіли вже лелеки. (Н. Красоткіна)

Ведучий 2. Хмари небо затягли,

Вітер віє з-за гори...

Осінь.

Я - красуня Осінь всюди походила,

Для усіх старалась, кольори змінила,

Пензлем чарівним малюю я – і оживає картина

моя.

Тільки погляньте, яка краса!

Пензлик мій знову творить чудеса! (змахує пензлем, летять листочки)

Врожаї багаті я людям принесла.

Овочі та фрукти щедро дарувала,

Тож всі подивіться, що я назбирала.

Гарбуз.

Жовтопузий я Гарбуз,

Підкрутив зелений вус.

По городу походжаю

Собі пару вибираю.

Осінь. Морква косу розчесала, й до гарбуза промовляла

Морква. Ой, Гарбузе-Гарбузоньку, візьми мене дівчиноньку!

Я висока й і кучерява, буду тобі для забави.

Гарбуз. Ні, Морквице, не годиться, бо ти дуже жовтолиця.

Та ще й хвалиться собою і пишається красою.

Морква. Я висока і а струнка! Йду за пана Буряка!

Осінь. Гарбузові так сказала.

Буряк. Я – червоний Буряк, Гарбузові – свояк.

Ходи до мене, Морквице, пошануймося, сестрице.

Осінь. Картоплина підхопилась, Гарбузові поклонилась.

Картопля. Ой, Гарбузе-Гарбузоньку, візьми мене дівчиноньку!

Я хазяйка працювата, у роботі дуже спритна.

Гарбуз. Подивись на себе, мила, личко ти давно не мила.

Ходиш и завжди в брудному. Не потрібна ти нікому!

Картопля. Як тобі я не така, то піду до Часника!
Часник. Я картоплю полюблюю і в таночку покружляю.

Я хоч пекучий і гіркий, зате гарний і стрункий.

Осінь. Капуста застидалась, тихо з грядочки озвалась.

Капуста. Ой, Гарбузе-Гарбузоньку, візьми мене дівчиноньку!

Я заможня господиня – хусток маю повну скриню!

Гарбуз. Не візьму тебе до хати, бо не любиш працювати.

Лиш одну роботу знаєш – кожен день хустки міняєш.

Осінь. А капусточка сміється:

Капуста. Пан Горох круг мене в'ється.

(Під музику заходить Горох.)

Горох.

Ходи до мене, Капустино, буде в нас своя родина.

Я горох, із мене, діти,

Добрий можна суп зварити.

А горошок молодий Смачно їсти і сирий.

(Виходять разом.)

Осінь. Цибулина золотиста одягла нове намисто.
Цибуля. Ой, Гарбузе-Гарбузоньку, візьми мене дівчиноньку!

Буду тебе лікувати, всю родину доглядати.

Гарбуз. Не візьму я Цибулину навіть на одну хвилину.

Бо ти зла і язиката, будеш мені допікати.

Цибулина. Як тобі я не така, то піду до Огірка.

Огірок. Огірок я зелененький і смачний, і молоденький.

Із Цибулею дам лад, дуже добрий з нас салат. (Виходять разом.)

Осінь. Жовта Диня на осонні потягнулася спросоння.

Диня. Ой, Гарбузе-Гарбузоньку, візьми мене дівчиноньку!

Золотисті ми і гожі, і на тебе трішки схожі.

Гарбуз.

Обійшов город не марно – подругу знайшов я гарну.

Буде в мене господиня – золотиста кругла Диня. (Бере за руку)

Диня. Я на грядці сонцем сяю.

Родичів багато маю.

Гарбузову господиню

Пізнають та люблять –диню.

*Інсценізація пісні «Ходить Гарбуз по городу»
(українська народна пісня)*

Ведучий 1.

Боки він на сонці грів,

Його літній дощик мив.

От і виріс він такий

Солоденький і смачний.

Ведучий 2.

Нехай живе рід Гарбуза,

Хай щедро родить нам земля,

Ведучий 1. Гарбуз– це однорічна трав'яниста рослина з родини гарбузових, яка має великі соковиті плоди. З ботанічної точки зору, це ягода (оскільки містить насіння), але через кулінарне використання в багатьох несолодких стравах його часто називають овочем.

Вирощують його в усіх кліматичних зонах світу, але найбільше вони поширені в країнах з помірним і теплим кліматом.

Ведучий 2. Батьківщина — Північна і Центральна Америка, де культуру вирощують з 5-го тис. до н. е. (1)

Ведучий 1. У XVI-XVII століттях гарбуз став популярним овочем в Європі. Його використовували для приготування різноманітних страв, а також як корм для худоби. У XVIII-XIX століттях гарбуз почав культивуватися в Україні.

Ведучий 2. У багатьох країнах: Японія, Бельгія, США, Україна щорічно проводиться конкурс – фестиваль гарбузів. Вага найменшого гарбуза– 100 грамів, а найбільшого – 250 кілограмів і більше. Найбільший гарбуз виростили у Бельгії – його вага склала більше тони кілограм.

Ведучий 1. У світі існує близько 800 сортів гарбуза, які відрізняються за формою: від круглої або витягнутої до грушоподібної. За розміром, забарвленням плоди є помаранчеві, жовті, білі, зелені, сині і навіть смугасті: і смаковими якостями.

Ведучий 2. Гарбуз звичайний — найпоширеніший сорт гарбуза. Плоди мають округлу або овальну форму, жовтого, оранжевого або зеленого кольору. М'якоть гарбуза звичайного соковита, солодка, з приємним ароматом. З нього можна приготувати смачну гарбузову кашу.

Ведучий 1. Гарбуз мускатний — сорт гарбуза з вираженим мускатним ароматом. Плоди мають округлу або овальну форму, жовтого або помаранчевого

кольору. М'якоть гарбуза мускатного соковита, ароматна, з ніжним смаком. Має багато різновидів: Арабатський, Перлина, Прованський.. Ідеальний для дієтичного харчування.

Ведучий 2. Гарбуз цукровий — сорт гарбуза з ніжною, солодкою м'якоттю. Плоди мають округлу або овальну форму, жовтого або оранжевого кольору. З нього найкраще виготовляти гарбузові цукати.

Ведучий 1. Гарбуз «Хоккайдо» – ранньостиглий сорт, плоди невеликого розміру, м'якоть темно – оранжевого кольору, солодка, запашна.

Ведучий 2. Гарбуз «Вітамінний» – плоди овально-витягнутої форми. Цей сорт гарбуза відрізняється соковитою, хрумкою. солодкуватою м'якоттю оранжевого відтінку. З нього найкраще смакує гарбузовий сік.

Ведучий 1. Гарбуз «Мускатний» – мармуровий. Середньостиглий гарбуз з круглими, злегка приплюсненими плодами. Шкірка має зелене забарвлення з сірим відтінком. М'якоть плода помаранчевого кольору. Дуже смачні страви запечені в середині такого гарбуза.

Ведучий 2. Гарбуз декоративний–сорт гарбуза з яскравими, строкатими плодами. Плоди мають кулясту, овальну або циліндричну форму, різного кольору. М'якоть декоративного гарбуза неїстівна.

Ведучий 1. Гарбуз— ще той овочевий «старожил». Він існує на планеті Земля приблизно 5000 років. І тому гарбузи люди використовували з давніх давен і в різних куточках світу по різному. Вони були для них і їжею, і посудом, і «сховищем» для зерна, використовувалися в магії та кулінарії...

Ведучий 2. В Європу гарбузи потрапили завдяки експедиції Христофора Колумба.

Ведучий 1. В Аргентині, Уругваї та Парагваї дуже популярний місцевий напій «мате». Його заварюють в посудинах, зроблених з висушених плодів невеликих гарбузів, очищених від м'якоті.

Ведучий 2. У Новій Зеландії живе стародавній народ «маорі». У легендах цього народу розповідається, що ті гарбузи, з яких жителі Нової Зеландії роблять посуд, їм дав сам Бог.

Ведучий 1. Тому до гарбузів вони ставляться з великою пошаною: день, коли садять гарбузи, у них святковий. Вони співають і танцюють, прославляючи Бога і його подарунок.

Ведучий 2. У деяких африканських країнах висушені плоди гарбузів місцеві жителі використовують як моточиклетний шолом.

Ведучий 1. Середньовічні алхіміки майже завжди включали гарбузовий сік до складу приворотного зілля.

Ведучий 2. Традицію робити ліхтарики з гарбузів привезли у США ірландці до щорічного свята Самайн.

Ведучий 1. Найбільше в світі гарбузів вирощується в Україні.

Ведучий 2. У деяких країнах Центральної Азії з великих гарбузів виготовляють клітки для дрібних співочих птахів.

Ведучий 1. У деяких китайських провінціях гарбуз вважається могутнім талісманом, що захищає свого власника від злих сил.

Ведучий 2. У Китаї гарбуз вважається символом багатства і родючості.

Ведучий 1. У Японії гарбуз є символом довголіття.

Ведучий 2. Гарбуз є популярним символом Хелловіну — Дня Всіх Святих.

Ведучий 1. А ще гарбуз вважається символом осені.

Відео «Цікаві факти про гарбуз» (Маціборко В.С.)

Ведучий 2. Гарбуз використовували під час сватання, стародавнього українського звичаю. Якщо наречений не був любим та бажаним, йому вручали «гарбуз» і він, принижений і посоромлений, вирушав додому.

Ведучий 1. Отже, запрошуємо вас до українського села і разом з героями п'єси «Сватання на Гончарівці» пригадаємо цей звичай...

Сценка «Сватання на Гончарівці»

Грає українська, весела музика

Стецько. Привіт, патлата!... Як твої справи? А що ти сьогодні готувала?

Уляна. (сумно) Нічого!

Стецько. А у вас кури несуться?

Уляна. Ні, а що?

Стецько. (згадує) Ну!...ну!... Як ...що?

Уляна. Що? Нічого?

Стецько. А тепер що?

Уляна. Нічого...

Стецько. Що? Нічого?

Уляна. Нічого

Стецько. Брешеш — бо, як нічого?Батько казав, розпитай її обо всім. А чорт її зна, об чім її розпитувати! Я усе позабував.

Уляна. Так іди до свого батька тай розпитай?

Стецько. Так він казав не іди, поки обо всім не домовишся.

Уляна. Ні об чім нам домовлятися.

Стецько. Як ні об чім, коли ти вже за мене заміж ідеш?

Уляна. Ні, голубчику, сього ніколи не буде.

Стецько. А чом не буде?

Уляна. Тим, що я за тебе не піду.

Стецько. Ну, а батько казав: не потурай їй, поженитайся та пісеньки заспівай, то вона і піде.

Стецько співає пісню:

На курочці пір'ячко рябее

Любимося серденько ти мого

Диви-диви на село

Чи підеш ти за нього

А що чи хороша моя пісня?

Уляна. Така точнісінько, як ти, що нічого не второпаш.

Ось слухай я тобі заспіваю:

В мене думка така

Не піду я за Стецька

Стецько гидкий, Стецько брудний

Чур, тобі відцепися

Пес, тобі не в'яжися

Божевільний....

Уляна. Ну, що хороша моя пісенька?

Стецько. Погана, дуже погана. Який нечистий тебе навчив її.

Стецько. А ну кажи мені як ми оженимось, то що будемо робити? Га?

Уляна. Ти знаєш, я не знаю...

Стецько. Так я тобі все розкажу. Ніде правди діти. Мене батько навчив (сміється). Отож — напечемо

коржів, зомнемо маку, та намішаємо з медом, та й посідаємо, та й їстимемо. І не мудро сказано, я ще зроду не женився. Бо кажуть всі на світі женяться. Ото і я хочу. Ото гарно жонатому!

Уляна тікає їй назустріч Одарка

Одарка. Давай же, Улясю, хустку молодому.

Та що се ти, Уляно? Чи на тебе біс напав, чи що? Куди ти тікаєш! Ба який жених сватається, веселий, багатий...

Уляна. Не піду за нього заміж, хоч вбийте мене!

Стецько. Та чого ти їй у пику дивишся? За патли та в потилицю! Цур йому, сьому сватанню: яке довге! Коли б швидше їсти та спати!

Уляна. (з радістю біжить, несе під хусткою гарбуза та подає Стецькові) Ось тобі Стецько, тримай...

Стецько. (радіє, не взяв ще хустки, кланяється, говорить). Дякую матері... що вчила батька спати... та будила... прости... Ой, гарбуз!.. Це що Уляню, не підеш за мене, ой горе мені, горе..(задумався). А чого ж горе, наварю каші та і поїм. Це ж щастя гарбузова каша...

(співає пісню і виходять зі сцени)

Уляню, Уляню тепер ти кріпачка,

Нехай тобі виросте отака болячка...

Грає музика. Український народний танець-козачок.

Ведучий 2. Гарбуз у нашій хаті — це овоч головний!

Господар він поважний! Корисний та смачний!

Ведучий 1. В нім вітамінів — море. Поживних речовин!

Він оптимізму повен! Гарбуз у нас один!

Ведучий 2. Гарбуз — чудовий дар осінній, із білим та смачним насінням,

Хто їсть страви гарбузові, буде сильним і здоровим.

Ведучий 1. Гарбуз є цінним дієтичним продуктом. Він містить велику кількість вітамінів і мінералів, у тому числі бета-каротин, вітамін С, вітамін Е, калій, магній, фосфор.

Ведучий 2. Гарбуз має такі корисні властивості: покращує роботу шлунково-кишкового тракту, зміцнює імунітет.

Ведучий 1. Покращує стан шкіри і волосся, знижує рівень холестерину в крові, покращує роботу серця і судин..

Ведучий 2. Гарбуз містить каротину у 5 разів більше ніж морква, покращує зір.

Ведучий 1. Гарбуз сприяє зміцненню кісток.

Ведучий 2. Завдяки високому вмісту вітамінів А та Е регулярне вживання гарбуза в їжу уповільнює процес старіння організму. Вітамін Т, що міститься в гарбузах допомагає організму простіше засвоювати важку їжу.

Ведучий 1. Для виготовлення літра гарбузової олії потрібно 30-40 середніх гарбузів. Гарбузова олія підвищує імунітет та є хорошим засобом для догляду за шкірою та волоссям.

Ведучий 1. Вміст заліза в гарбузовій м'якоті вище, ніж у будь-яких інших овочів. Так-так, це не овоч, а ягода, але все ж звикли вважати гарбуз овочем.

Квіти гарбузів цілком їстівні. Існує безліч рецептів фарширування гарбузових квітів та приготування їх у клярі.

Ведучий 1. Свіжий гарбузовий сік – це натуральне снодійне. А також гарбузовий сік є природним антиоксидантом. А гарбузова м'якоть допомагає вгамувати біль при поверхневих опіках.

Ведучий 2. Гарбузове насіння дуже корисне, причому насіння повністю зрілого гарбуза на порядок корисніше, ніж насіння молодого.

Відео про користь гарбуза

Ведучий 1. У нас в Україні вирощують гарбузи столові, кормові і декоративні. Кормові сорти використовують для годування худоби, із столових можна приготувати безліч страв, декоративні прикрашають наше житло.

Ведучий 2. Полюбляють гарбузи кулінари. Гарбуз – це смачний і корисний продукт, з якого можна приготувати більше тридцяти страв: суп-пюре, котлети, фарш, пудинг, джем, пастилу, цукати, повидло, бісквіт, тістечка, гарбузові мафіни, пиріжки, сік, печеню. А якщо до тіста або до овочів, до борщу додати м'якуш гарбуза, то воно матиме красивий золотавий колір.

Ведучий 1.

Ой гарбузе, ти перистий, із чим тебе будемо їсти?

Горщик каші, шматок сала – ось до мене вся приправа.

Ведучий 2. Ой, а як смачно пахне! Це наші молоді хазячки приготували страви з гарбуза і зараз нам будуть їх презентувати. ...

Презентація гарбузових страв

Ведучий 1. Але найпоширенішою стравою з гарбуза в Україні вважають гарбузову кашу.

А в гарбузовій каші – сила й слава наша!

Хто цю кашу споживає – до ста років доживає.

Ведучий 2. Для гарбузової каші слід вибирати стиглий гарбуз зі щільною м'якоттю. Шкірку зрізати, насіння видалити і порізати м'якоть на шматочки.

Ведучий 1. Найкраще розкриває свій смак печений гарбуз. Але не менш солодкий і ніжний смак має гарбуз, зварений у молоці. Крупу для гарбузової каші можна брати будь-яку, залежно від ваших уподобань. Та найбільш українською є гарбузова каша із пшоном.

Ведучий 2. Секрет ідеальної каші з гарбузом у тривалому приготуванні на мінімальному вогні – щоб не булькала, а лише мліла. І звісно ж, не шкодувати вершкового масла. А ще чудово поєднуються в гарбузовій каші різноманітні сушені ягоди та фрукти – чорниці, журавлина, курага, родзинки і навіть сушені яблука.

До речі, кашу і не тільки можна зварити в самому гарбузі: для цього слід відрізати верхівку, вийняти насіння, вишкребти серединку, покласти усі необхідні інгредієнти, накрити зрізаною верхівкою і готувати в духовці.

Вірш «Гарбузова каша» Марія Деленко

Ведучий 1. Друзі! Гарбуз зібрав нас усіх сьогодні разом на це свято у нашому дружному колі ...

Ведучий 2. Тож шануймося друзі – бо ми того варти!

Ведучий 1. На доброму святі ми побували.

Одні вірші розповідали – інші співали!

Ведучий 2. А тепер настав той час – пригощати будем вас. Щоб ви це свято не забували, кожен рік його святкували.

Ведучий 1. Будемо вас стравами з гарбузом частувати, смаколики їсти, врожай прославляти.

Ведучий 2. Оце так гарбуз!

Грає музика

Розрізають гарбуз, а там в середині цукерки – роздають дітям

Ведучий 1.

Щирі друзі, добрі люди!

Хай завжди Вам добре буде!

Ведучий 2.

Вік живіть у вашій хаті,

І щасливі, і багаті

Звучить пісня «Українці – ми єдина сім'я» (слова І. Зінковська, музика В. Будейчук)

Додаток 1

Вірші до презентації страв

Автор Маціборко В.С.

Пиріжки з гарбузом

Пиріжечки люблять всі

І дорослі і малі

А у нас із кабаком

Дуже добрі за смаком

Гарбузова каша

Каша – то корисна страва

Особливо з гарбуза

Безліч мікроелементів

Спробуйте – це смакота

Якщо будемо її їсти – будемо жити аж до ста

Гарбузово – сирний пиріг

Я спекла пиріг незвичний

З гарбуза і сиру

Дієтологи вам радять

Надає він силу

Гарбузове печиво

Випікала я новинку

Печиво із гарбуза

Додала туди родзинки

І насіння з кабака

Гарбузовий сік

Я улітку клопотала

Гарбузовий сік консервувала

Тут і смак, і насолода

Оздоровитись нагода

Гарбузові кекси

А це кекси з гарбуза

Дуже смачна страва

Швидко й легко готувати

Будемо всіх вас пригощати

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарбуз звичайний. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>
2. Українські приказки, прислів'я / уклад. М. Номис, М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993 («Літературні пам'ятки України»).
3. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: пісні, приказки, прислів'я, загадки, скоромовки для старшого шкільного віку / упоряд. Н. Шумада, В. Вересюк, С. Музиченко. Київ: Веселка 1989. с
4. Українське народознавство / Упоряд. С. Павлюк, Г. Горинь, Р. Кирчіва. Львів: Видавничий центр «Фенікс». 1994, с 607
5. Використані власні напрацювання, зокрема поетичні(вірші).

АНДРІЙ СТЕЦЮК — У ДЕСЯТЦІ НАЙКРАЩИХ ПЕДАГОГІВ УКРАЇНИ

За версією GLOBAL TEACHER PRIZE

Global teacher prize Ukraine — це щорічна національна премія для вчителів-агентів змін. Премія покликана відзначити досягнення вчителя не лише щодо своїх учнів, а й щодо суспільства, та підкреслити важливість педагогів в Україні. Національну премію у 2017 році заснувала "Освіторія", підписавши меморандум з фондом Varkey GEMS Foundation.

Конкурс найпрестижнішої національної премії для педагогів щороку відзначає найкращих учителів країни. Передбачає анкетування, інтерв'ю, проведення відкритого уроку та низку професійних випробувань. Цьогоріч у фіналі конкурсу взяв участь учитель Черкаської гімназії №9 ім. О.М.Луценка Черкаської міської ради Андрій СТЕЦЮК разом із командою підтримки.

4 жовтня в прямому ефірі відбулася церемонія нагородження Global Teacher Prize Ukraine 2025. Під час церемонії учасників і всіх освітян України вітали Перша леді Олена Зеленська, Міністр освіти Оксен Лісовий, засновниця премії Зоя Литвин та інші почесні гості. За результатами відбору Андрій Стецюк увійшов до десятки найкращих учителів України серед 2300 претендентів.

Global teacher prize.

URL: <https://globalteacherprize.org.ua/#about>

Прочерк. Про це говорять Черкаси. URL: <https://procherk.info/news/7-cherkassy/128980-cherkaskij-uchitel--u-desjattsi-najkraschih-pedagogiv-ukrayini-za-versieju-global-teacher-prize>

**КНЗ «ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»**

 тел. +380 (472) 64-21-78

 e-mail: oiropp@ukr.net

 вул. Бидгощська, 38/1, м. Черкаси Україна 18003

 <http://oiropp.ed-sp.net/>

<https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/word-image-170.png>